

Powiatowa i Miejska
Biblioteka Publiczna
w Olkuszu

ilcusiada

Nr 24

Olkusz, maj 2021

Redakcja

Wydawca:

Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna w Olkuszu
32-300 Olkusz, ul. F. Nullo 29b
tel. 32 6430619
www.biblioteka.olkusz.pl

Redakcja:

Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna w Olkuszu
32-300 Olkusz, ul. F. Nullo 29b
tel. 32 6430619 w. 26
e-mail: ilcusiana@biblioteka.olkusz.pl

Redaktor Naczelny:

Jacek Sypień

Zespół:

Katarzyna Kulman
Agnieszka Ryszka
Mariusz Majta

Druk i skład:

GRAFPRESS
32-300 Olkusz, ul. Zuradzka
tel. 32 7543232

ISSN: 2080-9859

Nakład: 200 egz.

Rada Programowa:

prof. dr hab. Bożena Popiołek
dr Włodzimierz Łysoń
dr hab. Marek Pieniążek
dr hab. Dariusz Rozmus

Zdjęcie na okładce:

fol. arch. P. Barczyk, fol. arch. M. Piotrowski,
fol. D. Kaznodziej, fot. J. Turbasa

© Copyright by Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna w Olkuszu 2021

Redakcja zastrzega sobie prawo dokonywania skrótów, korekty, edycji materiałów, a także do niepublikowania materiału bez podania przyczyny. Wszelkie prawa zastrzeżone. Reprodukowanie, kodowanie, prezentowanie danych, odwarzanie elektroniczne, fotomechaniczne lub w jakiegokolwiek innej formie oraz wykorzystywanie, również częściowe dopuszczalne tylko za wyłączeniem zezwoleniem właściciela praw autorskich.

Powiatowa i Miejska
Biblioteka Publiczna
w Olkuszu

- 5** Wstęp
- 7** Jacek Sypień
Szkolnictwo powszechne na ziemi olkuskiej w latach 1914-1939
- 39** Norbert Karasiewicz
Nazwy ulic w miastach regionu olkuskiego
- 103** Jerzy Turbasa
Paweł Turbas 1851-1921. Projektant wnętrz sakralnych i artysta rzeźbiarz

Szanowni Państwo!

Czasami nie zdajemy sobie sprawy, że gdyby najnowszy numer naszego czasopisma ukazał się nieco ponad sto lat temu, to mógłby go przeczytać zaledwie co czwarty mieszkaniec powiatu olkuskiego. Pozostali nie potrafili pisać ani czytać. Żeby nie być gołosłownym - w 1908 roku w gminie Cianowice w powiecie olkuskim do szkół elementarnych uczęszczało jedynie 6 proc. dzieci w wieku szkolnym, a w 1915 roku w gminie Jangrot tylko co dziesiąty jej mieszkaniec potrafił pisać i czytać!

O tym, jak w niepodległej Polsce nadrabiano wielowiekowe zaległości, możecie Państwo przeczytać w artykule „Szkolnictwo powszechne na ziemi olkuskiej w latach 1914 - 1939”. Zająłem się tym tematem, gdyż natrafiłem na ciekawe źródło. Otóż w 1926 roku, w 150 rocznicę ogłoszenia amerykańskiej Deklaracji Niepodległości, naród polski postanowił podziękować narodowi amerykańskiemu za pomoc w odzyskaniu niepodległości. Podpisy na ozdobnych kartach składali uczniowie szkół różnych szczebli - także z ziemi olkuskiej. Karty przetrwały i teraz odręczne podpisy naszych dziadków i babć można znaleźć w portalu „Polska 1926. Portret zbiorowy II RP”. Zachęcam do wycieczki w przeszłość.

Zachęcam także do lektury artykułu „Nazwy ulic w miastach regionu olkuskiego” autorstwa Norberta Karasia. W poprzednim numerze przybliżył historię nazw ulic w Olkuszu. Teraz dokonał wielkiego dzieła, albowiem opisał, jak na przestrzeni dziejów zmieniały się nazwy w pozostałych miastach ziemi olkuskiej, czyli w Wolbromiu, Sławkowie, Skale, Pilicy i Żarnowcu, a także najmłodszym mieście powiatu, czyli Bukownie. Artykuł uzupełniają tabele szczegółowo pokazujące, jakie nazwy nosiły ulice w poszczególnych latach oraz ciekawe, archiwalne plany miast.

Nieco zapomnianą postać wybitnego olkuskiego rzeźbiarza Pawła Turbasa przypomniał spokrewniony z nim krakowski architekt, a także uznany mistrz krawiecki pan Jerzy Turbas. Artykuł „Paweł Turbas 1851-1921 - projektant wnętrz sakralnych i artysta rzeźbiarz” rozpoczyna od zdania: „Jubileusz Pawła Turbasa staje się znakomitą pretekstem do przybliżenia postaci, a rocznica 170 urodzin i okrągła 100-lecia śmierci artysty, o tak znaczącym dorobku - w szczególności.” Mieszkańcy ziemi olkuskiej mogą z artykułu dowiedzieć się wielu nieznanych dotąd faktów z życia artysty, absolwenta Krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych, który - jak napisał autor artykułu - nabierał biegłości w formie pod okiem mistrza Franciszka Wyspiańskiego.

Szanowni Państwo. Nasze czasopismo „Ilcusiana” to nie tylko autorzy przygotowujący artykuły, to nie tylko Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna w Olkuszu - instytucja, która wydaje nasz półrocznik, to także pracownicy Biblioteki, którzy od początku istnienia czasopisma dbają o to, aby „Ilcusiana” ukazywały się w jak najpiękniejszej i wzorowej pod względem edytorskim formie. Dlatego chciałem w imieniu swoim i pozostałych autorów serdecznie podziękować za wieloletnią współpracę i zaangażowanie paniom Katarzynie Kulman i Agnieszce Ryszcze, które od początku stanowiły trzon naszego czasopisma i jako członkinie zespołu redakcyjnego wkładały nie tylko swoją pracę, ale także pasję w jego powstawanie. Jestem głęboko przekonany, że ich pasja i zaangażowanie będą im towarzyszyć na nowej drodze zawodowej.

Zapraszam do lektury

Jacek Szypień

Jacek Sypień

Szkolnictwo powszechne na ziemi olkuskiej
w latach 1914-1939

Jacek Sypień

Szkolnictwo powszechne na ziemi olkuskiej w latach 1914-1939

Kiedy zaczynał się XX wiek, w 1900 roku, na terenie ówczesnego powiatu olkuskiego (który był znacznie większy, niż obecny) było tylko trzydzieści szkół początkowych i cztery prywatne. Łącznie pobierało w nich naukę zaledwie dwa tysiące dzieci. Przed stu laty, gdy Polska odzyskała niepodległość, tylko co czwarty mieszkaniec powiatu olkuskiego potrafił pisać i czytać. Warto przeszedźić, jak na przestrzeni ostatnich stu lat zmieniało się szkolnictwo podstawowe na terenie gmin wchodzących w skład obecnego powiatu olkuskiego.

W XIX wieku powiat olkuski wchodził w skład Królestwa Polskiego pod zaborem rosyjskim. W 1833 r. weszła w życie „Ustawa dla gimnazjów, szkół obwodowych i elementarnych czyli parafialnych w Królestwie Polskim”, zgodnie z którą szkoły elementarne miały być utrzymywane z opłat mieszkańców i zasiłków skarbu, nie większych jednak, niż trzecia część ogólnych wydatków. Pewną specyfikę miały osady górnicze i fabryczne, gdzie znaczną część kosztów utrzymania szkół elementarnych dla dzieci pracowników pokrywały kopalnie i fabryki. Na ziemi olkuskiej takie prywatne, utrzymywane przez kopalnie i fabryki szkoły działały m.in. w Olkuszu, Krążku czy Gorenicach. Podobnie wyglądała sytuacja na terenie Zagłębia. Na przykład w osiedlu przy kopalni Reden w Dąbrowie Górniczej szkoła elementarna dla dzieci górników została założona w 1820 r. i do 1844 r. była utrzymywana przez kopalnię. Po tej dacie szkoła przeszła pod jurysdykcję Okręgu

Naukowego Warszawskiego. Wtedy także zaczęto pobierać składkę na szkołę od mieszkańców kolonii, którą potrącano im z zarobków.¹

W 1851 r. Paweł Muchanow, nowo mianowany Kurator Warszawskiego Okręgu Szkolnego, wydał rozporządzenie zalecające, aby „nie wkładać na mieszkańców obowiązku posyłania do szkół dzieci swoich i gdzie gminy nie zechcą mieć szkoły, uwalniać je od składki szkolnej”. W efekcie w wielu gminach powiatu olkuskiego mieszkańcy nie płacili składek szkolnych lub płacili je nieregularnie, a dzieci uczęszczały do szkół przez mniejszą ilość dni w roku szkolnym.² W wielu wsiach nauka odbywała się tylko zimą, gdyż w pozostałych porach roku dzieci były potrzebne do pracy w gospodarstwie.

W 1861 r. Muchanowa usunięto ze stanowiska kuratora i reaktywowano Komisję Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, której dyrektorem został Aleksander Wielopolski. Jednak wybuch powstania styczniowego uniemożliwił wprowadzenie w życie zaplanowanych reform. W 1864 r. car zatwierdził nową ustawę szkolną. Na jej podstawie język rosyjski mógł być wprowadzony do szkoły na żądanie mieszkańców. Na wsi o sprawach szkolnych decydowało zebranie

1 A. Rybak, *Szkolnictwo elementarne w siedzibie zarządu Zachodniego Okręgu Górniczego Królestwa Polskiego w latach 1820-1868*, [w:] *Dzieje górnictwa - element europejskiego dziedzictwa kultury*, t. 3, pod red. Pawła P. Zagożdżona i Macieja Madziarza, Wrocław 2010, s. 398.

2 A. Artymiak, *Studia nad historią szkolnictwa elementarnego w obwodach kieleckim i olkuskim województwa krakowskiego (1816-1862)*, Wrocław - Warszawa - Kraków 1964, s. 95-96.

gminne bądź wioskowe, a gmina czuwała nad pracą nauczyciela i miała dbać o potrzeby materialne szkoły.³ Nie zawsze było to przestrzegane. Podobnie, jak nie było przestrzegane prawo, które przyjęto jeszcze w czasach Księstwa Warszawskiego. Ustawa z 12 stycznia 1808 r. pt. „Urządzenie szkół miejskich i wiejskich elementarnych” stwierdzała, że do szkoły powinny uczęszczać wszystkie dzieci pomiędzy 8. a 12. rokiem życia zdadne do nauki, tak chłopcy, jak i dziewczęta z całego obwodu szkolnego. Warto także wspomnieć o szkolnictwie żydowskim. W 1819 r. żydowskie szkoły religijne działały w większych ośrodkach powiatu olkuskiego, które zamieszkiwała ludność żydowska. W Olkuszu działały dwie takie szkoły, w Wolbromiu i Żarnowcu trzy, a w Pilicy, aż dziewięć.⁴

Ciekawą formą nauczania powszechnego były szkoły rzemieślniczo-niedzielne. Pierwsza taka szkoła powstała w 1817 r. w Warszawie. Z czasem zaczęto je tworzyć w innych miastach. Majstrowie byli zobowiązani do posyłania swych uczniów do takich szkół, a podczas egzaminu z terminatora na czeladnika komisja miała obowiązek sprawdzenia umiejętności pisania i czytania. Nauka, jak wynika z nazwy, odbywała się w niedzielę. W 1825 r. powstała taka szkoła w Kielcach. W 1830 r., w Królestwie Polskim było piętnaście takich szkół (z czego sześć w Warszawie). Po klęsce powstania listopadowego wiele z nich zamknięto. W 1833 r. pozostało jedynie pięć takich placówek. W tym samym roku nowa ustawa szkolna objęła także te placówki i z czasem ich liczba zaczęła rosnąć. Szkoły miały być utrzymywane z kasy miejskiej

i składek rzemieślników. Do 1835 r. na terenie guberni kieleckiej takie szkoły działały w Kielcach, Olkuszu, Miechowie, Siewierzu i Proszowicach.⁵ Panował jednak znaczny rozdziewięk pomiędzy nauczaniem elementarnym dzieci w miastach i na wsiach. Dla przykładu: w 1908 r. w gminie Cianowice w powiecie olkuskim do szkół elementarnych uczęszczało jedynie 6% dzieci w wieku szkolnym, w gminie Ogrodzieniec na 835 dzieci naukę pobierało jedynie 83, a w gminie Kidów do szkół chodziło tylko 14% dzieci.⁶

Pewną zmianę przyniosło złagodzenie polityki władz carskich po rewolucji 1905 r. W 1907 r. powstała w Olkuszu założona przez Polską Macierz Szkolną pierwsza prywatna szkoła z językiem polskim jako językiem wykładowym. Uczęszczało do niej 40 uczniów, a ich nauczycielem był Aleksander Machnicki. Od tego czasu zaczęła się zwiększać liczba szkół elementarnych w powiecie olkuskim. O ile w 1908 r. w całym powiecie olkuskim były zaledwie 32 szkoły elementarne, to w 1911 r. liczba szkół zwiększyła się do 41, a w 1913 r. do 53. Większość stanowiły szkoły rządowe, lecz było też kilka szkół prywatnych.⁷ Zajęcia szkolne odbywały się najczęściej w wynajętych izbach chłopskich. Brakowało podręczników, pomocy szkolnych, a czasami opału. Osobną kwestią, która wykracza poza temat artykułu, jest szkolnictwo wyższego szczebla, niż podstawowy. W 1900 r. w Olkuszu powstała Miejska Szkoła Rzemieślnicza, jedna z trzech rządowych szkół rzemieślniczych, jakie założono wtedy w Królestwie Polskim. W 1908 r., także w Olkuszu, Kazimiera

3 K. Wojciechowski, *Oświata ludowa w Królestwie Polskim i Galicji 1863-1905*, Warszawa 1954, s. 20-23.

4 *Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego*, pod red. F. Kiryka i R. Kołodziejczyka, t.1, Warszawa - Kraków 1978, s. 489.

5 W. Caban, *Szkoły rzemieślniczo-niedzielne Guberni Radomskiej w latach 1833-1862*, [w:] „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1980, nr 3, s. 304-306.

6 Dzieje Olkusza..., op. cit., t. 1, s. 552.

7 Ibidem.

Płoszyńska założyła Szkołę Handlową dla dziewcząt, działająca do wybuchu I wojny światowej - podobnie jak gimnazjum męskie, założone w 1913 r. Z kolei w 1917 r. powstało w Olkuszu liceum żeńskie, do którego przyjęto 81 uczennic.⁸ Warto także wspomnieć o przyklasztornej szkole dla dziewcząt, jaka działała w Imbramowicach i była prowadzona przez Norbertanki. W latach 1848-1864 szkoła cieszyła się tak wielką renomą, że rodzice z różnych zaborów oddawali tu swoje córki na naukę. Rocznie kształciło się do sześćdziesięciu uczennic.⁹

Należy także wspomnieć o pierwszej szkole rolniczej na ziemi olkuskiej. Starania o jej utworzenie podejmowano już podczas I wojny światowej. W lipcu 1917 r. zarząd Komitetu Ratunkowego Powiatu Olkuskiego wskazał kilka możliwych lokalizacji takiej szkoły. Rozważano folwark Parcze, Sieniczno, zamek w Pieskowej Skale oraz pobliski Młynnik, którego właściciel prof. Władysław Konopczyński przekazał na utworzenie szkoły 20 mórg pól i lasów. W 1920 r. rozpoczęła działalność Niższa Szkoła Rolnicza Sejmiku Olkuskiego w Młynniku. Nauka odbywała się od 1921 r. na zamku w Pieskowej Skale. W 1921 r. Sejmik Powiatowy przekazał na rzecz szkoły folwark w Trzyciążu i tam przeniósła ona swoją siedzibę. W 1924 r. wybudowano okazały gmach szkoły.¹⁰

Istotną zmianę przyniósł wybuch I wojny światowej. Teren ziemi olkuskiej został już na początku wojny zajęty przez wojska austro-węgierskie. Nowe władze już w 1915 r. wprowadziły polski język wykładowy do szkół. W Dzienniku

Urzędowym Obwodu Olkuskiego z 1 września 1915 r. ukazało się obwieszczenie „Sprawy szkolne”, w którym informowano, że „Rok szkolny 1915/16 rozpocznie się w tutejszym powiecie w pierwszej połowie września 1915. Na podstawie istniejących etatów zorganizowano następujące szkoły i zamianowano odpowiednio kwalifikowane siły nauczycielskie”. W dalszej części komunikatu znajdowała się lista 40 szkół elementarnych w powiecie. Było to szkoły: Olkusz (czteroklasowa szkoła męska), Olkusz (czteroklasowa szkoła żeńska), Wolbrom (czteroklasowa szkoła mieszana), Skała (czteroklasowa szkoła mieszana), Bolesław (czteroklasowa szkoła mieszana, dopisek: w przyłączeniu z fabryczną), dwuklasowe szkoły mieszane (koedukacyjne): Żarnowiec, Biały Kościół Owczary, Korzkiew, Pilica i Sułozowa, jednoklasowe szkoły mieszane (koedukacyjne): Cianowice, Chechło, Smardzowice, Ojców, Wielka Wieś, Gołaczewy, Sierbowice, Kroczyce, Pradła, Ogrodzieniec, Grzegorzowice, Sieciechowice, Minoga, Sobiesęki, Wielmoża, Przeginia, Łobzów, Łany Wielkie, Małoszyce, Jeziorowice, Otoła, Wola Libertowska, Chlina, Sławniów i Klucze oraz szkoły prywatne: dwuklasowa szkoła fabryczna w Krążku, jednoklasowa szkoła Towarzystwa Saturn w Gonicach, jednoklasowa szkoła w Wierbce i jednoklasowa szkoła w Krzykawie. Następnie stwierdzono, że „nadto otwarte będą w bieżącym roku po naprawieniu budynków szkolnych i sprawieniu odpowiedniego urządzenia szkoły: w Jangrocie, Rzeplinie, Jerzmanowicach i Koryczanach”, zaś „językiem wykładowym w szkołach ludowych jest język polski, w szkołach zaś cztero- i więcej-klasowych udzielanym będzie obowiązkowo od III. klasy począwszy język niemiecki.” Zaznaczono także, że rodzice mają obowiązek posyłania dzieci do

8 *Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego*, pod red. F. Kiryka i R. Kołodziejczyka, t.2, Warszawa - Kraków 1978, s., s. 103.

9 L. Sobol, *Kultura klasztoru ss. Norbertanek w Imbramowicach*, Kraków 2007, s. 49.

10 M. Novak, *Zespół Szkół w Trzyciążu*, Trzyciąż 2009, s. 15-19.

szkół, a za nieprzebranie tego obowiązku grożą im kary finansowe. Określono także, że „udzielenie budynku szkolnego, mieszkania dla nauczyciela kierującego tudzież urzędzenia szkolnego, opału i obsługi należy do gminy, względnie miejscowości, w której szkoła się znajduje.” Także koszty utrzymania szkoły miała wziąć na siebie gmina i miejscowość, w której była szkoła.¹¹

Z czasem zaczęło się rozwijać szkolnictwo wszystkich szczebli.¹² Na terenie powiatu olkuskiego istotną rolę w rozwoju szkolnictwa odegrał Komitet Ratunkowy Powiatu Olkuskiego. Kiedy w listopadzie 1915 r. powstał w Lublinie Główny Komitet Ratunkowy, działające w poszczególnych powiatach komitety zaczęły mu się podporządkowywać. W efekcie na początku 1916 r. w Olkuszu został zawiązany Komitet Ratunkowy Powiatu Olkuskiego, który powstał z przekształcenia wcześniej działającego Komitetu Gospodarczo-Zapomogowego. Nowy Komitet miał nieco szerszy zakres działania, gdyż poza działalnością charytatywną sprawował także opiekę nad szkolnictwem i organizacjami kulturalnymi. Działalność Komitetu została dość dokładnie opisana na łamach „Kroniki Powiatu Olkuskiego”, czyli pisma wydawanego przez wspomnianą organizację. Pierwszy numer „Kroniki” ukazał się 15 stycznia 1917 r. Dziś czasopismo stanowi wartościowe źródło dla poznania sytuacji mieszkańców powiatu olkuskiego podczas wojny.¹³

W powiecie olkuskim w momencie wybuchu wojny w 1914 r. było 37 szkół początkowych, do których uczęszczało 2423 dzieci. Na jednego nauczyciela przypadało 65 uczniów. W 1915 r. liczba szkół początkowych wzrosła do 46 i uczęszczało do nich 6496 uczniów, a w 1916 r. były 64 szkoły, w których pobierało naukę 8434 uczniów. W 1917 r. liczba szkół wzrosła do 89, a liczba uczniów do 10 498 (wynosząc przeszło czterokrotnie więcej, niż przed wybuchem wojny). Jak wyglądał ten przyrost szkół i uczniów w poszczególnych gminach, w ich ówczesnych granicach? W 1915 r. w gminie Bolesław były trzy szkoły, a w 1917 r. aż 14. Do szkół uczęszczało 1226 na 2807 dzieci w wieku szkolnym (43%). W gminie Jangrot w 1915 r. była jedna szkoła początkowa, a w 1917 r. było ich aż 12. Do szkół uczęszczało 57% dzieci w wieku szkolnym. W Olkuszu liczba dwóch szkół początkowych nie uległa zmianie, a uczęszczało do nich 61% dzieci w wieku szkolnym (najwięcej w całym powiecie). W gminie Rabsztyn w 1915 r. nie było ani jednej szkoły. Trzy lata później w tej rozległej gminie działało już 10 szkół, jednak naukę w nich pobierało tylko 24% dzieci w wieku szkolnym. W gminie Sułszowa liczba szkół zwiększyła się z 3 do 4 i pobierało w nich naukę 19% dzieci w wieku szkolnym. W Wolbromiu liczba dwóch szkół nie uległa zmianie. Na 2310 dzieci w wieku szkolnym naukę pobierało 803 (25%).

W cytowanym artykule podana jest także liczba analfabetów w poszczególnych gminach powiatu olkuskiego. W 1916 r. w gminie Bolesław na 14037 mieszkańców tylko 3707 osób (26%) potrafiło pisać i czytać, a 1556 tylko czytać (11%). W gminie Jangrot na 13963 mieszkańców tylko co dziesiąty (1451 osób) potrafił pisać i czytać, a umiejętnością samego czytania mogło

11 Dziennik Urzędowy Obwodu Olkuskiego nr 10 z 1 września 1915 r., s. 4, [na:] <https://www.jbc.bj.uj.edu.pl> (dostęp 6.01.2021).

12 Obszerne omówienie tego tematu można znaleźć m.in. w publikacji: K. Roś, *Szkolnictwo ludowe w powiecie olkuskim w okresie I wojny światowej*, [w:] „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1970, nr 1, s. 102-106.

13 Wszystkie numery „Kroniki Powiatu Olkuskiego” znajdują się w zbiorach Muzeum Regionalnego PTTK w Olkuszu, w 2013 r. zostały zdigitalizowane i udostępnione na stronie Małopolskiej Biblioteki Cyfrowej. Zob.: <http://mbc.malopolska.pl/dlibra/publication?id=80158>.

się wykazać 1382 mieszkańców (9%). Podobnie wyglądała sytuacja w gminie Rabsztyn, gdzie na 11368 mieszkańców pisać i czytać potrafiło zaledwie 920 osób (8%), a tylko czytać 1554 osób (13%). Nieco lepiej wyglądała sytuacja w gminie Sułoszowa, gdzie na 14166 mieszkańców pisać i czytać potrafiły 2883 osoby (20%), a tylko czytać 2269 osób (16%). Jak można zauważyć, poziom analfabetyzmu w poszczególnych gminach można odnieść do ilości szkół i uczniów przed wybuchem wojny. Nieco lepiej wyglądała sytuacja w miastach. W gminie Wolbrom na 15837 mieszkańców pisać i czytać potrafiło 3540 (22%), a tylko czytać 1926 osób (12%). W mieście Olkusz na 6047 mieszkańców umiejętnością pisania i czytania mogło się wykazać 2361 osób (39%), a samego czytania 218 osób (4%). W skali całego ówczesnego powiatu olkuskiego, w którego skład wchodziły także gminy: Cianowice, Kroczyce, Kidów, Ogrodzieniec, Pilica, Skała, Sławków i Żarnowiec, na 149101 mieszkańców, pisać i czytać potrafiło 32981 osób (22%), a tylko czytać 22241 osób (15 %).¹⁴

O tym, jak wyglądała organizacja szkolnictwa elementarnego w powiecie olkuskim w przededniu odzyskania niepodległości, dowiadujemy się z artykułu w „Kronice Powiatu Olkuskiego”, który ukazał się 15 stycznia 1918 r. W gminie Bolesław było 14 szkół elementarnych, które działały w następujących wsiach: Bolesław, Bukowno, Podlipie, Bór Biskupi, Starczynów (2), Niesułowice, Żurada, Witeradów, Klucze, Laski, Krzykawa, Krzykawka, Chechło. W gminie Jangrot działało 15 szkół elementarnych w następujących miejscowościach: Braciejówka, Gołaczewy, Głanów, Imbramowice, Jangrot, Mostek, Michałówka, Porąbka, Tarnawa, Trzyciąż, Zagórowa,

Zadroże, Małyszycy, Chrzastowice i Chełm. W gminie Rabsztyn działało 20 szkół elementarnych. Funkcjonowały w następujących wsiach: Kosmolów, Raclawice, Skalskie, Sikorka, Czubrowice, Gorenice, Zederman, Pomorzany, Bogucin, Parcze, Bogucin Wielki, Golczowice, Raclawice II, Czubrowice II, Olewin, Czarna Góra, Podgrabie, Kosmolów II, Zederman II. W gminie Wolbrom szkoły działały w samym Wolbromiu, a także w Łobzowie i Bydlinie. Była też szkoła elementarna w Ściborzycach (które wtedy wchodziły w skład gminy Skała), w Strzegowej (która leżała w gminie Pilica) oraz wspomniane dwie szkoły w Olkusz¹⁵ (były to czteroklasowe szkoły, męska i żeńska). W roku szkolnym 1917/18 w powiecie olkuskim były łącznie 124 szkoły ludowe, w tym 6 prywatnych. Zdecydowaną większość, bo aż 104, stanowiły szkoły jednoklasowe. Było też dwanaście szkół dwuklasowych, jedna trzyklasowa, sześć czteroklasowych i jedna pięcioklasowa. Tylko 27 szkół miało własne budynki, pozostałe działały w wynajętych salach, z których aż 81 nie spełniało warunków do prowadzenia zajęć szkolnych.¹⁶

Barierą w rozwoju szkolnictwa elementarnego był brak wykwalifikowanych nauczycieli. Problem ten był wielokrotnie poruszany na łamach „Kroniki Powiatu Olkuskiego”. Warto pamiętać, że w szkołach elementarnych powiatu olkuskiego na jednego nauczyciela przypadało średnio 81 uczniów. Już wtedy zauważano, że „ilość nauczycieli wzrosła potrójnie, są oni jednak przeciążeni pracą nadmiernie, a wynagradzani więcej, niż marnie”. Na łamach prasy postulowano o poprawę warunków pracy nauczycieli, budowę szkół i organizację kursów dla dorosłych, na któ-

14 „Kronika Powiatu Olkuskiego” 1917, nr 8, s. 6-9.

15 „Kronika Powiatu Olkuskiego” 1918, nr 26, s. 11.

16 *Dzieje Olkusza...*, op. cit., t. 2, s. 103.

rych mogliby się nauczyć pisać i czytać.¹⁷ O tym, jak ważną rolę odgrywały szkoły w działalności Komitetu Ratunkowego Powiatu Olkuskiego, świadczą publikowane systematycznie bilanse wydatków. W jednym z nich czytamy, że w 1917 r. łączne wydatki Komitetu wyniosły prawie 523 tys. koron, z czego na wydatki związane z oświatą przeznaczono niemal połowę budżetu. Największe wydatki dotyczyły funduszu opieki nad dziećmi (191 tys. koron), gimnazjum męskiego w Olkuszu (59 tys. koron), bursy gimnazjalnej (60 tys. koron), liceum żeńskiego (28 tys. koron), funduszu szkolnego (8384 korony), przyborów szkolnych (4993 korony), pomocy uczniom w bursie (1200 koron) plus inne wydatki.¹⁸

Warto także wspomnieć, że właśnie podczas I wojny światowej rodziły się zręby Związku Nauczycielstwa Polskiego na ziemi olkuskiej. Z artykułu w cytowanej „Kronice” dowiadujemy się, że w 1917 r. olkuski oddział Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego, który liczył 26 członków, organizował co dwa tygodnie spotkania połączone z wykładami.¹⁹ W latach trzydziestych prezesem Związku Nauczycielstwa Polskiego w powiecie olkuskim był Franciszek Wygaś, kierownik szkoły w Jaroszewcu. W powiecie olkuskim ogniska ZNP działały w Olkuszu, Bolesławiu, Ogrodzieńcu, Pilicy, Skale, Sławkowie, Sułoszowej, Wolbromiu, Cianowicach, Jangrocie, Kroczykach i Żarnowcu.

Po odzyskaniu niepodległości szkolnictwo zostało zorganizowane już w warunkach wolnej Polski. Warto podkreślić, że wprowadzenie zasady powszechności nauczania zostało dokonane dekretem z 7 lutego 1919 r. wydanym przez Na-

czelnika Państwa. Artykuł pierwszy tego dekretu stwierdzał, że wykształcenie w zakresie szkoły powszechnej było obowiązkowe dla wszystkich dzieci w wieku od 7 do 14 lat. Obowiązek szkolny mógł być realizowany w publicznych szkołach powszechnych i innych szkołach lub w domu. Dekret ustalał obowiązek kształcenia, ale nie obowiązek uczęszczania do publicznej szkoły powszechnej. Obowiązek kształcenia mógł być realizowany w siedmioklasowych szkołach, jak również w cztero- lub pięcioletnich szkołach początkowych z dwu- lub trzyletnią nauką uzupełniającą. Od realizowania obowiązku szkolnego zostały zwolnione m. in. dzieci mieszkające w odległości większej od szkoły niż 3 km.²⁰ Po ogłoszeniu Dekretu wśród powstających szkół zaczęły dominować szkoły jednoklasowe. Na terenie byłego zaboru rosyjskiego stanowiły one 86% wszystkich szkół powszechnych, a tylko 2% stanowiły szkoły sześć- i siedmioklasowe.²¹ W praktyce po odzyskaniu niepodległości w gminach: Bolesław, Pilica, Kroczyce, Kidów, Sławków, Sułoszowa i Skala przeszło połowa dzieci objętych obowiązkiem szkolnym nadal nie pobierała nauki w szkołach.²² W roku szkolnym 1918/19 w skali całego powiatu olkuskiego do szkół powszechnych uczęszczało zaledwie 55% uczniów objętych obowiązkiem szkolnym. Najwięcej, bo prawie 79% uczniów, uczęszczało do szkół w gminie Skala; najmniej w gminach: Ogrodzieniec (25%), Pilica (35%) i Sułoszowa (40%).²³

Aby rozwiązać problem braku wykwalifikowa-

17 „Kronika Powiatu Olkuskiego” 1918, nr 26, s. 11.

18 „Kronika Powiatu Olkuskiego” 1918, nr 34, s. 6.

19 „Kronika Powiatu Olkuskiego” 1917, nr 6, s. 15.

20 Dekret o obowiązku szkolnym, Dz.Pr.P.P. 1919 nr 14 poz. 147, [na:] <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU-19190140147/O/D19190147.pdf> (dostęp 5.01.2021)

21 T. Łopuszański, Przemówienie na 150 posiedzeniu Sejmu w dniu 28. maja 1920 r., [w:] „Monitor Polski” 1920, nr 121-123.

22 *Dzieje Olkusza...*, op. cit., t. 2, s. 104.

23 *Ibidem*, t. 2, s. 105.

nych kadr nauczycielskich, w 1921 r. na Skałce w Starczynowie, w budynku, który staraniem mieszkańców i kopalni postawiono jeszcze w 1918 r., rozpoczęła działalność Państwowa Preparanda Nauczycielska. Była to dwuletnia koedukacyjna szkoła, przygotowująca adeptów zawodu nauczycielskiego do wstąpienia do wyższego seminarium nauczycielskiego. Preparandą opiekowała się Polska Macierz Szkolna. Ponadto pieczę nad nową placówką oświatową sprawowały i zapewniały dla niej wsparcie finansowe dwie instytucje: Kopalnia „Ulisses” i Kuratorium Oświaty w Krakowie. Nauczano: języka polskiego, historii, geografii, matematyki, przyrody, rysunku, śpiewu, gimnastyki, kaligrafii i religii. Szkoła działała do 1923 r.²⁴

Po odzyskaniu niepodległości przygotowano projekt rozbudowy i upowszechnienia oświaty w powiecie, który zakładał likwidację szkół jednoklasowych. Nie udało się go jednak zrealizować. Wobec braku nauczycieli, w 1921 r. zamknięto kilka szkół. Budżet Sejmiku Powiatowego w Olkuszu na okres od lipca 1920 do kwietnia 1921 r. przewidywał wydatki na oświatę w kwocie 1,3 mln marek, co stanowiło zaledwie 11% potrzeb. W roku szkolnym 1926/27 do szkół powszechnych nadal nie uczęszczało 5972 dzieci, co stanowiło prawie jedną czwartą dzieci objętych obowiązkiem szkolnym. Ponad 60% dzieci uczęszczało do szkół jedno- lub dwuklasowych, co stawiało powiat olkuski na ostatnim miejscu w całym województwie kieleckim. W roku szkolnym 1925/26 na 132 szkoły powszechne w powiecie olkuskim najwięcej, bo aż 84, było szkół jednoklasowych, następnie 28 szkół dwuklasowych, 9 szkół trzyklasowych, jedna czteroklasowa,

7 pięcioklasowych, 2 sześcioklasowe i tylko jedna siedmioklasowa. Z czasem sytuacja uległa poprawie. W roku szkolnym 1930/1931 w powiecie olkuskim było łącznie 127 szkół, w tym 62 szkoły jednoklasowe, 36 dwuklasowych, 14 trzyklasowych, 4 czteroklasowe i 11 szkół siedmioklasowych. W szkołach było łącznie 273 izby (sale lekcyjne), co oznacza, że w większości wiejskich szkół nauka odbywała się w klasach łączonych. Mimo łącznego wzrostu ilości szkół siedmioklasowych, w wielu gminach większość dzieci kończyła edukację na trzeciej lub czwartej klasie, a nierzadko na drugiej. Szkół siedmioklasowych nie było w gminach: Cianowice, Jangrot, Kidów, Kroczyce, Minoga, Rabsztyn i gminie Wolbrom. Do szkół uczęszczało łącznie 21389 uczniów, a ich edukacją zajmowało się 361 nauczycieli.²⁵

W 1932 r. weszła w życie tzw. reforma jędrzejowiczowska. Ustanowiono powszechny obowiązek szkolny na szczeblu siedmioletniej szkoły powszechnej. Ostatnia klasa była przeznaczona dla uczniów niekontynuujących dalszej nauki. Utworzono trzy typy szkoły powszechnej: pierwszego, drugiego i trzeciego stopnia. W praktyce siedmioletnia szkoła powszechna pierwszego stopnia, organizowana głównie na wsi, realizowała program tylko czterech klas i nie dawała uprawnień do podejmowania nauki w gimnazjum.

O tym, jak wyglądała sieć szkolna na terenie obecnego powiatu olkuskiego kilka lat po odzyskaniu niepodległości możemy dowiedzieć się z nietypowego źródła. W 1926 r., w 150. rocznicę ogłoszenia amerykańskiej Deklaracji Niepodległości, naród polski postanowił podziękować narodowi amerykańskiemu za pomoc w odzyskaniu niepodległości. Warto pamiętać, że USA nie tylko uznały polską państwowość za warunek pokojo-

24 *Subiektywny alfabet Skałki*, red. B. Walczak, E. Głuszczyńska, Bukowno 2011, s. 58.

25 *Dzieje Olkusza...*, op. cit., t. 2, s. 108-111.

wego ładu w Europie (13. punkt programu prezydenta Woodrow Wilsona), ale także udzieliły II RP wsparcia materialnego o wartości około 200 milionów dolarów. Dlatego od kwietnia do lipca 1926 r. zebrano w całym kraju 5,5 miliona podpisów pod Deklaracją Podziwu i Przyjaźni dla Stanów Zjednoczonych. Podpisy składali uczniowie szkół różnych szczebli. Delegacja II RP zawiozła do Waszyngtonu i złożyła na ręce prezydenta Calvina Coolidge'a 111 tomów z ponad 30 tysiącami stron, gdzie podpisy - od najwyższych władz państwowych po najmłodsze piszące dzieci - opatrzone były grafikami wybitnych polskich artystów. Oryginał został złożony w Bibliotece Kongresu USA. Przez wiele lat Deklaracja była zapomniana. Dopiero w połowie lat 90. XX wieku odkryli ją mający polskie korzenie pracownicy Biblioteki Kongresu USA, którzy rozpoczęli digitalizację poszczególnych tomów. W 2015 r. ruszył projekt „Klasa 1926”, którego celem była digitalizacja pozostałych 98 tomów Deklaracji. Przedsięwzięcie pomyślnie zakończono w roku 2017. Powstał portal „Polska 1926. Portret zbiorowy II RP”, gdzie zamieszczono skany kart Deklaracji podpisywanych przez uczniów.²⁶

Dzięki temu możemy zobaczyć odręczny podpis swojego dziadka czy babci, ale także dowiedzieć się, kto w tym czasie był nauczycielem i kierownikiem danej szkoły, jaką miała formę (ile klas) oraz ilu było w niej uczniów. Na wszystkich kartach zostało też wpisane nazwisko inspektora szkolnego, którym w tym czasie był Marian Sawicki. Prezentujemy w porządku alfabetycznym tylko te szkoły na terenie obecnego powiatu olkuskiego, których uczniowie podpisali karty Deklaracji. Nazwy miejscowości podajemy za skanami kart. Jako pierwsze w notkach podajemy infor-

macje z Kart. Zarys historii poszczególnych szkół staraliśmy się uzupełnić korzystając z innych źródeł.

Szkoły powszechne na terenie powiatu olkuskiego w 1926 r.

Bogucin Duży

Jednoklasowa szkoła powszechna, opiekun klasy W. Tomsia, kierownik Ap. (Apoloniusz) (nazwisko nieczytelne, Stamaski?). Na karcie podpisało się 28 uczniów, 15 dziewczynek i 13 chłopców. Szkoła została wymieniona w wykazie szkół elementarnych ze stycznia 1918 r. Miejscowy regionalista Olgerd Dziechciarz wspomina, że szkoła podstawowa w Bogucinie powstała dopiero w 1950 r.²⁷

Bolesław

Szkoła powszechna, opiekunowie (nauczyciele): Stefania Waśniewska, K. Paszyńska (1 klasa), Janina Jarzębska (2 klasa - oddział IIIa i Ia), Helena Ferdynandzka (3 klasa). Kierownik: Rajmund Jarzębski. W 1819 r. w Bolesławiu powołano Towarzystwo Szkół Elementarnych, jednak nie mamy informacji, jak długo działała tamtejsza szkoła, która obejmowała swym zasięgiem także Laski, Ujków, Starczynów i Hutki Rabsztyńskie.²⁸ Szkoła powszechna w Bolesławiu powstała 28 grudnia 1872 r. pod nazwą Publiczna Szkoła Powszechna. W 1910 r. zostali wymienieni nauczyciele: Iwan Wojtowicz oraz Irena Czyżewska.²⁹ W 1916 r. połączono szkołę powszechną z prywatną szkołą kopalnianą. Po 1918 r. szkoła w Bo-

27 O. Dziechciarz, *Przewodnik po ziemi olkuskiej. Gminy Klucze Piłica, Olkusz 2000*, s. 10.

28 *Dzieje Olkusza...*, op. cit., t. 1, s. 488.

29 J. Liszka, *Kartki z dziejów Gminy Bolesław*, Bolesław 1998, s. 109.

26 Polska 1926. [na:] <http://www.polska1926.pl> (dostęp 5.11.2020).

lesławiu była czteroklasowa, dopiero od 1 września 1925 r. zorganizowano szkołę siedmioklasową. Jej pierwszą kierowniczką została Wanda Karachelska.³⁰ W 1937 r. rozpoczęto budowę szkoły. Rok później inwestycja została zakończona, a od 1 września 1939 r. dzieci rozpoczęły naukę w nowym budynku. W zarządzie Koła Popierania Budowy Publicznej Szkoły Powszechnej byli: kierownik Rajmund Jarzębski, ks. Piotr Banach i Jan Zięba.³¹

Bór Biskupi (Bukowno)

Jednoklasowa szkoła powszechna. Opiekun: Antoni Spyra, kierownik: J. Cembrzyńska. W 1926 r. do szkoły uczęszczało 38 dzieci podzielonych na cztery oddziały. Wiemy, że już w 1819 r. w Bukownie i Borze Biskupim powstały szkoły Towarzystwa Szkół Elementarnych. Szkoła w Bukownie zakończyła działalność przed 1834 rokiem. Szkoła została wymieniona w wykazie szkół elementarnych ze stycznia 1918 r. (nie ma jej w wykazie z 1915 r.). Po 1918 r. przy drodze z Podlipia wybudowano szkołę wykorzystując elementy z rozbiórki starego budynku urzędu gminy w Bolesławiu.³²

Braciejówka

Jednoklasowa szkoła powszechna. Opiekun: Jan Klich, kierownik: Helena Kuczmowa. Szkoła została wymieniona w wykazie szkół elementarnych ze stycznia 1918 r. (nie ma jej w wykazie z 1915 r.).

Bydlin

Dwuklasowa szkoła powszechna w Bydlinie. Opiekun: J. Wdowik, kierownik: Józef Gaździk (Goździk?). Pierwsza wzmianka o istnieniu szkoły parafialnej w Bydlinie pochodzi z 1613 r. Jej rektorem był Grzegorz Żarnowita. W 1690 r. wspomniany jest dom rektora szkoły. Z wykazu parafii z 1747 r. wiemy, że funkcję rektora i kantora szkoły pełnił miejscowy rolnik, który uczył sześciu uczniów.³³ Na początku XIX w. w Bydlinie powstała szkoła założona przez Towarzystwo Ksiąg Elementarnych. Jej nauczycielem był Franciszek Nekamowicz. Szkoła została wymieniona w wykazie szkół elementarnych ze stycznia 1918 r. (nie ma jej w wykazie z 1915 r.). W 1938 r. oddano do użytku nowy budynek szkolny, który został wybudowany m.in. z datków legionistów. Kierownikiem nowej szkoły im. Marszałka Józefa Piłsudskiego został Roman Siekański.³⁴

Cementownia Klucze (Jaroszewiec)

Dwuklasowa mieszana szkoła powszechna. Opiekun: Karol Wegielius, kierownik: Franciszek Wygaś. Na karcie podpisało się 68 dzieci. Jednoklasowa szkoła powszechna utworzona przez miejscową cementownię rozpoczęła działalność 1 września 1918 r. Jej nauczycielem został Walentyn Kański. Szkoła mieściła się w drewnianym baraku udostępnionym przez Cementownię, która pokrywała koszty jej działalności. W 1921 r. szkoła została przemianowana na dwuklasową, a nowym nauczycielem i kierownikiem szkoły został Józef Suchanek. Od 1923 r. kierownikiem szkoły był Franciszek Wygaś. Nowelizacja ustawy o zakładaniu i utrzymywaniu szkół powszechnych

30 Historia, [w:] Szkoła Podstawowa im. Stanisława Staszica w Bolesławiu, [na:] <https://spboleslaw.edupage.org/a/historia> (dostęp 3.01.2021).

31 J. Liszka, op. cit., s. 69.

32 O. Dziechciarz, J. Sypień, *Dzieje Bukowna*, Bukowno 2017, s. 291.

33 *Dzieje Olkusza...*, op. cit., t.1, s. 454.

34 O. Dziechciarz, *Przewodnik...*, op. cit., s. 12-14; <http://spbydlin.pl/historia/>.

spowodowała, że od 20 sierpnia 1926 r. przestała istnieć dwuklasowa szkoła w Kluczach Cementowni (Jaroszowcu) i szkoła w Kluczach wsi. Powołano jedną szkołę czteroklasową (czterech nauczycieli, dwie klasy w Kluczach Cementowni i dwie klasy w Kluczach wsi). Wspomniany w Karcie opiekun Karol Węgielius (Wegelius) pochodzący z Finlandii był dyrektorem Cementowni.³⁵

Chrzęstowice

Szkoła powszechna. Opiekun: Tarnówka (brak imienia), kierownik: Nekulówna (brak imienia). Na Karcie podpisało się 56 dzieci. Prawdopodobnie była to szkoła jednoklasowa. Szkoła została wymieniona w wykazie szkół elementarnych ze stycznia 1918 r. (nie ma jej w wykazie z 1915 r.). Mieściła się w drewnianym budynku, który spłonął w 1963 r.

Dłużec

Szkoła powszechna w Dłużcu. Opiekun: A. Haberka, kierownik: Jasińska (brak imienia). Na Karcie podpisało się 76 dzieci. Szkoła nie została wymieniona w wykazie szkół elementarnych z 1915 i 1918 r. Dwuklasowa szkoła powstała w 1921 r. Jej założycielką, nauczycielką i kierowniczką była Irena Miłaszewska, siostra ks. Władysława Miłaszewskiego, który pełnił posługę w miejscowej parafii.³⁶ Pierwsza wzmianka o szkole parafialnej w Dłużcu pochodzi z 1598 r., kiedy wizytator nakazał parafianom wznieść budynek szkoły, a plebanowi zatrudnić nauczyciela. Polecenie to wypełniono w 1614 r., czego dowodzi informacja o rektorze szkoły w Dłużcu, którym był Wawrzyniec Zwierzyniecki.³⁷

35 M. Maryszewski, *100 lat Jaroszowca*, Jaroszowiec [b.r.w.], s. 32.

36 A. Michniewski, M. Latos, *Parafia Dłużec. Architektoniczna perełka na jurajskim szlaku*, Dłużec 2005, s. 28.

37 *Dzieje Olkusza...*, op. cit., t.1, s. 455.

Glanów

Jednoklasowa szkoła powszechna. Opiekun: Pryzakówna Marja. Szkoła została wymieniona w wykazie szkół elementarnych ze stycznia 1918 r. (nie ma jej w wykazie z 1915 r.).

Golczowice

Jednoklasowa szkoła powszechna. Opiekun: Szatan (?), kierownik: Eugenja Turska. Na Karcie podpisało się 44 dzieci. Szkoła została wymieniona w wykazie szkół elementarnych ze stycznia 1918 r. (nie ma jej w wykazie z 1915 r.).

Gołaczewy

Trzyklasowa szkoła powszechna. Opiekun: Andrzej Szczepara, kierownik: Władysław Kośmider. Pierwsza informacja o szkole parafialnej w Gołaczewach pochodzi z 1598 r. Jej rektorem był wtedy Wojciech Paczółtowski, a potem Sebastian z Pławna (1600-1602). Z 1690 r. pochodzi informacja o „zestarzałym budynku szkolnym”.³⁸ W czasach nowożytnych szkoła powszechna rozpoczęła działalność w 1909 r., pierwszym nauczycielem był Fidon. Początkowo szkoła mieściła się w wynajętym budynku, ale w 1914 r. wybudowano własny drewniany budynek, który w tym samym roku został zniszczony w wyniku działań wojennych. Od 1913 do 1930 r. kierownikiem szkoły był Władysław Kośmider. Jako jednoklasowa szkoła mieszana została wymieniona w wykazie z 1915 r. W roku szkolnym 1920/21 szkoła została przemianowana na dwuklasową, kolejnym nauczycielem została Stanisława Kośmidrówna. W 1923 r. zmieniono szkołę w trzyklasową i zatrudniono trzecią nauczycielkę - Helenę Przytkowską, którą zastąpiła od 1924 r. Helena Makowska. W 1930 r. kierownikiem szkoły został

38 Ibidem.

Stefan Sikora. W roku szkolnym 1931/32 została zorganizowana VI klasa, a w 1932/33 - VII klasa. Rok później szkoła została przeorganizowana na szkołę II stopnia. W szkole rozpoczęły pracę: Janina Sikorowa, Anna Czajkowska i Anna Wawro.³⁹

Gorenice

Jednoklasowa szkoła powszechna. Opiekun: K. Ziarnik, kierownik: Janina Semowówna. Najstarsze wzmianki o szkole parafialnej pochodzą z XV wieku. Już w 1430 r. dwóch absolwentów miejscowej szkoły rozpoczęło studia na Akademii Krakowskiej. W latach 1576-1602 szkołą kierował Marcin ze Sławkowa. Wzmianki o szkole pojawiają się w 1644 r. Potem działalność szkoły podupadła. Według lustracji nie istniała w 1728 i 1748 r. Jej działalność jest natomiast potwierdzona w 1790 r., kiedy uczyło się w niej pięciu uczniów.⁴⁰ W wykazie z 1915 r. w Gorenicach wymieniona jest prywatna jednoklasowa szkoła górniczego Towarzystwa „Saturn” z Czeladzi. Szkoła została wymieniona także w wykazie szkół elementarnych ze stycznia 1918 r., choć wg opracowania na stronie szkoły dzieci rozpoczęły naukę 15 października 1920 r. Nauczycielką była Janina Semowówna. Nauka była prowadzona w wynajmowanych izbach. Od 1930 r. pracę w szkole rozpoczął Stefan Paras. Na przełomie 1934/35 r. nową kierowniczką została Stefania Pawłęgowa.⁴¹

Imbramowice

Dwuklasowa szkoła powszechna. Opiekun: Karolina Widerakówna, kierownik: Jan Pia-

skowski. Szkoła została wymieniona w wykazie szkół elementarnych ze stycznia 1918 r. (brak jej w wykazie z 1915 r.). Pierwsza wzmianka o szkole parafialnej w Imbramowicach pochodzi z 1598 r. Jej rektorem był wtedy Andrzej z Pyzdr, a potem Jan Niziołkowski. Istnienie szkoły jest jeszcze potwierdzone w 1663 r.⁴² Wiemy, że po tzw. ukazie tolerancyjnym 1905 r. siostry norbertanki otworzyły w 1906 r. w Imbramowicach szkołę podstawową, a w 1919 r. szkołę gospodarczą wzorowaną na szkole w Zakopanem (Kuźnice). Klasztor uzyskał subwencję rządową na prowadzenie szkoły. W Karcie z 1926 r. wymieniona jest żeńska szkoła rolnicza. Jako opiekun zostało wpisane Zgromadzenie SS. Norbertanek. Kierowniczką szkoły była Julia Łukaszewska. Szkoła kontynuowała tradycje żeńskiej szkoły klasztornej, jaka działała w latach 1594-1864.⁴³

Jangrot

Szkoła powszechna, opiekun: S. Głowacka; Bronisława Zabierzowska, kierownik: Stanisław Głowacki. Pierwsza wzmianka o szkole parafialnej w Jangrocie pochodzi z 1598 r. Potwierdzone są informacje o działalności szkoły w latach 1598-1663, potem nie ma informacji. Wiemy, że w 1748 r. kilku uczniów szkolił miejscowy organista.⁴⁴ Szkoła elementarna w Jangrocie funkcjonowała jeszcze na początku XIX wieku, jednak potem zaprzestała działalności. Z 1830 r. pochodzi informacja, że ani dzierżawca ekonomii, ani chłopci nie wnosili świadczeń na rzecz szkoły, w związku z czym pozbawiony środków utrzyma-

39 Historia szkoły, [na:] <http://www.zsgolaczewy.pl/o-nas/o-szkole/historia-szkoly> (dostęp 07.01.2021).

40 *Dzieje Olkusza...*, op. cit., t.1, s. 455.

41 Historia szkoły, [na:] <https://sp.gorenice.pl/historia-szkoly/> (dostęp 07.01.2021).

42 *Dzieje Olkusza...*, op. cit., t.1, s. 455.

43 L. Sobol, *Kultura klasztoru ss. Norbertanek w Imbramowicach*, Imbramowice 2010, s. 51.

44 *Dzieje Olkusza...*, op. cit., t.1, s. 455.

nia nauczyciel opuścił wieś.⁴⁵

Szkoła powszechna w Jangrocie powstała po 1905 r. Przed wybuchem I wojny światowej uczęszczało do niej 65 dzieci. Wśród nauczycieli, którzy uczyli w Jangrocie do 1914 r. byli: Latański (1889 r.), Urbański, Szydłowski, Kucałło, Czczott i Somecki. Budynek szkoły ucierpiał podczas działań wojennych, gdyż w urzędowym komunikacie ze stycznia 1915 r. stwierdza się, że szkoła będzie uruchomiona „po naprawieniu budynków szkolnych i sprawieniu odpowiedniego urządzenia szkoły”. Od 1918 r. szkoła działała jako dwuklasowa. Od 1 września 1925 r. szkole przybył jeden oddział. Wtedy została zatrudniona nowa nauczycielka Bronisława Zabierzowska, absolwentka gimnazjum nauczycielskiego w Gorlicach. W roku szkolnym 1934/35 w szkole uczyli: kierownik Stanisław Głowacki, jego żona, Bronisława Leńko i Katarzyna Tylikowska. W roku szkolnym 1936/1937 zaszły zmiany na stanowisku kierownika szkoły. Po przejściu na emeryturę państwa Głowackich, nowym kierownikiem został mianowany pochodzący z Miechowskiego, Stefan Gącik. Wraz z nim podjęła pracę jego żona Maria. W 1937 r. został powołany Komitet Budowy Szkoły. Do 1939 r. budynek był w stanie surowym. W roku szkolnym 1938/39 w szkole rozpoczęła pracę Janina Zalejska oraz Mieczysław Dordaś.⁴⁶

Klucze

Szkoła powszechna. Opiekun: Stanisław Woźniczka, kierownik: Jan Mojsej. Szkoła elementarna w Kluczach została założona w 1904 r. Prywat-

na jednoklasowa szkoła została założona przez Karola Mauve, syna właściciela miejscowej fabryki papieru i mieściła się w budynkach dworskich. Nauczycielkami były Janina Kłósowna i Anna Lasota. Jako jednoklasowa szkoła mieszana została wymieniona w wykazie z 1915 r. Znajduje się także w wykazie szkół z 1918 r. W 1923 r. kierownikiem szkoły został Jan Mojsej. W 1926 r. przestała istnieć dwuklasowa szkoła w Kluczach Cementowni (Jaroszowcu) i szkoła w Kluczach wsi. Powołano jedną szkołę czteroklasową (czterech nauczycieli, dwie klasy w Kluczach Cementowni i dwie klasy w Kluczach wsi). W 1929 r. rozpoczęła się budowa murowanego Domu Ludowego, gdzie wkrótce przeniosła się szkoła.⁴⁷

Kosmolów

Dwuklasowa szkoła powszechna. Opiekun: Paweł Kiełtyka, kierownik: M. Kuryłowicz. Na Karcie podpisało się 51 dzieci. Dwie szkoły w Kosmolowie opisane jako Kosmolów i Kosmolów II zostały wymienione w wykazie szkół elementarnych ze stycznia 1918 r. Szkoły w Kosmolowie nie ma w wykazie z 1915 r., co oznacza, że powstała w latach 1916-1917. W 1918 r. jedna szkoła mieściła się w salach wynajętych w domu od strony Olkusza, a druga w domu od strony Sułoszowej. Pierwszym kierownikiem placówki był Apolinary Kobos. W latach 1919-1920 obie szkoły połączono i utworzono szkołę dwuklasową. Uczyli w niej: H. Szewczykówna i kierownik Emilia Staniewiczówna. W latach 1922-1924 nauczycielkami zostały siostry Felicja i Maria Ukraińskie. W 1933 r. powołano Koło Towarzystwa Budowy Popierającej Publiczne Szkoły Powszechne.⁴⁸

45 Ibidem, s. 489.

46 E. Żaba, Szkoła Podstawowa w Jangrocie, [na:] <https://www.wiesci.info.pl/historia-naszyc-okolic/30-szkola-podstawowa-w-jangrocie>.

47 Historia szkoły, [na:] <http://www.sp-klucze.pl/nasza-szkola/historia-szkoly/> (dostęp 08.01.2021).

48 Historia szkoły, [na:] <https://spkosmolow.szkolnastrona.pl/index>.

Krzykawa

Szkoła powszechna. Opiekun: St. Dukat i J. Żmuda? (podpis nieczytelny). Kierownik: Tadeusz Starkiewicz. W wykazie z 1915 r. wymieniona jest prywatna jednoklasowa szkoła w Krzykawie. Niewykluczone, że była utrzymywana przez właścicieli miejscowego dworu. Szkoły elementarne w Krzykawie i Krzykawce zostały wymienione w wykazie szkół elementarnych ze stycznia 1918 r. Szkoła elementarna w Krzykawie istniała już w 1910 r. Nauczycielem był Jagodziński. Po jego śmierci w 1925 r. zastąpiła go Janina Ferencowiczówna. W 1933 r. szkolna biblioteka otrzymała imię Francesco Nullo. Tadeusz Starkiewicz (1903-1952) był długoletnim kierownikiem szkoły i dzięki jego staraniom w 1949 r. powstał - nowoczesny jak na owe czasy - budynek szkoły. Jego żona, Stanisława z domu Tymbarska, przez wiele lat była nauczycielką.⁴⁹

Łobzów

Szkoła powszechna. Opiekun: F. Strojny, kierownik: Franciszek Szostek. Jednoklasowa szkoła elementarna w Łobzowie została wymieniona w wykazach z 1915 i 1918 r. Pierwsza informacja o szkole w Łobzowie pochodzi z 1819 r., kiedy ks. Józef Łapanowski, dziekan wolbromski powołał Towarzystwo Szkół Elementarnych w Łobzowie.⁵⁰

Michałówka

Jednoklasowa szkoła powszechna. Opiekun: Łukasz Stala, kierownik: A. Czajkowska. Szkoła elementarna w Michałówce została wymieniona

w wykazie szkół elementarnych ze stycznia 1918 r. (nie ma jej w wykazie z 1915 r.). Szkoła rozpoczęła działalność około 1917 r. Nauczycielem był Staszewski, a w 1922 r. Jaworski. W kolejnych latach w szkole uczyli: Józef Grzybowicz (kierownik szkoły) oraz Danuta Nowakowska. W 1934 r. kierowniczką szkoły została Danuta Nowakowska, a pracę rozpoczął Bolesław Dziarkowski. W 1935 r. kierowniczką została Janina Dziarkowska. W 1937 r. kierownikiem szkoły został Bolesław Dziarkowski.⁵¹

Olewin

Jednoklasowa szkoła powszechna. Opiekun: K. Klich, kierownik: Stanisława Dymitrówna. Na Karcie podpisało się 44 dzieci. Szkoła elementarna w Olewinie została wymieniona w wykazie szkół elementarnych ze stycznia 1918 r. (nie ma jej w wykazie z 1915 r.).

Olkusz

Męska siedmioklasowa szkoła powszechna. Na kolejnych czterech kartach znajdują się opisy. Jako kierownik szkoły wpisany jest Stanisław Noć, a jako opiekunowie kolejno: Janina Łapicka, Helena Noconiowa, Bazyl Kowalczyk i Helena Kiszka. Szkoła parafialna w Olkuszu działała już od średniowiecza. Pierwsze wzmianki o szkole są datowane na początek XIV wieku. Szkoła mieściła się w murowanym budynku przy kościele św. Andrzeja. Działalność szkoły w kolejnych okresach potwierdzają m. in. rachunki miejskie. Jak stwierdzono w jednej z uchwał olkuskich gwardów z 1624 r., olkuszanie „dziatki swoje do niej na ćwiczenia dają”. Ponieważ opiekę nad olkuską szkołą sprawowała Akademia Krakowska, do nauki w olkuskiej szkole uniwersytet kiero-

php?c=page&cid=33 (dostęp 08.01.2021).

49 O. Dziechciarz, *Przewodnik po ziemi olkuskiej. T. 2, cz. II. Bolesław, Bukowno, Sławków*, Olkusz 2001, s. 59-60.

50 *Dzieje Olkusza...*, op. cit., t. 1, s. 488.

51 B. Niedziela, *Historia szkoły w Michałówce* (rękopis).

wał swoich bakałarzy. Dzięki zdobytemu w niej wykształceniu wielu olkuszian kontynuowało naukę i uzyskiwało stopień bakałarza na Akademii Krakowskiej, m.in. Mikołaj z Olkusza (1565), szlachcic Jan Kmita (1593), czy Jan z Olkusza (1609). Warto dodać, że olkuska parafia dysponowała bardzo bogatą jak na owe czasy biblioteką. W 1631 r. na wynagrodzenie nauczyciela przeznaczono z kasy miejskiej 20 zł rocznie. Miasto przekazywało także drewno z miejskich lasów do ogrzewania szkoły. Bogatsi mieszkańcy opłacali naukę swoich synów, biedniejsi byli zwolnieni z opłat. Na utrzymanie szkoły przeznaczano także trzecią część opłat wnoszonych przez gwarków.⁵²

Wiemy, że w 1598 r. w Olkuszu działała też szkoła innowiercza prowadzona przez miejscowy zbor. Niestety później, wraz z upadkiem olkuskiego górnictwa i samego miasta, okresowo szkoła parafialna nie działała. Taka sytuacja miała miejsce m. in. w 1748 r., kiedy odnotowano, że nie działała szkoła, nie było nauczyciela ani uczniów i nawet organista nie prowadził nauki.⁵³ Sytuacja uległa poprawie w czasach stanisławowskich. Szkoła działała w czasach Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego. W budżecie Olkusza na 1810 r. zaplanowano 1212 zł na utrzymanie szkoły. W tabelce wydatków osobowych przewidziano 900 zł rocznie na pensję, jak napisano - profesora. Dla porównania, roczne wynagrodzenie burmistrza wynosiło 2000 zł, a policjanta 300 zł.⁵⁴

Warto dodać, że w 1843 r. powstały szkoły elementarne w podolkuskich wsiach: Czarnej Górze, Pomorzanach, Sienicznem i Skalskiem.⁵⁵

Olkuskie czteroklasowe szkoły powszech-

ne, męska i żeńska, znalazły się w wykazie szkół elementarnych z 1915 i 1918 r. Męska szkoła powszechna działała w parterowym budynku w stylu dworcowym na rogu ulic Górniczej i Szkolnej. Miała swoją filię w budynku na starym Placu Fabrycznym przy zakładach Westena. Po odzyskaniu niepodległości, w 1922 r., Sejmik Olkuski podjął uchwałę o budowie nowej siedziby dla męskiej szkoły powszechnej, a w 1924 r. wmurowano kamień węgielny pod budowę szkoły, jaka powstawała na Piaskach. We wrześniu 1926 r. dzieci rozpoczęły naukę w nowym budynku. Wtedy dotychczasowy budynek przy ulicy Szkolnej stał się siedzibą żeńskiej szkoły powszechnej, gdzie wkrótce powstał nowy, piętrowy budynek z cegły (późniejsza Szkoła Podstawowa nr 2). W latach 1926-39 kierownikiem szkoły był Stanisław Nocoń. W latach 1926-39 w szkole męskiej uczyli m. in. Stanisław Banach, Maria Bielecka, Jan Buczek, Stefan Czajka, Anna Grzymalska, Helena Jasińska, M. Jarosówna, Anna Kaczmarczyk, Marian Kaczmarczyk, Helena Kiszkowa, Bazyli Kowalczyk, W. Kowalczyk, B. Kozubowa, Janina Królikowska, Helena Licisowa, Melania Lubaszkówna, Janina Łapicka, Helena Nocniowa, Władysław Oczkiewicz, Janina Połotyńska, Władysław Dominik Pyrzowski, Antonina Sagańska, Romana Stolarska, Maria Szmydowa, Edward Ścisłowski, Wanda Tarchalska, M. Wonerowa, Janina Woźnowna, Franciszek Wygaś, Maria Wyrwałowa, Henryka Zdrzalikówna oraz księża: ks. Dubiel, ks. Graca, ks. Marian Łuczyk, ks. Sobieraj i ks. Wesołowski.⁵⁶

Żeńska siedmioklasowa szkoła powszechna. Kierownikiem szkoły była Olga Kurzejowa, jako opiekunowie poszczególnych klas są wpisani:

52 *Dzieje Olkusza...*, op. cit., t.1, s. 302-303.

53 *Dzieje Olkusza...*, op. cit., t. 1, s. 326.

54 *Ibidem*, t. 1, s. 468.

55 *Ibidem*, t.1, s. 490.

56 *Szkoła Podstawowa nr 1 im. Mikołaja Kopernika w Olkuszu*, Olkusz 1996, s. 7.

Ludmiła Jarnowa, Dykowa Czesław (?), Helena Bieńkowska, Wanda Machnicka, Olga Kurzejowa, kierownik: Olga Kurzejowa. W 1824 r. działała w Olkuszu także prywatna pensja (szkoła) dla dziewcząt, jaką prowadziła Wiktoria Słapczyńska.⁵⁷ Czteroklasowa żeńska szkoła powszechna w Olkuszu znalazła się w wykazie szkół elementarnych z 1915 i 1918 r. Działała w budynku przy ul. Szkolnej, choć niewykluczone, że przez pewien czas jej siedzibą był piętrowy budynek na rogu ulic Sławkowskiej i Mickiewicza (późniejsze przedszkole). W budynku przy ul. Szkolnej potem mieściła się Szkoła Podstawowa nr 2.

Osiek

Jednoklasowa szkoła powszechna. Opiekun: Jezierski, kierownik: Felicja Dońcówna. Na karcie podpisało się 13 uczniów. Szkoła nie została wymieniona w wykazie szkół elementarnych z 1915 oraz 1918 r. Według informacji na stronie szkoły placówka powstała w 1916 r.

Pomorzan (Olkusz)

Dwuklasowa szkoła powszechna. Opiekun: Andrzej Mitka, kierownik: Leon Kunik. Na Karcie podpisało się 34 uczniów. Szkoła elementarna w Pomorzanach powstała w 1843 r. Została wymieniona w wykazie szkół ze stycznia 1918 r. (nie ma jej w wykazie z 1915 r.). W 1927 r. w Pomorzanach został wybudowany Dom Ludowy, gdzie od stycznia 1928 r. mieściła się szkoła. Po Leonie Kuniku kierownikiem szkoły do 1931 r. był Józef Patryn, a po nim Hipolit Kobos. W latach 30. grono pedagogiczne liczyło dziesięciu nauczycieli, a uczniów było 173.⁵⁸

57 *Dzieje Olkusza...*, op. cit., t. 1, s. 490.

58 Historia szkoły, [na:] <https://sp6olkusz.edupage.org/about/> (dostęp 9.01.2021).

Poreba Dzierżna

Szkoła powszechna. Opiekun i zarazem kierownik: Wacława Tuchowska. Szkoła nie została wymieniona w wykazie szkół elementarnych z 1915 oraz 1918 r. Według informacji na stronie szkoły placówka powstała w 1919 r. Pierwszym nauczycielem jednooddziałowej szkoły był Jan Wawer. Lekcje odbywały się w wynajętych izbach. W roku szkolnym 1930/31 powstał drugi oddział. W 1933 r. oddano do użytku Dom Ludowy wybudowany z inicjatywy mieszkańców. Tam w dwóch pomieszczeniach mieściła się szkoła. W 1935 r. pracę w szkole rozpoczęli Eleonora i Leon Kunikowie (kierownik szkoły), którzy zaangażowali się w rozwój placówki.⁵⁹

Rodaki

Szkoła powszechna. Opiekun: Feliks Mrówka, kierownik: Ignacy Machalski. Szkoła nie została wymieniona w wykazie szkół elementarnych z 1915 oraz 1918 r. Według informacji na stronie szkoły, w latach 1923-25 we wsi powstał Dom Ludowy, gdzie działała szkoła. Początkowo szkoła była czteroklasowa, a od 1932 r. pięcioklasowa. Do klas wyższych dzieci, które chciały kontynuować naukę musiały uczęszczać do Chechła lub Ogrodzieńca.⁶⁰

Ryczówek

Jednoklasowa szkoła powszechna. Opiekun: Szymon Kazek, kierownik: Anna Rawlukówna. Szkoła nie została wymieniona w wykazie szkół elementarnych z 1915 oraz 1918 r. Według in-

59 *Są miejsca, czasy i ludzie, o których się nie zapomina... 100-lecie historii Szkoły Podstawowej w Porebie Dzierżnej*, red. I. Mudyń, opracowanie tekstów: A. Sołtysik, J. Sołtysik, Poreba Dzierżna - Kraków 2019, s. 10-13.

60 Historia szkoły, [na:] <http://sp.rodaki.pl/historia/> (dostęp 9.01.2021).

formacji na stronie szkoły, placówka powstała w 1923 r.

Ściborzycze

Jednoklasowa szkoła powszechna. Opiekun: Franciszek Derdaś, kierownik: Piotr Skrzypczak. Szkoła została wymieniona w wykazie szkół elementarnych ze stycznia 1918 r. (nie ma jej w wykazie z 1915 r.).

Starczynów (Bukowno)

Szkoła powszechna. Opiekun: Żurek (brak imienia), kierownik: Marja Wojtasikówna. Szkoła została wymieniona w wykazie szkół elementarnych ze stycznia 1918 r. (nie ma jej w wykazie z 1915 r.).

Strzegowa

Dwuklasowa szkoła powszechna. Opiekun: Franciszek Mendak (?), kierownik: Maria Janotówna (?) (podpisy nieczytelne). Na Karcie podpisało się 73 uczniów. Szkoła została wymieniona w wykazie szkół elementarnych ze stycznia 1918 r. (nie ma jej w wykazie z 1915 r.).

Wolbrom

Męska szkoła powszechna. Opiekun: Jan Mazurek, kierownik: Julian Pałczyński. W wykazie szkół z 1915 r. w Wolbromiu wymieniona jest czteroklasowa szkoła mieszana. W wykazie z 1918 r. wymienia się dwie szkoły. W 1927 r. powołany w Olkuszu Komitet do Spraw Budowy Ośrodków Szkolnych przyjął uchwałę o budowie szkoły w Wolbromiu. 16 września 1934 r. odbyło się uroczyste poświęcenie nowego gmachu szkolnego. W nowym budynku działały dwie szkoły, czyli Szkoła Powszechna nr 1 i Szkoła Powszechna nr 2.⁶¹

61 Historia szkoły, [na:] <https://sp1wolbrom.edupage.org/abo->

Dwuklasowa szkoła powszechna. Wolbrom - Fabryka. Kierownik: Julian Wolff, opiekunowie: Julian Wolff, Zakacka Julia (?), Kluczeńska Władysława (?) - podpisy nieczytelne. Szkoła mieściła się w parterowych budynkach osiedla patronackiego miejscowej fabryki, tzw. Rajach.

Żeńska szkoła powszechna. Opiekun: Mazurek J. Kierownik: Ożożanka Antonina.

Zadroże

Jednoklasowa szkoła powszechna. Opiekun: Nocoń, kierownik: Stanisława Chrzanowiczowa. Szkoła została wymieniona w wykazie szkół elementarnych ze stycznia 1918 r. (nie ma jej w wykazie z 1915 r.). Pierwsza wzmianka o istnieniu szkoły parafialnej w Zadrożu pochodzi z 1536 r. W 1598 r. bakałarzem był Adam z Wiaderna, a w 1618 r. Jakub. Późniejsze protokoły wizytacyjne parafii nie wspominają o szkole. Nowa szkoła rozpoczęła działalność po pierwszym rozbiore. W 1790 r. pobierało w niej naukę 9 dzieci. W 1791 r. szkoła zaprzestała działalności z powodu braku dzieci chętnych do nauki.⁶²

Zawada

Jednoklasowa szkoła powszechna. Opiekun: Jan Mączka, kierownik: Stanisław Szota. Na Karcie podpisało się łącznie 50 dzieci, w tym 14 w klasie pierwszej, 16 w drugiej i 20 w trzeciej. Szkoła nie została wymieniona w wykazie szkół elementarnych z 1915 oraz 1918 r. Jak podaje O. Dziechciarz, szkoła powstała w 1918 r.⁶³

ut/?subpage=1 (dostęp 9.01.2021).

62 *Dzieje Olkusza...*, op. cit., t. 1, s. 457.

63 O. Dziechciarz, *Przewodnik po ziemi olkuskiej. T. II, cz. 1. Gmina Olkusz, Olkusz 2002*, s. 276.

Zederman

Szkoła powszechna. Opiekun: Jan Rogóż, kierownik: Irena Rydlówna. Dwie szkoły elementarne w Zedermanie zostały wymienione w wykazie szkół ze stycznia 1918 r. W wykazie z 1915 r. nie ma szkoły w Zedermanie.

Żurada

Szkoła powszechna. Opiekun: Jan Kajda, kierownik: Leokadia Otrębska. Szkoła elementarna w Żuradzie została wymieniona w wykazie szkół ze stycznia 1918 r. (nie ma jej w wykazie z 1915 r.). Z informacji na stronie szkoły dowiadujemy się, że w latach 1914-1918 uczył w Żuradzie prywatnie robotnik Karwas, który chętnych nauczał pisać i czytać. W roku 1918 została założona szkoła ludowa, która wkrótce zaprzestała działalności. W 1920 r. władze skierowały do Żurady Leokadię Otrębską, która ponownie zorganizowała szkołę. Od 1935 r. była to szkoła drugiego stopnia (6 klas). W szkole uczyli: Otrębska Leokadia, zamężna Kulawikowa, Malecka Maria, Ludwik Kwiatkowski, a religię wykładał ksiądz Mazur.⁶⁴

Bibliografia

- Artymiak A., *Studia nad historią szkolnictwa elementarnego w obwodach kieleckim i olkuskim województwa krakowskiego (1816 - 1862)*, Wrocław - Warszawa - Kraków 1964.
- Caban W., *Szkoły rzemieślniczo-niedzielne Guberni Radomskiej w latach 1833-1862*, *Przegląd Historyczno - Oświatowy* 1980, nr 3.
- *Dekret o obowiązku szkolnym*, Dz.Pr.P.P. 1919 nr 14 poz. 147.
- Dziechciarz O., Sypień J., *Dzieje Bukowna*, Bukowno 2017.
- Dziechciarz O., *Przewodnik po ziemi olkuskiej t. II, cz. 2* Bolesław, Bukowno, Sławków, Olkusz 2001.
- Dziechciarz O., *Przewodnik po ziemi olkuskiej t. II, cz. 1* Gminy Klucze Pilica, Olkusz 2000.
- Dziechciarz O., *Przewodnik po ziemi olkuskiej t. II, cz. 1* Gmina Olkusz, Olkusz 2002.
- *Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego*, red. F. Kiryk, R. Kołodziejczyk, t.1 i 2, Warszawa - Kraków 1978.
- *Dziennik Urzędowy Obwodu Olkuskiego* nr. 10 z 1 września 1915 r.
- *Kronika Powiatu Olkuskiego*.
- Liszka J., *Kartki z dziejów Gminy Bolesław*, Bolesław 1998.
- Łopuszański T., *Przemówienie na 150 posiedzeniu Sejmu w dniu 28. maja 1920 r.*, „*Monitor Polski*” 1920, nr 121-123.
- Maryszewski M., *100 lat Jaroszewca*, Jaroszewiec (b.r.w.).
- Michniewski A., Latos M., *Parafia Dłużec. Architektoniczna perełka na jurajskim szlaku*, Dłużec 2005.
- Niedziela B., *Historia szkoły w Michałowce* (rękopis).

⁶⁴ Historia szkoły, [na:] <https://spzurada.edupage.org/text2/> (dostęp 9.01.2021).

- Novak M., Zespół Szkół w Trzyciążu, Trzyciąż 2009.
- Roś K., Szkolnictwo ludowe w powiecie olkuskim w okresie I wojny światowej (w) Przegląd Historyczno - Oświatowy 1970, nr 1.
- Rybak A., Szkolnictwo elementarne w siedzibie zarządu Zachodniego Okręgu Górniczego Królestwa Polskiego w latach 1820-1868, [W:] Dzieje górnictwa - element europejskiego dziedzictwa kultury. [T.] 3. Pod red. Pawła P. Zagórzona i Macieja Madziarza. Wrocław 2010.
- Są miejsca, czasy i ludzie, o których się nie zapomina...100-lecie historii Szkoły Podstawowej w Porębie Dzierżnej, red. I. Mudyń, opracowanie tekstów: A. Sołtysik, J. Sołtysik, Poręba Dzierżna - Kraków 2019.
- Sobol L., Kultura klasztoru ss. Norbertanek w Imbramowicach, Imbramowice 2010.
- Sobol L., Kultura klasztoru ss. Norbertanek w Imbramowicach, Kraków 2007.
- Subiektywny alfabet Skałki, red. B. Walczak, E. Głuszczyńska, Bukowno 2011.
- Szkoła Podstawowa nr 1 im. Mikołaja Kopernika w Olkuszu, Olkusz 1996.
- Wiech Stanisław, Szkolnictwo elementarne i zawodowe małomiasteczkowych rzemieślników guberni kieleckiej w latach 1870-1914, [w] Przegląd Historyczno - Oświatowy 1996, nr 1-2.
- Wojciechowski K., Oświata ludowa w Królestwie Polskim i Galicji 1863-1905. Warszawa 1954.
- Żaba E., Szkoła Podstawowa w Jangrocie, źródło: <https://www.wiesci.info.pl/historia-naszzych-okolic/30-szkola-podstawowa-w-jangrocie>.

Netografia

- <http://mbc.malopolska.pl/dlibra/publication?id=80158>
- <http://sp.rodaki.pl/historia/>
- <http://spbydlin.pl/historia/>
- <http://www.polska1926.pl>
- <http://www.sp-klucze.pl/nasza-szkola/historia-szkoly/>
- <http://www.zsgolaczewy.pl/o-nas/o-szkole/historia-szkoly>
- <https://sp.gorenice.pl/historia-szkoly/>
- <https://sp1wobrom.edupage.org/about/>
- <https://sp6olkusz.edupage.org/about/>
- <https://spboleslaw.edupage.org/a/historia>
- <https://spkosmolow.szkolnastrona.pl/>
- <https://spzurada.edupage.org/text2/>
- <https://www.wiesci.info.pl/historia-naszzych-okolic/30-szkola-podstawowa-w-jangrocie>

Il. 1. Pocztówka. Olkusz. Gimnazjum męskie. Nakład R. Zakrzewskiego 1913 r. fot. arch. M. Piotrowskiego.

Il. 2. Uczniowie powszechnej szkoły męskiej w Olkuszu przez budynkiem szkoły. Fot. arch. Muzeum Regionalne PTTK w Olkuszu, sygn. PL_1047_001_002_0008, źródło: [źródło: https://osa.archiwa.org](https://osa.archiwa.org)

Il. 3. 1918-39, Fot. arch. Muzeum Regionalne PTTK w Olkuszu, sygn. PL_1047_001_003_0009, źródło: <https://osa.archiwa.org>

Il. 4. Męska Szkoła Powszechna przy ul. Górniczej 1924 r. (fot. arch. Paweł Barczyk, Olkusz w fotografii [OF], Internet), źródło: <http://zcalegoswia2.blogspot.com>

Il. 5. Żeńska Szkoła Powszechna, lata 20-te XX w. (w tle Szkoła Rzemieślnicza), (fot. arch. Piotr Nogieć, OSF I, Internet), źródło: <http://zcalegoswia2.blogspot.com>

Il. 6. Żeńska Szkoła Powszechna Nr 2 lata 30-te (fot. arch. Piotr Nogieć OSF II), , źródło: <http://zcalegoswia2.blogspot.com>

Il. 7. Uczennice Żeńskiej Szkoły Powszechniej na podwórzu szkoły. 1932 r. (fot. arch. Ryszarda Maliszewskiego) <http://zcalegoswia2.blogspot.com>

Il. 8. Uczennice powszechnej szkoły żeńskiej w Olkusz. 1923 rok. Fotogr. Studio Olkusz. Fot. arch. Muzeum Regionalne PTTK w Olkusz, sygnatura: PL_1047_001_003_0170, źródło: <https://osa.archiwa.org>

Il. 9. Szkoła Powszechna Męska. Wyd. Księg. Julji Żelazowskiej w Olkusz ok. 1930 r. fot. arch. M. Piotrowskiego.

Il. 10. Klasa VII jednej ze szkół w Olkuszu, Fot. arch. Muzeum Regionalne PTTK w Olkuszu, sygn. PL_1047_001_003_0154, źródło: <https://osa.archiwa.org>

Il. 11. Klasa szkolna na wycieczce do Wieliczki. 1928 rok, Fot. arch. Muzeum Regionalne PTTK w Olkuszu, sygn.. PL_1047_001_003_0111, źródło: <https://osa.archiwa.org>

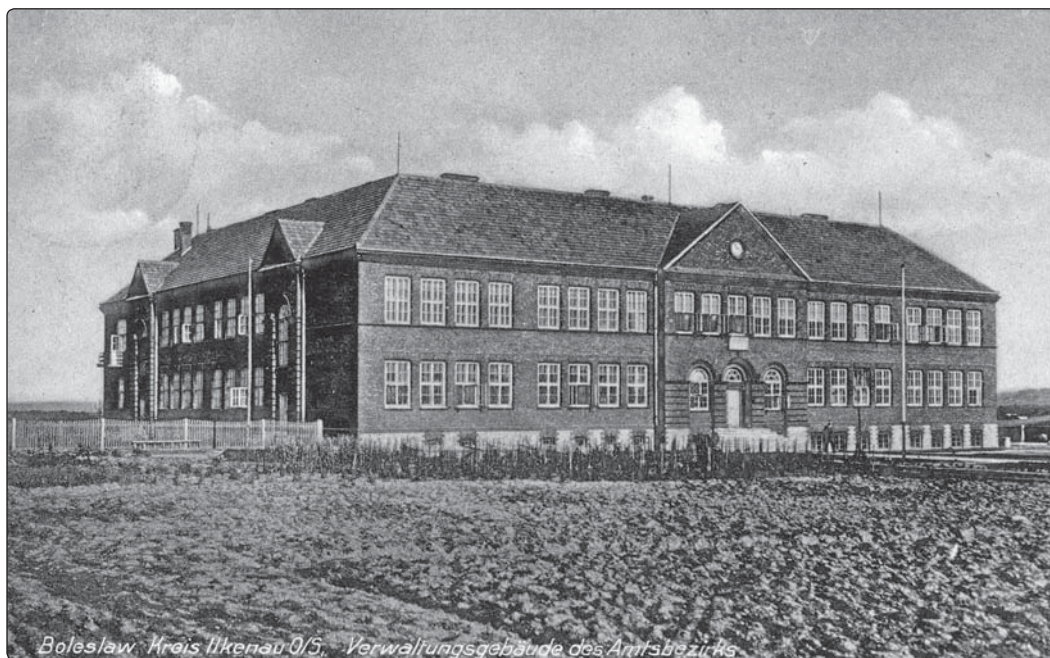
Il. 12. Budowa Szkoły Powszechnej przy ulicy Szkolnej (późniejsza Szkoła Podstawowa nr 2). 1939, Fot. arch. Muzeum Regionalne PTTK w Olkuszu, sygn.. PL_1047_001_003_0145, źródło: <https://osa.archiwa.org>

Il. 13. Grupa dzieci pod zamkiem w Rabsztynie. 1922 rok, Fot. arch. Muzeum Regionalne PTTK w Olkuszu sygn. PL_1047_001_003_0228, źródło: <https://osa.archiwa.org>

Il. 14. Uczennice Prywatnego Gimnazjum Żeńskiego Polskiej Macierzy Szkolnej w Olkuszu pod budynkiem szkoły. 1933 rok. Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn.. 1-N-2054

Il. 15. Pocztówka. Bolesław Kreis Ilkenau O/S, Verwaltungsgebäude des Amtsbezirks. Photo-Verlag Hanns Kanngießler, Litzmannstadt ok.1942 r. fot. arch. M. Piotrowskiego

Il. 16. Budowa Szkoły Powszechnej przy ul. Szkolnej, fot. Z. Dębiec, Fot. arch. Muzeum Regionalne PTTK w Olkuszu, sygn.. PL_1047_001_003_0287, źródło: <https://osa.archiwa.org>

Il. 17. Uczniowie olkuskiego gimnazjum na Powszechnej Wystawie Krajowej w Poznaniu. 1929 r. Fot. arch. Muzeum Regionalne PTTK w Olkuszu, sygn. PL_1047_001_003_0311, źródło: <https://osa.archiwa.org>

Il. 18. Kolonie dla dzieci polskich z pogranicza Niemiec przy Szkole Powszechnej nr 1. 1935 r., Fot. arch. Muzeum Regionalne PTTK w Olkuszu, sygn. PL_1047_001_003_0331, źródło: <https://osa.archiwa.org>

Il. 19. Szkoła podstawowa Klucze. Poczłówka. Fotografia ok. 1960 r., fot. arch. M. Piotrowskiego

Il. 20. Panienskie Skały. Szkoła. Poczłówka. Nakład i własność Maryi Bernhard w Ojcowie ok. 1910 r. fot. arch. M. Piotrowskiego

Il. 21. Szkoła w Ojcowie. Pocztówka. Nakład St. Wimmera w Ojcowie ok. 1910 r. fot. arch. M. Piotrowskiego

Norbert Karaś

Nazwy ulic w miastach regionu olkuskiego

Norbert Karaś

Nazwy ulic w miastach regionu olkuskiego

Na terenie powiatu olkuskiego w granicach z 1975 roku było sześć „historycznych miast”: Olkusz, Wolbrom, Sławków, Skąła, Pilica i Żarnowiec. Poza Żarnowcem wszystkie są dziś miastami, ale tylko Olkusz nieprzerwanie dzierży prawa miejskie. Pozostałe utraciły te prawa po powstaniu styczniewym, ale potem sukcesywnie je odzyskiwały: Wolbrom w 1931 roku, Sławków w 1958 roku (w latach 1977-1984 Sławków nie miał praw miejskich i był dzielnicą Dąbrowy Górniczej), Skąła w 1987 r. i Pilica w 1993 r. Niestety nie wiemy dokładnie kto i jak nadawał nazwy ulic, ale pewne jest, że w Żarnowcu występowały już w XVI wieku, w Pilicy i Sławkowie w XVIII w, a w Wolbromiu, Skale w XIX wieku. Współczesna numeracja posesji odrębna dla każdej ulicy istnieje w Wolbromiu, Sławkowie, Skale, Pilicy i Żarnowcu od początku lat trzydziestych, poprzednio stosowano tzw. „numerację hipoteczną”, czyli wspólną dla całej miejscowości.

Wolbrom

Nazwy ulic w Wolbromiu wzmiankowane są dopiero w XIX wieku. Wcześniej pojawiają się nazwy miejskich gruntów np. Kotliny i Osmędy, jakie zostały wzmiankowane w 1778 roku. Z kolei z dokumentów z 1789 roku znamy nazwy trzech karczm, jakie działały wtedy w Wolbromiu: Suchorowska, Pod Dworem oraz Poberkowska.¹ Dwie pierwsze istniały

już w 1765 r. Z wizytacji dziekanatu wolbromskiego wynika, że w 1782 r. były w Wolbromiu cztery młyny: Rosochacz, Koziański, Ogonowski, Władykowski². Pierwszymi śladami istnienia nazw ulic w Wolbromiu są materiały w Archiwum Państwowym w Kielcach dotyczące brukowania ulic w tym mieście. Możemy z nich wyczytać, że wybrukowano: w 1822 r. Rynek i ul. Pilecką (dziś Żwirki i Wigury), w 1828 r. ulice: Krakowską, Miechowską, Zakościelną (dziś Mariacka), Szydłowską (dziś 29-go Listopada) a w 1852 r.: Żarnowiecką, Męczarską (dziś Piłsudskiego i Lgócką (dziś 20-tu Straconych)³. Natomiast w pracy M. Łyczak „Dzieje Wolbromia” czytamy o wybrukowaniu w 1824 r. wolbromskiego Rynku i ulic: Krakowskiej i Kościelnej⁴, o „najludniejszej” w 1858 r. ulicy Wolbromia jaką była Miechowska i o naprawie w 1864 roku mostów na ulicach: Pileckiej (dziś Żwirki i Wigury) i Lgóckiej (dziś 20-tu Straconych).⁵

Plan Wolbromia odnaleziony w kieleckim Archiwum Państwowym pochodzi z 1939 r. Są na nim naniesione nazwy ulic: Rynek, Krakowska, 29-go Listopada, Legionów

1 A. Pankowicz, Wolbrom. Studium przetrzeni miejskich w okresie staropolskim, Wolbrom 1998, s. 76.

2 M. Łyczak, Dzieje Wolbromia, Pracownia Regionalna PTTK Katowice, s. 7 [dostępny na: <http://krajoznawca.org/kg18/246-dzieje-wolbromia>].

3 L. Frączek, Brukowanie Rynku i ulic Wolbromia w okresie 1822-1864 jako element rozwoju infrastruktury małego miasta Królestwa Polskiego, [w:] Świat Nieruchomości nr 1 rok 2017, Kraków.

4 M. Łyczak, Dzieje Wolbromia, op.cit., s. 9.

5 Tamże, s. 10.

(obecnie 20-tu Straconych), Żwirki i Wigury, Krzywa, Kościelna, Staszica, Strażacka, Górna, 3-go Maja, Żurawia, Garbarska, Marszałka Piłsudskiego, Miechowska, Mariacka, Wspólna, Moniuszki, Polna (obecnie Wyzwolenia), Żarnowiecka (obecnie Kościuszki), Wąska, księdza Skorupki (obecnie Stawowa), Berka Joselewicza (obecnie Boczna), Bóźnicza (obecnie Krótka), Orzeszkowej, Szewska, Kilińskiego, Ogrodowa, Konopnickiej, Skalska, Olkuska, Pierackiego (obecnie 1-go Maja), Słoneczna, Okrzei, Łukasiewicza, Zielona (obecnie Leśna), Kamiennogórska, Fabryczna. Ciekawa sprawa jest z nazwą ulicy Zielonej (Leśnej). Otóż na wspomnianym planie widzimy wydrukowaną nazwę „ul. Leśna”, a następnie jest ona przekreślona i odręcznie wpisana jako „Zielona”⁶. Zaznaczone są też obecne ulice: Sportowa, Młyńska, Magazynowa, Wiejska, Wąwóz, lecz nie mają naniesionych nazw. Nie wszystkie nazwy ulic z planu były ich pierwotnymi, bowiem kilka z nich wcześniej zmieniło swoje nazwy. Ulica Szydłowiecka (Szydłowska - nazw używano wymiennie) z końcem XIX wieku nazywana była Szranowską, potem od 1896 r. znów Szydłowiecką (Szydłowską), a po odzyskaniu niepodległości stała się 29-go Listopada, ul. Lgócka zmieniła nazwę na ul. Legionów, Szkolna stała się Berka Joselewicza.⁷ Ulica Zakościelna najpóźniej w 1860 r. została nazwana Szpitalną, ponieważ naprzeciw drewnianego kościółka pw. Najświętszej Marii Panny u zbiegu dzisiejszych ulic Kościuszki i Mariackiej był od końca XVIII do początku XX wieku przytułek dla kalek i obłożnie chorych nazywany wtedy „szpitalem” (budynek istnieje do dziś), a potem

w latach 30-tych XX w. stała się Mariacką. Książka telefoniczna z 1936 r. podaje już Mariacką, natomiast w opracowaniu ks. Jana Wiśniewskiego „Miasto Wolbrom w Olkuskiem” z 1934 r. czytamy, że drewniany kościółek pw. NMP znajduje się przy ul. Szpitalnej.⁸ „Ilustrowany Przewodnik po Ziemi Olkuskiej” z 1938 r. błędnie podaje jeszcze Szpitalną.⁹ Ulica Błotna stała się Słoneczną, a nazwę ul. Świńska nosiła do końca lat 20-tych ul. Kilińskiego.¹⁰ Po śmierci wielkich Polaków tamtego czasu zostały zmienione kolejne nazwy ulic: w 1932 r. Pilecka stała się ulicą Żwirki i Wigury¹¹, w 1934 r. Kolejową zmieniono na Bronisława Pierackiego¹², a w pierwszej połowie lat 30-tych Męczarska stała się Marszałka Józefa Piłsudskiego.¹³

W czasie okupacji niemieckiej nazwy ulic w Wolbromiu, który należał do Generalnego Gubernatorstwa, funkcjonowały w języku polskim, ale przynajmniej niektóre kojarzące się z polską historią i tradycją zostały zmienione - np. Pierackiego na Zachodnią¹⁴, czy Legionów na Lgócką¹⁵, Piłsudskiego na Męczarską i prawdopodobnie Żwirki i Wigury na Pilecką. Nie udało się ustalić,

6 Plan Wolbromia z 1939 r., Archiwum Państwowe Kielce.

7 A. Pankowicz, Kronika Ochotniczej Straży Pożarnej w 100-lecia istnienia, Kraków 1994 rok, s. 7, 26, 29.

8 A. Wiatrowski, Przewodnik po Ziemi Olkuskiej, Olkusz 1938, s. 95.

9 J. Wiśniewski, Miasto Wolbrom w Olkuskiem, Majówka Opoczyńska 1934 r., s. 25.

10 K. Kocjan, I. Cieślak, Wolbromscy Żydzi, Wolbrom 2015, s. 33 plus relacja p. Dariusza Gorgonia.

11 Spis abonentów sieci telefonicznych Dyrekcji Okręgu Poczty i Telegrafów w Krakowie z 1935 r. i 1936 r.

12 W. Augustowski, Wolbrom w Czterdziestolecu PRL, s. 10.

13 Spis abonentów sieci telefonicznych Dyrekcji Okręgu Poczty i Telegrafów w Krakowie z 1935 r. i 1936 r.

14 M. Przegonia, Zdarzyło się wczoraj cz. I, Dzierżoniów 2011, s. , M. Przegonia, Zdarzyło się wczoraj cz. III Tryptyk wolbromski, Dzierżoniów 2013, s. 75.

15 W. Augustowski, Wolbrom w Czterdziestolecu PRL, s. 7.

co stało się z innymi patriotycznymi nazwami.

Po zakończeniu wojny w 1945 r. ul. Joselewicza (obecnie Boczną) zmieniono na Sióstr Karmelitanek, bowiem siostry wówczas zamieszkały przy tej ulicy (obecnie mieszkają przy ul. Mariackiej). Ulica Lgocka (Legionów) została zmieniona na ul. 20-tu Straconych na cześć rozstrzelanych przez Niemców 26.01.1944 r. przy tej ulicy 20-tu Polaków.¹⁶ W 1947 r. ul. Piłsudskiego stała się ul. Świerczewskiego oraz jako Zaułek Świerczewskiego nazwano odnogę tej ulicy biegnącą na wschód od niej nad rzeką Pokrzywianką. W 1949 r. dokonano zmian nazw wielu ulic w Wolbromiu: Miechowska stała się Armii Czerwonej, Żarnowiecka - Kościuszki, ks. Skorupki - Stawową, Sióstr Karmelitanek - Boczną, Bóźnicza - Krótką, Polna - Wyzwolenia, Pierackiego - 1-go Maja¹⁷. W czasach stalinowskich wolbromski Rynek otrzymał nazwę Plac Karola Marksa, ale już w 1956 r. Rynek wrócił do swej historycznej nazwy. Od śmierci Stalina w marcu 1953 r. do listopada 1956 r. Krakowska nosiła nazwę ul. Stalina. Ponadto w drugiej połowie lat 50-tych Nowy Rynek stał się Placem Wolności, ul. Zielona stała się Leśną (na mapie z lat 1958-62 figurują już ul. Leśna i Plac Wolności)¹⁸, a ul. Szczepankowicz zmieniała swoją nazwę na Polną. W następnych latach PRL-u doszły ulice: Nowa, Kotliny, Wiejska, Wąwóz, Pompka, Szosa Miechowska, Targowa, Sportowa, Młyńska, Pod Lasem, Za Lasem, Magazynowa, Robotnicza, Pisarówka, Brzozowska, Nadrzeczna,

Kamienna Góra.

Pamiętam, że w Wolbromiu w latach 80-tych wielu ludzi zwłaszcza starszych mówiło na ul. Armii Czerwonej - Miechowska, na ul. Kościuszki - Żarnowiecka, a na ul. Żwirki i Wigury - Pilecka. Jeszcze inna historia była z ul. 29-go Listopada. Tak brzmiała jej oficjalna nazwa, ale wielu ludzi mówiło na nią „Listopadowa” i taka nazwa widniała na nowszych tabliczkach.

Wybudowane po 1908 roku przy fabryce Westena drewniane budynki zwane „Rajami” otrzymały nazwę Domy Fabryczne i kolejną numerację. Na wybudowanych osiedlach (Chrobrego, XX-lecia, Skalska, Łokietka), jak i osiedlach domów jednorodzinnych (Łukasińskiego, Szweddy) również zastosowano kolejną numerację budynków od nazwy osiedla, zamiast numeracji od nazw pobliskich ulic. W 2005 r. nadano nazwy ulic na os. Łokietka: Armii Krajowej, Batalionów Chłopskich, Kazimierza Wielkiego, Jana III Sobieskiego, Kazimierza Jagiellończyka i na os. Łukasińskiego: Gołębia, Norwida, ale budynki pozostały przy dotychczasowej nazwie i numeracji osiedla, co zwiększyło zamieszanie, gdyż obok Osiedla Łukasińskiego mamy w sąsiedztwie ulicę Łukasińskiego. Wybudowane w latach 50-tych XX wieku jednopiętrowe bloki mieszkalne przy ówczesnej ulicy Armii Czerwonej (dziś Miechowska) początkowo otrzymały numerację tej ulicy, a dopiero w późniejszych latach nazwę „Osiedle Armii Czerwonej” (obecnie Osiedle Bolesława Chrobrego). Osiedle Skalska zostało wybudowane na Placu Wolności, z którego pozostała jedynie południowa pierzeja i stracił on charakter placu, ale bez zmian pozostała nazwa, jak i resztki numeracji na ocalałej ścianie zabudowy od nr 10 do 15.

16 Tamże.

17 M. Łyczak, *Dzieje Wolbromia*, op.cit, s. 13

18 Mapa topograficzna GUGiK w skali 1:5000 i 1:10000 (układ Borowa Góra) wydana w latach 1960-1966. Mapa przedstawia sytuację topograficzną z lat 1958-61 - <https://www.orsip.pl/uslugi/archiwum-panstwowe>

Dokonano na nim i również przy ul. 1-go Maja i Skalskiej wyburzeń domów, kuźni i rzeźni, ale nie uporządkowano numeracji, bowiem na ul. 1-go Maja numery parzyste zaczynają się od 22 - dom na rogu tej ulicy i Sportowej.

Po 1990 r. zmieniono nazwy kilku wolbromskich ulic: Armii Czerwonej stała się na powrót Miechowską, Świerczewskiego powróciła do nazwy Marszałka Piłsudskiego. Ponadto Zaułek Świerczewskiego stał się ul. Wodną, a osiedle Armii Czerwonej osiedlem Bolesława Chrobrego. Nowej ulicy równoległej do ul. Wodnej nadano nazwę ul. Ordon, a przecznica od ul. Kościuszki wiosną 1990 r. otrzymała nazwę ul. Wiśniowa. W latach późniejszych pojawiał się temat zmiany nazwy ul. 1-go Maja np. na ul. Jana Pawła II, ale nie zyskał on akceptacji radnych z uwagi na to, że przy tej ulicy mają siedziby spółki powstałe na bazie dawnego „Stomilu” i wiele innych firm. Przemianowanie tej ulicy spowodowałoby konieczność zmiany pieczęci, papierów firmowych, danych w rejestrach handlowych itp. wielu podmiotów, więc 1-szy Maja ostał się do dzisiaj... Jeszcze na mocy ustawy dekomunizacyjnej w 2018 r. Osiedle XX-to Lecia PRL stało się Osiedlem XX-lecia. Po 1990 roku Wolbrom się rozbudował. Na osiedlu domów jednorodzinnych „Kapkazy-Wąwóz” nowe ulice mają nazwy pochodzące od drzew i kwiatów: Miodowa, Sadowa, Klonowa, Jesionowa, Jaśminowa, Jabłoniowa, Różana, Dębowa, Orzechowa a w innych częściach miasta pojawiły się ulice: Na Stoku, Spacerowa, Łabędzia, Gliniana, Cegielniana, Zacisze, Akacja, Cmentarna, Krasińskiego, Prusa, Wrzosowa, Sobieskiego, Jagiellończyka, Kazimierza Wielkiego, Armii Krajowej, Batalionów Chłopskich, Legionów Polskich, Zielona.

Nadano też ulicom nazwy upamiętniające ludzi zasłużonych dla Wolbromia: Konstantego Nowakowskiego - *Miejscowego weterynarza i działacza społecznego* oraz Marii Mrozowskiej - *Wolbromskiej bibliotekarki, harcerki i animatorki kultury*.

Warto jeszcze wspomnieć o potocznych nazwach niektórych części Wolbromia. Jest podział na Stare Miasto na północ od linii kolejowej i Nowe Miasto na południe od niej. Na końcówkę 20-tu Straconych i 29-go Listopada mówiono „Węgry” - od sadów śliwek węgerek lub reemigrantów z Węgier, a skrzyżowanie tych ulic nazywano „Gęsim Rynkiem”, ponieważ mieszkający w pobliżu Żydzi sprzedawali tam gęsi, inny drób i ptactwo. Kończówka ul. Kościuszki to „Kozina” od pasących się kóz. Na skrzyżowanie Kościuszki oraz Żwirki i Wigury mówiono „Półduppek”. Z kolei „Szwedy” to okolice przejazdów kolejowych na Szosie Miechowskiej. „Kapkazy” to rejon ul. Wyzwolenia od ul. Wąwóz do granic miasta z Jeżówką. Nazwa pochodzi od tego, że na przełomie XIX/XX wieku carskie władze nadały tam po 6 morg gruntów z dóbr rządowych weteranom walk na Kaukazie, stąd Kaukazy-Kapkazy¹⁹. „Sosnowką” zwano teren na północ od ul. Olkuskiej, obok na zachód to „Ogonów”, „Bagno” to teren dzisiejszego placu targowego, a „Szczepankowiec” to końcówka ul. Łukasińskiego i okolice stojącej tam kapliczki. Emaliowane tabliczki z nazwami ulic te najstarsze mają granatowe litery na białym tle, nowsze białe litery na czarnym tle, a te z 1990 r. są niebieskie z białymi literami. Tabliczki z czasów III RP są malowane i mają czarne litery na białym tle oraz herb Wolbromia.

19 O. Dziechciarz, Szkice z dziejów Wolbromia od początku XIX wieku do 1989 r. w: Przegląd Olkuski z 10.12.2017 r.

Tabela nr 1: WOLBROM - nazwy ulic:

UWAGA: Nazwy Osiedli, co do których przypisane są adresy, wpisane są pod literą „o”, natomiast w tym przypadku pod literą „m”.

zwy placów wpisane są pod literą „p”, a nazwy ulic typu 3-go Maja itp. (zaczynające się liczebnikiem) pod literą od nazwy następnego słowa,

Lp	Obecna nazwa ulicy	Nazwa ulicy przed 1.1945 ^[4]	Nazwa ulicy w latach 1.1945-1989 ^[5]	Nazwa ulicy od 1990 r.
1	Akacyjowa	nie istniała	bez nazwy - budynki przy ulicy miały adres ul. Wyzwolenia. wytyczona w latach 80-tych XX wieku	bez nazwy - budynki przy ulicy miały adres ul. Wyzwolenia (1990 r. - 1999 r.). Akacyjowa (od 1999 r.) ^[11] nadano nazwę 15.10.1999 r.
2	Armii Krajowej	nie istniała	bez nazwy - budynki przy ulicy miały adres oś. Łokietka. wytyczona w końcu lat 80-tych XX wieku	bez nazwy (1990 r. - 2005 r.) Armii Krajowej (od 2005 r.) ^[17] budynki przy ulicy mają adres oś. Łokietka nadano nazwę 27.04.2005 r.
3	Batalionów Chłopskich	nie istniała	nie istniała	bez nazwy (1990 r. - 2005 r.) Batalionów Chłopskich (od 2005 r.) ^[17] budynki przy ulicy mają adres oś. Łokietka wytyczono i nadano nazwę 27.04.2005 r.
4	Boczna	Szkolna (do 192? r.) Joselewicza Berka (192? r. - 1945 r.)	Siostr Karmelitanek (1945 r.-1949 r.) Boczna ^[3] (od 1949 r.)	Boczna
5	Brzozowska	Brzozowska ?	Brzozowska	Brzozowska
6	Cegielniana	nie istniała	nie istniała	Cegielniana ^[18] wytyczono i nadano nazwę 26.10.2007 r.
7	Cmentarna	nie istniała	bez nazwy wytyczona w końcu lat 80-tych XX wieku	bez nazwy (1990 r. - 2005 r.) Cmentarna (od 2005 r.) ^[17] nadano nazwę dn 27.04.2005 r.
8	Dębowa	nie istniała	nie istniała	Dębowa ^[14] wytyczono i nadano nazwę 26.04.2002 r.
9	Dojazdowa	nie istniała	nie istniała	Dojazdowa ^[17] wytyczono i nadano nazwę 27.04.2005 r.
10	Domy Fabryczne	Domy Fabryczne	Domy Fabryczne	Domy Fabryczne
11	Domy Kolejowe	Domy Kolejowe	Domy Kolejowe	Domy Kolejowe
12	Fabryczna	Fabryczna wytyczono i nadano nazwę w latach 30-tych XX wieku	Fabryczna	Fabryczna
13	Garbarska	Garbarska	Garbarska	Garbarska
14	Gliniana	nie istniała	nie istniała	Gliniana ^[19] wytyczono i nadano nazwę 31.03.2016 r.
15	Gołębia	nie istniała	bez nazwy wytyczona w latach 70-tych XX wieku	bez nazwy (1990 r. - 2005 r.). Gołębia (od 2005 r.) ^[17] nadano nazwę 27.04.2005 r.
16	Górna	Górna	Górna	Górna

Lp	Obecna nazwa ulicy	Nazwa ulicy przed I.1945 ^[4]	Nazwa ulicy w latach I.1945-1989 ^[5]	Nazwa ulicy od 1990 r.
17	Jabłoniowa	nie istniała	nie istniała	Jabłoniowa ^[17] wytyczono i nadano nazwę 27.04.2005 r.
18	Jaśminowa	nie istniała	nie istniała	Jaśminowa ^[14] wytyczono i nadano nazwę 26.04.2002 r.
19	Jesionowa	nie istniała	nie istniała	Jesionowa ^[14] wytyczono i nadano nazwę 26.04.2002 r.
20	Kamienna Góra	Kamienna Góra	Kamienna Góra	Kamienna Góra
21	Kamiennogórska	Kamiennogórska	Kamiennogórska	Kamiennogórska
22	Kazimierza Jagiellończyka	nie istniała	nie istniała	bez nazwy (1994 r.- 2005 r.) Kazimierza Jagiellończyka (od 2005 r.) ^[17] budynek przy ulicy mają adres oś. łokietka wytyczono w 1994 r., nadano nazwę 27.04.2005 r.
23	Kazimierza Wielkiego	nie istniała	nie istniała	bez nazwy (1994 r.- 2005 r.) Kazimierza Wielkiego (od 2005 r.) ^[17] budynek przy ulicy mają adres oś. łokietka wytyczono w 1994 r., nadano nazwę 27.04.2005 r.
24	Kilińskiego Jana	Świńska (do 192? r.) Kilińskiego Jana (od 192? r.)	Kilińskiego Jana	Kilińskiego Jana
25	Klonowa	nie istniała	nie istniała	Klonowa ^[14] wytyczono i nadano nazwę 26.04.2002 r.
26	Konopnickiej Marii	Konopnickiej Marii wytyczono i nadano nazwę w latach 30-tych XX wieku.	Konopnickiej Marii	Konopnickiej Marii
27	Kościelna	Kościelna	Kościelna	Kościelna
28	Kościuszki Tadeusza	Żarnowiecka	Żarnowiecka (1945 r. - 1949 r.) Kościuszki Tadeusza ^[3] (od 1949 r.)	Kościuszki Tadeusza
29	Kotliny	nie istniała	Kotliny	Kotliny
30	Krakowska	Krakowska	Krakowska Stalina Józefa ^[1] (III.1953r. - XI.1956 r.) Krakowska (od XI.1956 r.)	Krakowska
31	Kraśińskiego Zygmunta	nie istniała	nie istniała	Kraśińskiego Zygmunta ^[17] wytyczono i nadano nazwę 27.04.2005 r.
32	Krótką	Bóźnicza	Bóźnicza (1945 r. - 1949 r.) Krótką ^[3] (od 1949 r.)	Krótką
33	Krzywa	Krzywa	Krzywa	Krzywa
34	Legionów Polskich	nie istniała	bez nazwy - budynek przy ulicy miały adres ul. Świerczewskiego. wytyczona w końcu lat 80-tych XX wieku	bez nazwy (1990 r. - 2005 r.) Legionów Polskich (od 2005 r.) ^[17] nadano nazwę 27.04.2005 r.
35	Leśna	Zielona wytyczono i nadano nazwę w latach 30-tych XX wieku	Zielona (1945 r. - 195? r.) Leśna (od 195? r.)	Leśna

Lp	Obecna nazwa ulicy	Nazwa ulicy przed 1.1945 ^[4]	Nazwa ulicy w latach 1.1945-1989 ^[5]	Nazwa ulicy od 1990 r.
36	Lipowa	nie istniała	nie istniała	Lipowa ^[14] wytyczono i nadano nazwę 26.04.2002 r.
37	29-go Listopada	Szydłowiecka (Szydłowska) (do 18?? r.) Szranowska (18??r.-1896 r.) Szydłowiecka (Szydłowska) (1896 r. - 192? r.) 29-go Listopada (od 192? r.)	29-go Listopada	29-go Listopada
38	Łabędzia	nie istniała	nie istniała	Łabędzia ^[21] wytyczono i nadano nazwę 17.04.2019 r.
39	Łukasińskiego Waleriana	Łukasińskiego Waleriana	Łukasińskiego Waleriana	Łukasińskiego Waleriana
40	1-go Maja	Kolejowa (do 1934 r.) Pierackiego Bronisława (1934 r. - IX.1939 r.) Zachodnia (IX.1939 r. - 1945 r.)	Pierackiego Bronisława (1945r. - 1949r.) 1-go Maja ^[3] (od 1949 r.)	1-go Maja
41	3-go Maja	3-go Maja	3-go Maja	3-go Maja
42	Magazynowa	bez nazwy/Magazynowa wytyczona w latach 30- tych XX wieku. Być może nazwa nadana w okresie powojennym	Magazynowa	Magazynowa
43	Mariacka	Zakościelna (XIX wiek) Szpitalna (do 193? r.) Mariacka (od 193? r.)	Mariacka	Mariacka
44	Miechowska	Miechowska	Miechowska (1945 r. - 1949 r.) Armii Czerwonej ^[3] (1949 r. - XII.1990 r.)	Miechowska (od 14.XII.1990 r.) ^[7]
45	Miła	nie istniała	nie istniała	Miła ^[17] wytyczono i nadano nazwę 27.04.2005 r.
46	Miodowa	nie istniała	nie istniała	Miodowa ^[12] wytyczono i nadano nazwę 10.12.1999 r.
47	Młyńska	bez nazwy/Młyńska wytyczona w latach 30- tych XX wieku, być może nazwa nadana w okresie powojennym	Młyńska	Młyńska
48	Moniuszki Stanisława	nie istniała	Moniuszki Stanisława	Moniuszki Stanisława
49	Mrozowskiej Marii	bez nazwy - budynki przy ulicy miały adres ul. Krakowskiej	bez nazwy - budynki przy ulicy miały adres ul. Krakowskiej	bez nazwy - budynki przy ulicy miały adres ul. Krakowskiej (1990 r. - 2005 r.). Mrozowskiej Marii (od 2005 r.) ^[17]
50	Na Stoku	nie istniała	nie istniała	Na Stoku ^[13] wytyczono i nadano nazwę 10.12.1999 r.

Lp	Obecna nazwa ulicy	Nazwa ulicy przed I.1945 ^[4]	Nazwa ulicy w latach I.1945-1989 ^[5]	Nazwa ulicy od 1990 r.
51	Norwida Cypriana Kamila	nie istniała	bez nazwy - budynki przy ulicy miały adres oś. Łukasińskiego. wytyczona w latach 80-tych XX wieku	bez nazwy - budynki przy ulicy posiadają adres oś. Łukasińskiego (1990 r. - 200r.). Norwida Cypriana Kamila (od 200r.) ^[17] - budynki przy ulicy mają adres oś. Łukasińskiego nadano nazwę 27.04.2005 r.
52	Nowa	nie istniała	Nowa	Nowa
53	Nowakowskiego Konstantego	bez nazwy - budynki przy ulicy miały adres ul. Żarnowieckiej (obecnie Kościuszki)	bez nazwy - budynki przy ulicy miały adres ul. Kościuszki	bez nazwy - budynki przy ulicy miały adres ul. Kościuszki (1990 r. - 1999 r.) Nowakowskiego Konstantego (od 1999 r.) ^[10] nadano nazwę 10.12.1999 r.
54	Ogrodowa	Ogrodowa	Ogrodowa	Ogrodowa
55	Okrzei Stefana	Okrzei Stefana	Okrzei Stefana	Okrzei Stefana
56	Ordona Juliana	nie istniała	nie istniała	Ordona Juliana (od 14.XII.1990 r.) ^[7] wytyczono i nadano nazwę 14.12.1990 r.
57	Orzechowa	nie istniała	nie istniała	Orzechowa ^[14] wytyczono i nadano nazwę 26.04.2002 r.
58	Orzeszkowej Elizy	Orzeszkowej Elizy	Orzeszkowej Elizy	Orzeszkowej Elizy
59	Osiedle XX-to Lecia	nie istniało	Osiedle XX-to Lecia PRL powstałe w latach 60-tych XX wieku	Osiedle XX-to Lecia PRL (1990r. - 2017 r.) Osiedle XX-to Lecia (od 2017 r.) ^[20]
60	Osiedle Chrobrego Bolesława	nie istniało	Osiedla Armii Czerwonej (lata 50-te - 13.XII.1990 r.) powstałe w połowie XX wieku	Osiedle Chrobrego Bolesława (od 14.XII.1990 r.) ^[7]
61	Osiedle Łukasińskiego Waleriana	nie istniało	Osiedle Łukasińskiego Waleriana powstałe w latach 80-tych XX wieku	Osiedle Łukasińskiego Waleriana
62	Osiedle Skalska	nie istniało	Osiedle Skalska powstałe w latach 70-tych XX wieku	Osiedle Skalska
63	Osiedle Łokietka Władysława	nie istniało	Osiedle Łokietka Władysława powstałe w II połowie lat 80-tych XX wieku	Osiedle Łokietka Władysława
64	Osiedle Szwedy	nie istniało	nie istniało	Osiedle Szwedy ^[16] wytyczono i nadano nazwę 12.05.2004 r.
65	marszałka Piłsudskiego Józefa	Męczarska (do połowy lat 30-tych) marszałka Józefa Piłsudskiego (1935 r. - 1939 r.) Męczarska (IX.1939 r. - I. 1945 r.)	Męczarska (marszałka Piłsudskiego Józefa) (1945r.- 1949r.) generała Świerczewskiego Karola ^[3] (1949r. - 13.XII.1990r.)	marszałka Piłsudskiego Józefa (od 14.XII.1990 r.) ^[7]
66	Pisarówka	Pisarówka	Pisarówka Istniał 1 dom przy ulicy, przed wybudowaniem oś. Łukasińskiego. Budynki przy ulicy mają adres oś. Łukasińskiego	Pisarówka budynki przy ulicy mają adres oś. Łukasińskiego
67	Plac Wolności	Nowy Rynek	Nowy Rynek (? r. - przed 1959 r.) Plac Wolności (od przed 1959 r.)	Plac Wolności

Lp	Obecna nazwa ulicy	Nazwa ulicy przed I.1945 ^[4]	Nazwa ulicy w latach I.1945-1989 ^[5]	Nazwa ulicy od 1990 r.
68	Pod Lasem	nie istniała	Pod Lasem wytyczona w latach 60-tych XX wieku	Pod Lasem
69	Polna	Brzozowska (?) (?r. - ?r.) Szczepankowiec (od ?r.)	Szczepankowiec (1945 r. - ok. 1955 r.) Polna (od ok. 1955 r.)	Polna
70	Pompka	nie istniała	Pompka	Pompka
71	Prusa Bolesława	nie istniała	nie istniała	Prusa Bolesława ^[17] wytyczono i nadano nazwę 27.04.2005 r.
72	Robotnicza	nie istniała	Magazynowa (do końca lat 50-tych)	Robotnicza (od końca lat 50-tych)
73	Różana	nie istniała	nie istniała	Różana ^[14] wytyczono i nadano nazwę 26.04.2002 r.
74	Rynek	Rynek	Rynek (1945 r. - 19?? r.) Plac Karola Marksa (19?? r. - XI.1956 r.) ^[2] Rynek (od XI.1956 r.)	Rynek
75	Sadowa	nie istniała	nie istniała	Sadowa ^[12] Wytyczono i nadano nazwę 10.12.1999 r.
76	Skalska	Skalska	Skalska	Skalska
77	Słoneczna	Błotna (do 192? r.) Słoneczna (od 192? r.)	Słoneczna	Słoneczna
78	Słowackiego Juliusza	nie istniała	Fragment ulicy Pod Lasem wytyczona w latach 60-tych XX wieku	Fragment ulicy Pod Lasem (1990 r. - 2005 r.) Słowackiego Juliusza (od 2005 r.) ^[17]
79	Sobieskiego Jana III	nie istniała	nie istniała	bez nazwy (1994 r. - 2005 r.) Sobieskiego Jana III (od 2005 r.) ^[17] budynek przy ulicy mają adres oś. łokietka wytyczono w 1994 r., nadano nazwę 27.04.2005 r.
80	Sosnowa	nie istniała	nie istniała	Sosnowa ^[9] Wytyczono i nadano nazwę 25.03.1994 r.
81	Spacerowa	nie istniała	nie istniała/bez nazwy wytyczona w II połowie lat 80-tych XX wieku	bez nazwy (1990 r. - 2002 r.) Spacerowa (od 2002 r.) ^[14] nadano nazwę 26.04.2002 r.
82	Sportowa	bez nazwy/Sportowa wytyczona w latach 30- tych XX wieku. Być może nazwa nadana w okresie powojennym	Sportowa	Sportowa
83	Staszica Stanisława	Staszica Stanisława	Staszica Stanisława	Staszica Stanisława
84	Stawowa	Księdza Skorupki Ignacego	Księdza Skorupki Ignacego (1945 r. - 1949 r.) Stawowa ^[3] (od 1949 r.)	Stawowa

Lp	Obecna nazwa ulicy	Nazwa ulicy przed I.1945 ^[4]	Nazwa ulicy w latach I.1945-1989 ^[5]	Nazwa ulicy od 1990 r.
85	20-tu Straconych	Lgocka (do 193? r.) Legionów (193? r. - IX.1939 r.) Lgocka (IX.1939 r. - I.1945 r.)	Lgocka (Legionów) (1945 r. - 1949 r.) 20-tu Straconych ^[3] (od 1949 r.)	20-tu Straconych
86	Strażacka	Strażacka	Strażacka	Strażacka
87	Szosa Miechowska	ciąg dalszy ul. Miechowskiej	Szosa Miechowska	Szosa Miechowska
88	Szewska	Szewska	Szewska	Szewska
89	Szosa Olkuska Potocznie używa się nazwy „ul. Olkuska“	Szosa Olkuska	Szosa Olkuska	Szosa Olkuska
90	Świerkowa	nie istniała	nie istniała	Świerkowa ^[6] wytyczono i nadano nazwę 25.03.1994 r.
91	Targowa	nie istniała	Targowa	Targowa
92	Wąska	Wąska wytyczono i nadano nazwę w latach 30-tych XX wieku	Wąska	Wąska
93	Wąwóz	bez nazwy/Wąwóz wytyczona w latach 30-tych XX wieku. Być może nazwa nadana w okresie powojennym	Wąwóz	Wąwóz
94	Wiejska	bez nazwy/Wiejska wytyczona w latach 30-tych XX wieku. Być może nazwa nadana w okresie powojennym	Wiejska	Wiejska
95	Wiśniowa	nie istniała	nie istniała	Wiśniowa ^[6] Wytyczono i nadano nazwę 22.03.1990 r.
96	Wodna	nie istniała	Zaulek Świerczewskiego (do 13.12.1990 r.)	Wodna (od 14.12.1990 r.) ^[7]
97	Wrzosowa	nie istniała	nie istniała	Wrzosowa ^[8] wytyczono i nadano nazwę 27.09.1995r.
98	Wspólna	Wspólna	Wspólna	Wspólna
99	Wyzwolenia	Polna	Polna (1945 r. - 1949 r.) Wyzwolenia ^[3] (od 1949 r.)	Wyzwolenia
100	Zacisze	nie istniała	bez nazwy	bez nazwy (1990 r. - 2007 r.) Zacisze (od 2007 r.) ^[18] Nadano nazwę 26.10.2007 r.
101	Za Lasem	nie istniała	Za Lasem	Za Lasem
102	Zielona	nie istniała	nie istniała	Zielona ^[15] wytyczono i nadano nazwę 23.12.2003 r.
103	Złota	nie istniała	nie istniała	Złota ^[17] wytyczono i nadano nazwę 27.04.2005 r.
104	Żurawia	Żurawia	Żurawia	Żurawia

Lp	Obecna nazwa ulicy	Nazwa ulicy przed 1.1945 ^[4]	Nazwa ulicy w latach 1.1945-1989 ^[5]	Nazwa ulicy od 1990 r.
105	Porucznika Żwirki Franciszka i inżyniera Wigury Stanisława	Pilecka (do 1932 r.) Porucznika Żwirki Franciszka i inżyniera Wigury Stanisława (1932 r. - IX.1939 r.) Pilecka (?) (IX.1939 r. - I.1945 r.)	Porucznika Żwirki Franciszka i inżyniera Wigury Stanisława	Porucznika Żwirki Franciszka i inżyniera Wigury Stanisława
---	Nadrzeczna	nie istniała	Nadrzeczna	Nadrzeczna Stał na niej jeden dom. Zlikwidowana w latach 90-tych w związku z jego wyburzeniem i przebudową okolicznego terenu.

Objaśnienia do tabeli:

- [1] W okresie marzec 1953 r. - koniec 1956 r. ul. Krakowska nosiła nazwę ul. Józefa Stalina. Informacja pochodząca z relacji ustnych, brak potwierdzenia w dokumentach.
- [2] W okresie lata 50-te XX wieku - listopad 1956 roku Rynek nosił nazwę Placu Karola Marksa.
- [3] Studium historyczno-urbanistyczne opracowane na zlecenie UMiG w Wolbromiu, Kraków 1987.
- [4] Plan Wolbromia z 1939 r. z AP w Kielcach - informacja o istnieniu ulic i ich nazwach w 1939 r.
- [5] Geoportal Województwa Śląskiego - mapy historyczne - <http://www.orsip.pl/uslugi/archiwum-panstwowe> Mapa topograficzna GUGiK w skali 1:5000 i 1:10000 (układ Borowa Góra) wydana w latach 1960-1966. Mapa przedstawia sytuację topograficzną z lat 1958-61.
- [6] nazwa ulicy nadana na mocy Uchwały Rady Narodowej Miasta i Gminy Wolbrom nr IX/44/90 22.03.1990 r.
- [7] Nazwy ulic zmienione i nadane na mocy Uchwały Rady Miasta i Gminy Wolbrom nr VII/37/90 14.12.1990 r. i zmiana tej uchwały Uchwałą Rady Miejskiej w Wolbromiu nr XXXiV/241/05 z dnia 30.11.2005 r.
- [8] Nazwa ulicy nadana na mocy Uchwały Rady Miejskiej w Wolbromiu nr IX/79/95 27.09.1995 r.
- [9] Nazwy ulic nadane na mocy Uchwały Rady Miejskiej w Wolbromiu nr XXVIII/223/94 25.03.1994 r.
- [10] Nazwa ulicy nadana na mocy Uchwały Rady Miejskiej w Wolbromiu nr XXIV/225/97 28.11.1997 r. i zmiana tej uchwały Uchwałą Rady Miejskiej w Wolbromiu nr XXXiV/241/05 z dnia 30.11.2005 r.
- [11] Nazwa ulicy nadana na mocy Uchwały Rady Miejskiej w Wolbromiu nr IX/91/99 15.10.1999 r.
- [12] Nazwy ulic nadane na mocy Uchwały Rady Miejskiej w Wolbromiu nr X/103/99 10.12.1999 r.
- [13] Nazwa ulicy nadana na mocy Uchwały Rady Miejskiej w Wolbromiu nr X/104/99 10.12.1999 r.
- [14] Nazwy ulic nadane na mocy Uchwały Rady Miejskiej w Wolbromiu nr XXX/230/02 16.04.2002 r.
- [15] Nazwa ulicy nadana na mocy Uchwały Rady Miejskiej w Wolbromiu nr XIV/120/03 23.12.2003 r.
- [16] Nazwa osiedla nadana na mocy Uchwa-

- ły Rady Miejskiej w Wolbromiu nr XVIII/148/04 12.05.2004 r.
- [17] Nazwy ulic nadane na mocy Uchwały Rady Miejskiej w Wolbromiu nr XXIX/204/05 27.04.2005 r. i zmiana tej Uchwałami Rady Miejskiej w Wolbromiu: nr XXXII/223/05 z dnia 5.10.2005 r. i nr XXXIV/241/05 z dnia 30.11.2005r.
- [18] Nazwy ulicy nadana na mocy Uchwały Rady Miejskiej w Wolbromiu nr XII/96/07 26.10.2007 r.
- [19] Nazwa ulic nadane na mocy Uchwały Rady Miejskiej w Wolbromiu nr XXI/202/2016 31.03.2016 r.
- [20] Zmiana nazwy osiedla na mocy Uchwały Rady Miejskiej w Wolbromiu nr XLII/453/2017 z 30.11.2017r.
- [21] Nazwa ulicy nadana na mocy Uchwały Rady Miejskiej w Wolbromiu nr VII/77/2019 17.04.2019 r.

Bukowno

Nazwy ulic w Bukownie nadano po wojnie, są one bowiem zaznaczone na mapie z lat 1959-1961.²⁰ Widzimy na niej ulice: Cicha, Długa, Dworcowa, Kolejowa, Tadeusza Kościuszki, Janka Krasickiego (obecnie Ignacego Krasickiego), Krótka, Leśna, 1-go Maja, Karola Miarki, Młyńska, Mostowa, Nowa, Wiejska (obecnie Ogrodowa), Hanki Sawickiej (obecnie Parkowa), Poczтовая, Poprzeczna, Władysława Reymonta, Sierszecka (w Borze Biskupim), Skwer, Słoneczna, Spacerowa, Bukowska (obecnie Starczynowska), Szkolna, Tłukienka, Krótka (w Borze Biskupim - obec-

nie Topolowa), Wiejska (w Borze Biskupim), Wodna, Wojska Polskiego, Marcelego Nowotki (obecnie ks. Bolesława Zelka). Także w 1959 roku jak widać były już nadane nazwy ulic w Borze Biskupim, który dopiero od 1.01.1958 r. stał częścią Bukowna, kiedy to gromadzie „Bukowno-Osiedle”, do której należał Bór Biskupi jako sołectwo nadano prawa osiedla - była to jedn. administracyjna na wzór sowiecki pomiędzy miastem, a wsią istniejąca w naszym ustawodawstwie w latach 1954-1972. Były w Borze Biskupim ulice: Wiejska, Krótka, Sierszecka. Nie bez przyczyny patronem jednej z ulic został Władysław Reymont, bowiem akcją jednej ze swoich powieści umieścił w Bukownie.

W rozbudowującym się Bukownie nadawano różne nazwy ulic: Borowska, Mariana Buczka (obecnie Bukowa), Bukowska, Cynkowa, Gospodarcza, Górnicza, Gwarków, Jodłowa, Hutnicza, Manifestu Lipcowego (obecnie Lipowa), Mickiewicza, Jedności Robotniczej (obecnie Niepodległości), Olkuska, Powstańców Śląskich, Pszeń, Sienkiewicza, Urzędowa, Przemysłowa, Eugeniusza Puza - harcerza zamordowanego przez Niemców, Składowa, Słowackiego, Szymbowa, Urzędowa, Wapienna, Wiśniowa, Włodzimierza Woźniczki -wieloletniego dyrektora ZGH „Bolesław”, Wyzwolenia, Zwycięstwa. Natomiast po przyłączeniu w 1991 roku do miasta Bukowna wsi: Wodąca, Stare Bukowno wraz z przysiółkami: Międzygórze i Przymiarki zaszła konieczność nadania na tych terenach nazw ulic. Były to: Graniczna, Międzygórze, Przymiarki, Sławkowska, Wodąca, Zielona.

Z uwagi na występowanie w obrębie miasta Bukowno dwóch ulic o takiej samej nazwie,

20 Mapa topograficzna GUGiK w skali 1:5000 i 1:10000 (układ Borowa Góra) wydana w latach 1960-1966. Mapa przedstawia sytuację topograficzną z lat 1958-61 - <https://www.orsip.pl/uslugi/archiwum-panstwowe>

dopiero w 1977 r. zmieniono nazwę ulicy Krótkiej w Borze Biskupim na Topolową, natomiast Wiejską w Bukownie zmieniono na Ogrodową. Krótka pozostała w Bukownie, a Wiejska w Borze Biskupim. Ulica Bukowska stała się Starczyńską. W 1989 r. zmieniono nazwę ul. Jedności Robotniczej na Niepodległości oraz „odnogi” ul. Leśnej otrzymały nazwy: Brzozowa, Grabowa, Olchowa, Sosnowa. Kolejna zmiana nastąpiła w 1997 r., kiedy ul. Marcelego Nowotki stała się ul. ks. Bolesława Zelka - budowniczego bukowieńskiego kościoła i pierwszego proboszcza parafii pw. św. Andrzeja Boboli. Na mocy usta-

wy dekomunizacyjnej w 2017 roku zmieniono ulice: Hanki Sawickiej na ul. Parkową, Janka Krasickiego na Ignacego Krasickiego, Mariana Buczka na Bukową, Manifestu Lipcowego na Lipową. Warto dodać, że w Bukownie są drogi, które mają zwyczajowe nazwy, np. Bolesławska Droga, Cesarski Gościniec, czy Gościniec za Płachami. Nie są one formalnie ulicami. Tabliczki z nazwami ulic w Bukownie są emaliowane i malowane, granatowe z białymi literami.

Tabela nr 3: BUKOWNO - NAZWY ULIC:

Lp	Obecna nazwa ulicy	Nazwa ulicy do 1989 r. ^[19]	Nazwa ulicy od 1990 r.
Lp	Obecna nazwa ulicy	Nazwa ulicy do 1989 r. ^[19]	Nazwa ulicy od 1990 r.
1	Borowska	Borowska	Borowska
2	Brzozowa	ciąg dalszy ul. Leśnej	Brzozowa ^[3]
3	Bukowa	Buczka Mariana	Buczka Mariana (1990 r. - 2017 r.) Bukowa (od 2017 r.) ^[18]
4	Bukowska	bez nazwy	Bukowska ^[11] nadano nazwę 19.02.2013 r.
5	Cicha	Cicha	Cicha
6	Cynkowa	nie istniała	Cynkowa ^[12] wytyczono i nadano nazwę 26.05.2015 r.
7	Długa	Długa	Długa
8	Dworcowa	Dworcowa	Dworcowa
9	Gospodarcza	nie istniała	Gospodarcza ^[14] wytyczono i nadano nazwę 26.05.2015 r.
10	Górnicza	Górnicza ^[1] wytyczono i nadano nazwę 28.01.1977 r.	Górnicza
11	Grabowa	ciąg dalszy ul. Leśnej	Grabowa ^[3]
12	Graniczna	bez nazwy (do 13.XII.1989 r.) Graniczna (od 14.XII.1989 r.) ^[3] poza granicami Bukowna - na terenie wsi Wodąca	Graniczna
13	Gwarków	nie istniała	Gwarków ^[16] wytyczono i nadano nazwę 26.05.2015 r.
14	Hutnicza	Hutnicza ^[1] wytyczono i nadano nazwę 28.01.1977 r.	Hutnicza
15	Jodłowa	nie istniała	Jodłowa ^[8] wytyczono i nadano nazwę 31.11.2000 r.
16	Kolejowa	Kolejowa	Kolejowa
17	Kościuszki Tadeusza	Kościuszki Tadeusza	Kościuszki Tadeusza

Lp	Obecna nazwa ulicy	Nazwa ulicy do 1989 r. ^[19]	Nazwa ulicy od 1990 r.
18	Krasickiego Ignacego	Krasickiego Janka	Krasickiego Janka (1990 r. - 2017 r.) Krasickiego Ignacego (od 2017 r.) ^[18]
19	Krótką	Krótką	Krótką
20	Leśną	Leśną	Leśną
21	Lipową	Manifestu Lipcowego ^[1] wytyczono i nadano nazwę 28.01.1977 r.	Manifestu Lipcowego (1990r. - 2017r.) Lipowa (od 2017 r.) ^[18]
22	1-go Maja	1-go Maja	1-go Maja
23	Miarki Karola	Miarki Karola	Miarki Karola
24	Mickiewicza Adama	Mickiewicza Adama ^[1] wytyczono i nadano nazwę 28.01.1977 r.	Mickiewicza Adama
25	Międzygórze	bez nazwy poza granicami Bukowna - na terenie wsi Międzygórze	Międzygórze ^[6] nadano dnia 28.02.1997 r.
26	Młyńska	Młyńska	Młyńska
27	Mostowa	Mostowa	Mostowa
28	Niepodległości	Jedności Robotniczej (do 13.XII.1989r.) Niepodległości (od 14.XII.1989r.) ^[3]	Niepodległości
29	Nowa	Nowa	Nowa
30	Ogrodowa	Wiejska (do 1977 r.) Ogrodowa (od 1977 r.) ^[2]	Ogrodowa
31	Olchowa	ciąg dalszy ul. Leśnej	Olchowa ^[3]
32	Olkuska	Olkuska	Olkuska
33	Parkowa	Sawickiej Hanki	Sawickiej Hanki (1990 r. - 2017 r.) Parkowa (od 2017 r.) ^[18]
34	Pocztowa	Pocztowa	Pocztowa
35	Poprzeczna	Poprzeczna	Poprzeczna
36	Powstańców Śląskich	Powstańców Śląskich ^[1] wytyczono i nadano nazwę 28.01.1977 r.	Powstańców Śląskich
37	Przemysłowa	nie istniała	Przemysłowa ^[10] wytyczono i nadano nazwę 29.12.2011 r.
38	Przymiarki	bez nazwy poza granicami Bukowna - na terenie wsi Przymiarki	Przymiarki
39	Pszeń	Pszeń	Pszeń
40	Puza Eugeniusza	bez nazwy	Puza Eugeniusza ^[4] nadano nazwę 27.01.1994 r.
41	Reymonta Władysława	Reymonta Władysława	Reymonta Władysława
42	Sienkiewicza Henryka	Sienkiewicza Henryka ^[1] wytyczono i nadano nazwę 28.01.1977 r.	Sienkiewicza Henryka
43	Sierszecka	Sierszecka	Sierszecka
44	Skwer	Skwer	Skwer
45	Składowa	nie istniała	Składowa ^[15] wytyczono i nadano nazwę 26.05.2015 r.

Lp	Obecna nazwa ulicy	Nazwa ulicy do 1989 r. ^[19]	Nazwa ulicy od 1990 r.
46	Sławkowska	bez nazwy poza granicami Bukowna - na terenie wsi Bukowno Stare	Sławkowska ^[4] nadano nazwę 27.01.1994 r.
47	Sławkowska Droga	Sławkowska Droga	Sławkowska Droga
48	Słoneczna	Słoneczna	Słoneczna
49	Słowackiego Juliusza	Słowackiego Juliusza	Słowackiego Juliusza
50	Sosnowa	ciąg dalszy ul. Leśnej	Sosnowa ^[3]
51	Spacerowa	Spacerowa	Spacerowa
52	Starczynowska	Bukowska (do po 1960 r.) Starczynowska (od po 1960 r.)	Starczynowska
53	Szkolna	Szkolna	Szkolna
54	Szybowa	nie istniała	Szybowa ^[17] wytyczono i nadano nazwę 26.05.2015 r.
55	Tłukienka	Tłukienka	Tłukienka
56	Topolowa	Krótką (do 1977 r.) Topolowa (od 1977 r.) ^[2]	Topolowa
57	Urzędowa	nie istniała	Urzędowa ^[9] wytyczono i nadano nazwę 26.02.2003 r.
58	Wapienna	bez nazwy poza granicami Bukowna - na terenie wsi Bukowno Stare	Wapienna ^[4] nadano nazwę 27.01.1994 r.
59	Wiejska	Wiejska	Wiejska
60	Wiśniowa	nie istniała	Wiśniowa ^[8] wytyczono i nadano nazwę 31.11.2000 r.
61	Wodąca	bez nazwy poza granicami Bukowna - na terenie wsi Wodąca	Wodąca ^[5] nadano nazwę 21.09.1994 r.
62	Wodna	Wodna	Wodna
63	Woźniczki Włodzimierza	nie istniała	Woźniczki Włodzimierza ^[13] wytyczono i nadano nazwę 26.05.2015 r.
64	Wojska Polskiego	Wojska Polskiego	Wojska Polskiego
65	Wygiełza	Wygiełza	Wygiełza
66	Wyzwolenia	Wyzwolenia	Wyzwolenia
67	Księdza Żelka Bolesława	Nowotki Marcelego	Nowotki Marcelego (1990 r. - 1997 r.) Księdza Żelka Bolesława (od 1997 r.) ^[7]
68	Zielona	bez nazwy (do 13.XII.1989 r.) Zielona (od 14.XII.1989 r.) ^[3] poza granicami Bukowna - na terenie wsi Wodąca	Zielona
69	Zwycięstwa	Zwycięstwa	Zwycięstwa

Objaśnienia do tabeli:

[1] Nazwy ulic nadane Uchwałą Rady Narodowej Miasta i Gminy Bukowno nr XIX/55/77 z 28.01.1977 r.

[2] Nazwy ulic zmienione Uchwałą Rady Narodowej Miasta i Gminy Bukowno nr II/10/77 z 5.04.1977 r.

[3] Nazwy ulic zmienione i nadane Uchwałą

- Rady Narodowej Miasta i Gminy Bukowno nr VIII/34/89 z 14.12.1989 r. - w przypadku ulic: Zielonej i Granicznej nadano wówczas je w sołectwie Wodąca, które wchodziło w skład Gminy Bukowno, a częścią Miasta Bukowna stało się od 5.04.1991 r.
- [4] Nazwy ulic nadane Uchwałą Rady Miejskiej w Bukownie nr XXV/194/94 z 27.01.1994 r. - pomimo włączenia 5.04.1991 r. w granice miasta Bukowno sołectw: Bukowno Stare i Wodąca nazwy ulic na terenie Bukowna Starogo nadano dopiero przedmiotową uchwałą. Do tego momentu w Bukownie Starym stosowano dotychczasową kolejną numerację nieruchomości.
- [5] Nazwa ulicy nadana Uchwałą Rady Miejskiej w Bukownie nr III/28/94 z 21.09.1994 r. - pomimo włączenia 5.04.1991 r. w granice miasta Bukowno sołectw: Bukowno Stare i Wodąca, na terenie Wodącej istniały ulice: Graniczna i Zielona, natomiast dla głównej drogi stosowano zwyczajową nazwę „Wodąca” i dotychczasową kolejną numerację nieruchomości. W związku z powyższym nadanie nazwy ul. Wodąca było tylko formalnością.
- [6] Nazwy ulic nadane Uchwałą Rady Miejskiej w Bukownie nr XXIII/212/97 z 28.02.1997 r. - pomimo włączenia 5.04.1991 r. w granice miasta Bukowno sołectw: Bukowno Stare i Wodąca dla przysiółka Międzygórze stosowano zwyczajową nazwę „Międzygórze” i dotychczasową kolejną numerację nieruchomości. W związku z powyższym nadanie nazwy ul. Międzygórze było tylko formalnością.
- [7] Nazwa ulicy zmieniona Uchwałą Rady Miejskiej w Bukownie nr XXIX/268/97 z 3.10.1997 r.
- [8] Nazwy ulic nadane Uchwałą Rady Miejskiej w Bukownie nr XXVI/192/2000 z 31.11.2000 r.
- [9] Nazwa ulicy nadana Uchwałą Rady Miejskiej w Bukownie nr VI/44/2003 z 26.02.2003 r.
- [10] Nazwa ulicy nadana Uchwałą Rady Miejskiej w Bukownie nr XVI/96/2011 z 29.12.2011 r.
- [11] Nazwa ulicy nadana Uchwałą Rady Miejskiej w Bukownie nr XXXII/219/2013 z 19.02.2013 r.
- [12] Nazwa ulicy nadana Uchwałą Rady Miejskiej w Bukownie nr IX/63/2015 z 26.05.2015 r.
- [13] Nazwa ulicy nadana Uchwałą Rady Miejskiej w Bukownie nr IX/59/2015 z 26.05.2015 r.
- [14] Nazwa ulicy nadana Uchwałą Rady Miejskiej w Bukownie nr IX/60/2015 z 26.05.2015 r.
- [15] Nazwa ulicy nadana Uchwałą Rady Miejskiej w Bukownie nr IX/61/2015 z 26.05.2015 r.
- [16] Nazwa ulicy nadana Uchwałą Rady Miejskiej w Bukownie nr IX/62/2015 z 26.05.2015 r.
- [17] Nazwa ulicy nadana Uchwałą Rady Miejskiej w Bukownie nr IX/58/2015 z 26.05.2015 r.
- [18] Nazwy ulic zmienione Uchwałą Rady Miejskiej w Bukownie nr XXXIV/222/2016 z 25.10.2016 r.
- [19] Geoportal Województwa Śląskiego - mapy historyczne - <http://www.orsip.pl/uslugi/archiwum-panstwowe>. Mapa topograficzna GUGiK w skali 1:5000 i 1:10000 (układ Borowa Góra) wydana w latach 1960-1966. Mapa przedstawia sytuację topograficzną z lat 1958-61.

Sławków

Jako pierwsze pojawiły się w XV w. nazwy bram miejskich: Krakowskiej i Bytomskiej oraz furt Pileckiej i Zamkowej.²¹ Z inwentarza dóbr

21 Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego, red. F. Kiryk, R. Kołodziejczyk, t. 1. S. 375.

z 1746 roku znamy nazwy ulic: Kościelna, Szeroka, Kwartowska, Świętojańska, Siewierska, Kozłowska i Podwałe²² oraz liczbę położonych przy nich domów. Najstarszy odnaleziony plan Sławkowa, wykonany przez mierniczego Potockiego w 1823 r., nie został zatwierdzony przez ówczesne władze miejskie, prawdopodobnie z powodu popełnionych błędów.²³ Są na nim naniesione po polsku nazwy niektórych ulic, nie wiemy czy prawidłowe: Zamkowa (obecna Garncarska), Kościelna, Długa (obecna Kwartowska), Mała (obecna Piekarska), Czeladzka (obecna Siewierska), Polna (obecna Świętojańska), Podwalna (obecnie Wał). Oprócz nich widzimy na nim bez nazwy dzisiejsze ulice: św. Jakuba, Poprzeczna, Podwalna, Zawalna, Krakowska, Staropocztowa, Biskupia, Zamkowa, Gołębia, Browarna, Legionów Polskich, Kozłowska, Wikle, Zakościelna oraz Rynek i Mały Rynek.

Po wybuchu I wojny światowej i zajęciu powiatu olkuskiego przez wojska austriackie, od połowy stycznia 1915 roku w Sławkowie miał swoją siedzibę Departament Wojskowy Naczelnego Komitetu Narodowego pod dowództwem Władysława Sikorskiego. Z jego inicjatywy odbyło się manifestacyjne „polszczenie nazw ulic”, bowiem niektóre z nich nosiły nazwy: Petersburska, Mikołajewska, Aleksandrowska. Po uroczystej mszy św. w sławkowskim kościele, na której poświęcono nowe tablice z nazwami ulic w języku polskim procesja ruszyła w miasto i na narożach ulic zawieszano nowe tabliczki. Niektórym ulicom nadano za patronów bohaterów narodo-

wych: Tadeusza Kościuszkę, Jana Kilińskiego, Legionów Polskich, Bartosza Głowackiego. Natomiast nazwy Henryka Dąbrowskiego, plac Kazimierza Wielkiego nie przyjęły się i nie istniały prawdopodobnie już w latach międzywojennych (patrz poniżej), a na pewno w PRL-u.²⁴

Zachowała się lista sławkowskich ulic wypisanych ze "Spisu wyborców do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z miejscowości Sławków powiatu olkuskiego" z roku 1930²⁵: Świętojańska (przed 1939 r. używano też nazwy św. Jana)²⁶, Rynek, Staropocztowa, Kwartowska, Podwalna, Krzywda, Siewierska, Wał, Kozłowska, Wikle, Kościelna, Kabania, Olkuska, Browarna, Gołębia, Kilińskiego, Zakościelna, Krakowska, Kościuszki, Legionów Polskich, Siewierska, Poprzeczna, Mały Rynek, Stacyjna (obecnie Kolejowa), Olszówka (obecnie ciąg dalszy Krakowskiej), Zawalna i wzmiankowany wymiennie jako ulica lub przysiółek Piasek²⁷. Osobno potraktowany w spisie został "Sławków Stacja" oraz inne miejscowości należące ówczesnie do gminy Sławków: Bród, Dębniki, Kołdaczka, Kozioł, Chwaliboskie, Miedawa. Powyższy wypis pochodzi z 2 różnych okręgów wyborczych. Niestety spis nie jest kompletny, bo brakuje ulic, które wtedy już na pewno istniały: Wąskiej (obecnie Garncarska i Kabania), św. Jakuba, Łosińskiej, Młyńskiej, Okradzionowskiej, Zamkowej. Pomiędzy 1930

22 Inwentarze i ilustracje klucza sławkowskiego z XVII i XVIII wieku, red. S. Witkowski, J. Krajniewski, Dąbrowa Górnicza - Sławków 2013, s. 175-177.

23 Relacja ustna Pana Zbigniewa Matuszczyka z Towarzystwa Miłośników Sławkowa.

24 Z. Matuszczyk, Przez Sławków do niepodległej Polski. Legiony Polskie w Sławkowie i Zagłębiu Dąbrowskim, s.21.

25 Spis wyborców do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z miejscowości Sławków powiatu olkuskiego z roku 1930 udostępniony przez Miejski Ośrodek Kultury w Sławkowie.

26 A. Wiatrowski, Przewodnik, op.cit., s. 61.

27 R. Jaworski, Z. Matuszczyk, 100 lat pod wezwaniem św. Floriana, s. 60-61: rok 1934 r. wymieniana jest „ul. Piasek”, s. 92-93 lata 1945-1951 wymieniany jest „Piasek” bez ulicy.

a 1934 r. ul. Kozłowska zmieniła nazwę na Bartosza Głowackiego²⁸.

Starsi sławkowianie do dziś na ul. Legionów Polskich mówią „ulica Palamona”. Wzięło się od Palamona Jałmużyńskiego, dzierżawcy sławkowskiej karczmy i pracownika poczty, zamieszkałego w XIX wieku w domu u zbiegu tej ulicy i Małego Rynku. Druga wersja wywodzi nazwę od słowa „palomonium”, które określa bramę Krakowską. Pomiędzy ul. Podwalną i Zawalną istniały kiedyś miejskie obwarowania, a nazwa ul. Wał pochodzi od dawnych murów miejskich.

Po wybuchu II wojny światowej Sławków znalazł się w III Rzeszy i nazwy jego ulic zostały zmienione na niemieckie. Udało się ustalić tylko niektóre zgermanizowane nazwy. Rynek stał się Ringplatz, Krakowska - Krakauerstrasse, Kwartowska stała się Langerstrasse (Długa), Świętojańska - Friedrichstrasse (Fryderyka), Podwalna - Unterwallstrasse. Nie udało się utożsamić z żadną współczesną ulicą nazw: Friedhofstrasse (Cmentarna), Geradestrasse (Prosta), Schmiederstrasse (Kowalska), a Ziegeleistrasse (Cegielniana), Kurzstrasse (Krótka) nie odpowiadają powojennym ulicom o tych nazwach bowiem teren, na którym są powojenne Krótka i Cegielniana dopiero od 1954 r. należy do Sławkowa, wcześniej należał do gromady Koziół.

Pierwszym powojennym planem Sławkowa jest mapa z 1959 r., na której widzimy następujące ulice²⁹: Kilińskiego (obecnie Biskupia), Browarna, Dębniki, Fabryczna, Gołębia,

św. Jakuba, Kolejowa, Korzeniec (obecnie Korzenna), Kościelna, Głowackiego (obecnie Kozłowska), Krakowska, Krzywda, Księża Droga, Kwartowska, 15-go Grudnia (obecnie Legionów Polskich), Mały Rynek, Okradzionowska, Olkuska, Kościuszki (obecnie Piekarska), 1-go Maja (obecnie Piłsudskiego), Podwalna, Rynek, Siewierska, Staropocztowa, Świętojańska Waryńskiego (obecnie Wał), Wikle, Zakościelna, Krótka (obecnie Dymniki). Po zastąpieniu w 1954 r. gmin gromadami, na terenie zlikwidowanej gm. Sławków utworzono gromadę Sławków, w skład której weszły „stare” gromady: Sławków, Koziół, Korzeniec oraz gromadę Niwa, obejmującą „stare” gromady: Dębowa Góra, Burki, Niwa, Garbierze. Po uzyskaniu praw miejskich przez Sławków w 1958 r. włączono do niego od 1.01.1962 r. gromadę Niwa, obejmującą okoliczne miejscowości i przysiółki (Dębowa Góra, Burki, Niwa, Groniec, Garbierze, Piernikarka) i utworzono nazwy ulic pochodzące od nazw tychże osad. Po 1945 roku zmieniono nazwy ulic: Legionów Polskich na 15-go Grudnia, Kabania na Wąską, Stacyjną na Kolejową, Wał na Ludwika Waryńskiego, Piasek na Juliana Tuwima, a Olszówkę na ciąg dalszy Krakowskiej. W następnych latach w Sławkowie przybyły kolejne ulice: Polna (obecnie Grodzka), Kochanowskiego (obecnie Gwarków Sławkowskich), Mickiewicza (obecnie Jagiellońska), Ciołkowizna (obecnie są to ulice: Jodłowa, Sosnowa, Świerkowa), Wiśniowa (obecnie Kołdaczka), Górna (obecnie płk. Nullo), Ogrodowa (obecnie PCK), Jasna (obecnie Radosna), Słowackiego, Wyzwolenia (obecnie 23-go Stycznia), Brzozowa (obecnie inż. Sujkowskiego), Szymanowskiego, Wiejska, Boczna (obecnie Żupnicza), Tuwima (obecnie Matejki), Nowa (obecnie Botaniczna), Łączna (obecnie Cechowa), Cegielniana, Dębni-

28 R. Jaworski, Z. Matuszczyk, 100 lat, op. cit. s. 60-61.

29 Mapa topograficzna GUGiK w skali 1:5000 i 1:10000 (układ Borowa Góra) wydana w latach 1960-1966. Mapa przedstawia sytuację topograficzną z lat 1958-61 - <https://www.orsip.pl/uslugi/archiwum-panstwowe>

ki, Dworcowa, Dymniki (obecnie Krótka), Długa (obecnie Hrubieszowska), Korzeniec (obecnie Korzenna), Zielona (obecnie Owocowa), Stawki, Leśna (obecnie Wrzosowa), Zachodnia, Zagródkki.

Od 1 lutego 1977 r. Sławków stał się dzielnicą Dąbrowy Górniczej i w związku z tym zmieniono prawie połowę nazw ulic, bowiem w obrębie jednego miasta tj. Dąbrowy Górniczej nazwy te nie mogły się dublować. Zmieniono: Kilińskiego na Jana Łakomskiego, Nową na Botaniczną, Łączną na Cechową, Krótką na Dymniki, Fabryczną na Metalowców, Wąską na Garncarską, Polną na Grodzką, Kochanowskiego na Gwarków Sławkowskich, Długą na Hrubieszowską, Mickiewicza na Jagiellońską, Wiśniową na Kołdaczka, Kościelną na Jana Baranowskiego - astronoma i tłumacza dzieł Kopernika, Słowackiego na Hipolita Kownackiego - historyka i bibliotekarza, Głowackiego na Kozłowską, Księża Droga na ciąg dalszy Szymanowskiego, Tuwima na Matejki, Górną na płk. Nullo, Kolejową na Obrońców Westerplatte - mieszkał w pobliżu kpr. Bronisław Grudziński - obrońca Westerplatte, Zieloną na Owocową, Ogrodową na PCK, Kościuszki na Kosynierów, 1-go Maja na ciąg dalszy Olkuskiej, Popręczną na Mikołaja Lebieckiego - walczył w Brygadach Międzynarodowych w Hiszpanii, Jasną na Radosną, Siewierską na Basztową, Strzemieszycą na Sławkowską, Słoneczną na Wita Stwosza, Wyzwolenia na 23-go Stycznia, Brzozową na Przytorze, Leśną na Wrzosową, Boczną na Żupniczą. Nadano też nazwy dla trzech nowych ulic: Plebiscytowa, Staszówka i Zbożowa.

Sławkowianie walczyli o przywrócenie praw

miejskich. 8 listopada 1981 r. odbyło się referendum, w którym 93 % uczestników głosowało na rzecz samodzielności Sławkowa. Ze względu na wprowadzenie stanu wojennego dopiero w 1984 r. Sławków odzyskał prawa miejskie. Miejska Rada Narodowa na jednej ze swych ostatnich sesji w kwietniu 1990 r. podjęła uchwałę o zmianie nazw ulic. Niektórym ulicom przywrócono tradycyjne nazwy oraz wyeliminowano ich komunistycznych patronów: Metalowców zmieniono na Fabryczną, część Garncarskiej na Kabanię, odcinek Obrońców Westerplatte równoległy do torów kolejowych na Kolejową, Baranowskiego na Kościelną, część Szymanowskiego na Księżą Drogę, 15-go Grudnia na Legionów Polskich, Lebieckiego na Popręczną, Basztową na Siewierską, część Kownackiego na Słowackiego, część Sławkowskiej na Strzemieszycą, Waryńskiego na Wał. Zmieniono też inne nazwy ulic: Łakomskiego na Biskupią, odcinek Świętojańskiej od ul. Bohaterów Westerplatte do ul. Wrocławskiej na ul. gen. Józefa Hallera, Kosynierów na Piekarską, część Olkuskiej pomiędzy Legionów Polskich i Obrońców Westerplatte na Piłsudskiego, Przytorze na inż. Władysława Sujkowskiego - inicjatora powołania Republiki Sławkowskiej w 1905 r., część Sławkowskiej od Obrońców Westerplatte do Katowickiej na Wrocławską, a ul. Ciołkowizna „rozparcelowano” na ulice: Jodłową, Sosnową, Świerkową.

Nowym ulicom, powstałym po 1989 r. nadano neutralne nazwy: Armii Krajowej, Borowa, Borówkowa, Brzozowa, Gajowych, Jałowcowa, Jaśminowa, Jarzębinowa, Jaworowa, Jesionowa, Konarowa, Lisia, Makowa, Myśliwych, Pasterska, Sarnia, Gen. Wł. Sikorskiego, Storczyków, Sze-

rokotorowa, Wilcza, Zajęcza. Tabliczki uliczne w Sławkowie pochodzą z różnych okresów, są emaliowane i malowane (4 rodzaje), ale zawsze niebieskie lub granatowe z białymi literami.

Nazwy ulic typu 23-go Stycznia itp. (zaczynające się liczebnikiem) pod literą od nazwy następnego słowa, w tym przypadku pod literą „s”.

Tabela nr 4: SŁAWKÓW - NAZWY ULIC:

Lp	Obecna nazwa ulicy	Nazwa ulicy w latach 1918-X.1939	Nazwa ulicy w latach X. 1939-I.1945 ^[4]	Nazwa ulicy w latach I.1945-1977 ^[3]	Nazwa ulicy w latach 1977-1990	Nazwa ulicy od 1990 r.
1	Armii Krajowej	nie istniała	nie istniała	nie istniała	nie istniała	Armii Krajowej
2	Biskupia	brak danych (do 1915 r.) Kilińskiego Jana ^{[6], [8]} (1915 r. - 1939 r.)	brak danych	Kilińskiego Jana	Łakomskiego Jana ^[1]	Biskupia ^[2]
3	Borowa	nie istniała	nie istniała	nie istniała	nie istniała	Borowa
4	Borówkowa	nie istniała	nie istniała	nie istniała	nie istniała	Borówkowa
5	Botaniczna	Poza gromadą Sławków - w kolonii Dębni w gromadzie Kozioł (gm. Sławków) ^[9]	Poza gromadą Sławków - w kolonii Dębni w gromadzie Kozioł (gm. Sławków)	Poza gr Sławków - w kol. Dębni w gr. Kozioł (1945 r. - 1954 r.) Nowa (1945 r. - 1977 r.)	Botaniczna ^[1]	Botaniczna
6	Browarna	Browarna ^[8]	brak danych	Browarna	Browarna	Browarna
7	Brzozowa	nie istniała	nie istniała	nie istniała	nie istniała	Brzozowa
8	Burki	Poza gromadą Sławków - kolonia Burki w gromadzie Burki (gm. Sławków) ^[9]	Poza gromadą Sławków - kolonia Burki w gromadzie Burki (gm. Sławków)	Poza gr. Sławków - kol. Burki w gr. Burki (gm. Sławków) (1945 r.-1954 r.) w gr. Niwa (1954 r. - 1961 r.) Burki (od 1962 r.)	Burki	Burki
9	Cechowa	Poza gromadą Sławków - w kolonii Dębni w gromadzie Kozioł (gm. Sławków) ^[9]	Poza gromadą Sławków - w kolonii Dębni w gromadzie Kozioł (gm. Sławków)	Poza gr Sławków - w kol. Dębni w gr. Kozioł (gm. Sławków) (1945 r. - 1954 r.) Łączna (1954 r. - 1977 r.)	Cechowa ^[2]	Cechowa

Lp	Obecna nazwa ulicy	Nazwa ulicy w latach 1918-X.1939	Nazwa ulicy w latach X. 1939-I.1945 ^[4]	Nazwa ulicy w latach I.1945-1977 ^[3]	Nazwa ulicy w latach 1977-1990	Nazwa ulicy od 1990 r.
10	Cegielniana	Poza gromadą Sławków - w kolonii Dębni w gromadzie Kozioł (gm. Sławków) ^[9]	Poza gromadą Sławków - w kolonii Dębni w gromadzie Kozioł (gm. Sławków)	Poza gr Sławków - w kol. Dębni w gr. Kozioł (gm. Sławków) (1945 r. - 1954 r.) Cegielniana (od 1954 r.)	Cegielniana	Cegielniana
11	Chwaliboskie	Chwaliboskie (do 1935 r. wschodnia część jako Chwaliboskie-Pustkowie należała do gromady Krzykawka w gm. Bolesław) ^[9]	brak danych.	Chwaliboskie	Chwaliboskie	Chwaliboskie
12	Dębni	Poza gromadą Sławków - kolonia Dębni w gromadzie Kozioł (gm. Sławków) ^[9]	Poza gromadą Sławków - kolonia Dębni w gromadzie Kozioł (gm. Sławków) .	Poza gr Sławków - kol. Dębni w gr. Kozioł (gm. Sławków) (1945 r.-1954 r.) Dębni (od 1954 r.)	Dębni	Dębni
13	Dębowa Góra	Poza gromadą Sławków - wieś Dębowa Góra w gromadzie Dębowa Góra (do 1935 r. gm. Bolesław, od 1936 r. gm. Sławków) ^[9]	Poza gromada Sławków - wieś Dębowa Góra w gromadzie Dębowa Góra (gm. Sławków)	Poza gr. Sławków - wieś Dębowa Góra w gr. Dębowa Góra (gm. Sławków) (1945 r.-1954 r.) w gr. Niwa (1954 r. - 1961 r.) Dębowa Góra (od 1962 r.)	Dębowa Góra	Dębowa Góra
14	Dworcowa	Poza gromadą Sławków - w kolonii Dębni w gromadzie Kozioł (gm. Sławków) ^[9]	Poza gromadą Sławków - w kolonii Dębni w gromadzie Kozioł (gm. Sławków)	Poza gr Sławków - w kol. Dębni w gr. Kozioł (gm. Sławków) (1945 r. - 1954 r.) Dworcowa (od 1954 r.)	Dworcowa	Dworcowa

Lp	Obecna nazwa ulicy	Nazwa ulicy w latach 1918-X.1939	Nazwa ulicy w latach X. 1939-I.1945 ^[4]	Nazwa ulicy w latach I.1945-1977 ^[3]	Nazwa ulicy w latach 1977-1990	Nazwa ulicy od 1990 r.
15	Dymniki	Poza gromadą Sławków - w kolonii Kozioł w gromadzie Kozioł (gm. Sławków) ^[9]	Poza gromadą Sławków - w kolonii Kozioł w gromadzie Kozioł (gm. Sławków)	Poza gr. Sławków - w kol. Kozioł w gr. Kozioł (gm. Sławków) (1945 r.-1954 r.) Krótka (1954 r. - 1977 r.)	Dymniki ^[11]	Dymniki
16	Fabryczna	Fabryczna	brak danych	Fabryczna	Metalowców ^[11]	Fabryczna ^[11]
17	Gajowych	nie istniała	nie istniała	nie istniała	nie istniała	Gajowych
18	Garncarska	Zamkowa ^[7] (w 1823 r.) Wąska	brak danych	Wąska	Garncarska ^[11]	Garncarska
19	Gołębia	Gołębia ^[8]	brak danych	Gołębia	Gołębia	Gołębia
20	Grodzka	nie istniała	nie istniała	Polna	Grodzka ^[11]	Grodzka
21	Groniec	Poza gromadą Sławków - kolonia Groniec w gromadzie Garbierze (gm. Sławków) ^[9]	Poza gromadą Sławków - kolonia Groniec w gromadzie Garbierze (gm. Sławków)	Poza gr Sławków - kol. Groniec w gr. Garbierze (gm. Sławków) (1945 r.-1954 r.) w gr. Niwa (1954 r. - 1961 r.) Groniec (od 1962 r.)	Groniec	Groniec
22	Gwarków Sławkowskich	Poza gromadą Sławków - w kolonii Kozioł w gromadzie Kozioł (gm. Sławków) ^[9]	Poza gromadą Sławków - w kolonii Kozioł w gromadzie Kozioł (gm. Sławków)	Poza gr Sławków - w kol. Kozioł w gr. Kozioł (gm. Sławków) (1945 r.-1954 r.) Kochanowskiego Jana (1954 r.-1977 r.)	Gwarków Sławkowskich ^[11]	Gwarków Sławkowskich
23	Generała Hallera Józefa	ciąg dalszy ul. Świętojańskiej	brak danych	ciąg dalszy ul. Świętojańskiej	ciąg dalszy ul. Świętojańskiej	Generała Hallera Józefa ^[2]
24	Hrubieszowska	Poza gromadą Sławków - w kolonii Korzeniec w gromadzie Korzeniec (gm. Sławków) ^[9]	Poza gr. Sławków - w kol. Korzeniec w gromadzie Korzeniec	Poza gr. Sławków - w kol. Korzeniec w gr. Korzeniec (1945 r.-1954 r.) Długa (1954 r.-1977 r.)	Hrubieszowska ^[11]	Hrubieszowska
25	Jagiellońska	nie istniała	nie istniała	Mickiewicza Adama	Jagiellońska ^[11]	Jagiellońska
26	Św. Jakuba	Św. Jakuba	brak danych	Św. Jakuba	Św. Jakuba	Św. Jakuba

Lp	Obecna nazwa ulicy	Nazwa ulicy w latach 1918-X. 1939	Nazwa ulicy w latach X. 1939-I. 1945 ^[4]	Nazwa ulicy w latach I. 1945-1977 ^[3]	Nazwa ulicy w latach 1977-1990	Nazwa ulicy od 1990 r.
27	Jałowcowa	nie istniała	nie istniała	nie istniała	nie istniała	Jałowcowa
28	Jaśminowa	nie istniała	nie istniała	nie istniała	nie istniała	Jaśminowa
29	Jarzębinowa	nie istniała	nie istniała	nie istniała	nie istniała	Jarzębinowa
30	Jaworowa	nie istniała	nie istniała	nie istniała	nie istniała	Jaworowa
31	Jazy	nie istniała	nie istniała	Jazy	Jazy	Jazy
32	Jesionowa	nie istniała	nie istniała	nie istniała	nie istniała	Jesionowa
33	Jodłowa	nie istniała	nie istniała	Ciołkowizna	Ciołkowizna	Jodłowa ^[2]
34	Kabania	Kabania ^[8]	brak danych	Wąska	ciąg dalszy ul. Garmcarskiej ^[1]	Kabania ^[2]
35	Katowicka	nie istniała	nie istniała	nie istniała	Katowicka	Katowicka
36	Kolejowa	Stacyjna ^[8]	brak danych	Kolejowa	ciąg dalszy ul. Obrońców Westerplatte ^[1]	Kolejowa ^[2]
37	Kołodczka	Poza gromadą Sławków - kolonia Kołodczka w gromadzie Kozioł (gm. Sławków) ^[9]	Poza gromadą Sławków - kolonia Kołodczka w gromadzie Kozioł (gm. Sławków)	Poza gr Sławków - kol. Kołodczka w gr. Kozioł (gm. Sławków). (1945 r.-1954 r.) Wiśniowa (1954 r.-1977 r.)	Kołodczka ^[1]	Kołodczka
38	Komora	Komora	brak danych	Komora	Komora	Komora
39	Konarowa	nie istniała	nie istniała	nie istniała	nie istniała	Konarowa
40	Korzenna	Poza gromadą Sławków - kolonia Korzeniec w gromadzie Korzeniec (gm. Sławków) ^[9]	Poza gromada Sławków - kolonia Korzeniec w gromadzie Korzeniec (gm. Sławków)	Poza gr Sławków - kol. Korzeniec w gr. Korzeniec (gm. Sławków) (1945 r.-1954 r.) Korzeniec (1954r.-1977 r.)	Korzenna ^[1]	Korzenna
41	Kościelna	Kościelna ^{[7], [8]}	brak danych	Kościelna	Baranowskiego Jana ^[1]	Kościelna ^[2]
42	Kownackiego Hipolita	Słowackiego Juliusza	brak danych	Słowackiego Juliusza	Kownackiego Hipolita ^[1]	Kownackiego Hipolita
43	Kozłowska	Kozłowska ^[8] (do najdalej 1934 r.) Głowackiego Bartosza (od conajmniej 1934 r.)	brak danych	Głowackiego Bartosza	Kozłowska ^[1]	Kozłowska

Lp	Obecna nazwa ulicy	Nazwa ulicy w latach 1918-X.1939	Nazwa ulicy w latach X. 1939-I.1945 ^[4]	Nazwa ulicy w latach I.1945-1977 ^[3]	Nazwa ulicy w latach 1977-1990	Nazwa ulicy od 1990 r.
44	Krakowska	Krakowska ^{[6],[8]} (północny odcinek) Olszówka ^[8] (południowy odcinek)	Krakauerstrasse (Krakowska)	Krakowska (całość)	Krakowska	Krakowska
45	Krzywda	Krzywda ^[8]	brak danych	Krzywda	Krzywda	Krzywda
46	Księża Droga	Księża Droga	brak danych	Księża Droga	ciąg dalszy ul. Szymanowskiego Karola ^[1]	Księża Droga ^[2]
47	Kwartowska	Kwartowska (w 1746 r.) Długa (w 1823 r.) Kwartowska ^[8]	Langerstrasse (Długa)	Kwartowska	Kwartowska	Kwartowska
48	Legionów Polskich	część Olkuskiej (do 1915 r.) Legionów Polskich ^[8] (1915 r. - 1939 r.)	brak danych	15-go Grudnia	15-go Grudnia	Legionów Polskich ^[2]
49	Lisia	nie istniała	nie istniała	nie istniała	nie istniała	Lisia
50	Łosińska	Łosińska	brak danych	Łosińska	Łosińska	Łosińska
51	Makowa	nie istniała	nie istniała	nie istniała	nie istniała	Makowa
52	Mały Rynek	Mały Rynek ^[8]	brak danych	Mały Rynek	Mały Rynek	Mały Rynek
53	Matejki Jana	Piasek ^[8] (Stosowane wymienne ulica lub przysiółek) ^[10]	brak danych	Piasek ^[10] (1945 r. - 1957 r.) Tuwima Juliana (1957 r. - 1977 r.)	Matejki Jana ^[1]	Matejki Jana
54	Michałów	Poza gromadą Sławków - osada fabryczna Michałów w gr. Krzykawka, gm. Bolesław) (do 1935 r.) Michałów (od 1936 r.)	brak danych	Michałów	Michałów	Michałów
55	Młyńska	Młyńska	brak danych	Młyńska	Młyńska	Młyńska
56	Mysliwych	nie istniała	nie istniała	nie istniała	nie istniała	Mysliwych

Lp	Obecna nazwa ulicy	Nazwa ulicy w latach 1918-X.1939	Nazwa ulicy w latach X. 1939-I.1945 ^[4]	Nazwa ulicy w latach I.1945-1977 ^[3]	Nazwa ulicy w latach 1977-1990	Nazwa ulicy od 1990 r.
57	Niwa	Poza gromadą Sławków - kolonia Niwa w gromadzie Niwa (gm. Sławków) ^[9]	Poza gromadą Sławków - kolonia Niwa w gromadzie Niwa (gm. Sławków)	Poza gr. Sławków - kol. Niwa w gr. Niwa (gm. Sławków). (1945 r. - 1954 r.) w gr. Niwa (1954 r. - 1961 r.) Niwa (od 1962 r.)	Niwa	Niwa
58	Pułkownika Nullo Francesco	Górna	brak danych	Górna	Pułkownika Nullo Francesco ^[1]	Pułkownika Nullo Francesco
59	Obrońców Westerplatte	Stacyjna	brak danych	Kolejowa	Obrońców Westerplatte ^[1]	Obrońców Westerplatte
60	Okradzionowska	Okradzionowska	brak danych	Okradzionowska	Okradzionowska	Okradzionowska
61	Olkuska	Olkuska ^{[6], [8]}	brak danych	Olkuska	Olkuska	Olkuska
62	Owocowa	Poza gromadą Sławków - w kolonii Korzeniec w gromadzie Korzeniec (gm. Sławków) ^[9]	Poza gromadą Sławków - w kolonii Korzeniec w gromadzie Korzeniec (gm. Sławków)	Poza gr Sławków - w kol. Korzeniec w gr. Korzeniec (gm. Sławków) (1945 r. - 1954 r.) Zielona (1954 r. - 1977 r.)	Owocowa ^[1]	Owocowa
63	Pasterska	nie istniała	nie istniała	nie istniała	nie istniała	Pasterska
64	PCK (Polskiego Czerwonego Krzyża)	nie istniała	nie istniała	Oгородowa	PCK (Polskiego Czerwonego Krzyża) ^[1]	PCK (Polskiego Czerwonego Krzyża)
65	Plebiscytowa	nie istniała	nie istniała	nie istniała	Plebiscytowa ^[1]	Plebiscytowa
66	Piekarska	Mała (w 1823 r. do 1915 r.) Kościuszki Tadeusza ^{[6], [8]} (1915 r. - 1939 r.)	brak danych	Kościuszki Tadeusza	Kosynierów ^[1]	Piekarska ^[2]
67	Piernikarka	Poza gromadą Sławków - kolonia Piernikarka w gromadzie Burki (gm. Sławków) ^[9]	Poza gromadą Sławków - kolonia Piernikarka w gromadzie Burki (gm. Sławków)	Poza gr Sławków - kol. Piernikarka w gr. Burki (gm. Sławków) (1945 r. - 1954 r.) w gr. Niwa (1954 r. - 1961 r.) Piernikarka (od 1962 r.)	Piernikarka	Piernikarka

Lp	Obecna nazwa ulicy	Nazwa ulicy w latach 1918-X.1939	Nazwa ulicy w latach X.1939-I.1945 ^[4]	Nazwa ulicy w latach I.1945-1977 ^[3]	Nazwa ulicy w latach 1977-1990	Nazwa ulicy od 1990 r.
68	Marszałka Piłsudskiego Józefa	ciąg dalszy ul. Olkuskiej ^[8]	brak danych	1-go Maja	ciąg dalszy ul. Olkuskiej ^[1]	Marszałka Piłsudskiego Józefa ^[2]
69	Podwalna	Podwalna ^[8]	Unterwallstrasse (Podwalna)	Podwalna	Podwalna	Podwalna
70	Poprzeczna	Poprzeczna ^[8]	brak danych	Poprzeczna	Lebieckiego Mikołaja ^[1]	Poprzeczna ^[2]
71	Radosna	nie istniała	nie istniała	Jasna	Radosna ^[1]	Radosna
72	Rynek	Rynek ^[8]	Ringplatz (Rynek)	Rynek	Rynek	Rynek
73	Sarnia	nie istniała	nie istniała	nie istniała	nie istniała	Sarnia
74	Generała Sikorskiego Władysława	nie istniała	nie istniała	nie istniała	nie istniała	Generała Sikorskiego Władysława ^[2]
75	Siewierska	Siewierska (w 1746 r.) Czeladzka ^[7] (w 1823 r.) Siewierska ^{[6],[8]}	brak danych	Siewierska	Basztowa ^[1]	Siewierska ^[2]
76	Słowackiego Juliusza	nie istniała	nie istniała	Słowackiego Juliusza	ciąg dalszy ul. Kownackiego Hipolita ^[1]	Słowackiego Juliusza ^[2]
77	Sosnowa	nie istniała	nie istniała	Ciołkowizna	Ciołkowizna	Sosnowa ^[2]
78	Staropocztowa	Staropocztowa ^[8]	brak danych	Staropocztowa	Staropocztowa	Staropocztowa
79	Staszówka	nie istniała	nie istniała	nie istniała	Staszówka ^[1]	Staszówka
80	Stawki	Poza gromadą Sławków - kolonia Stawki w gromadzie Korzeniec (gm. Sławków) ^[9]	Poza gromadą Sławków - kolonia Stawki w gromadzie Korzeniec (gm. Sławków)	Poza gr Sławków - kol. Stawki w gr. Korzeniec (gm. Sławków) (1945 r. - 1954 r.) Stawki (od 1954 r.)	Stawki	Stawki
81	Storczyków	nie istniała	nie istniała	nie istniała	nie istniała	Storczyków
82	Strzemieszycka	Strzemieszycka (?)	brak danych	Strzemieszycka	Sławkowska ^[1]	Strzemieszycka ^[2]
83	Stwosza Wita	Słoneczna (?)	brak danych	Słoneczna	Stwosza Wita ^[1]	Stwosza Wita
84	23-go Stycznia	nie istniała	nie istniała	Wyzwolenia	23-go Stycznia ^[1]	23-go Stycznia
85	inżyniera Sujkowskiego Władysława	nie istniała	nie istniała	Brzozowa	Przytorze ^[1]	inżyniera Sujkowskiego Władysława ^[2]

Lp	Obecna nazwa ulicy	Nazwa ulicy w latach 1918-X. 1939	Nazwa ulicy w latach X. 1939-I. 1945 ^[4]	Nazwa ulicy w latach I. 1945-1977 ^[3]	Nazwa ulicy w latach 1977-1990	Nazwa ulicy od 1990 r.
86	Szymanowskiego Karola	nie istniała	nie istniała	Szymanowskiego Karola	Szymanowskiego Karola	Szymanowskiego Karola
87	Szerokotorowa	nie istniała	nie istniała	nie istniała	nie istniała	Szerokotorowa
88	Świerkowa	nie istniała	nie istniała	Ciołkowizna	Ciołkowizna	Świerkowa ^[2]
89	Świętojańska	Świętojańska (w 1746 r.) Polna ^[7] (w 1823 r.) Świętojańska ^[8] (w II RP używano też nazwy św. Jana) ^[5]	Friedrichstrasse (Fryderyka)	Świętojańska	Świętojańska	Świętojańska
90	Walcownia	Poza gromadą Sławków - osiedle Walcownia w gr. Podlipie, gm. Bolesław (do 1935 r.) Walcownia (od 1936 r.)	brak danych	Walcownia	Walcownia	Walcownia
91	Wał	Podwalna ^[7] (w 1823 r.) Wał ^[8]	brak danych	Waryńskiego Ludwika	Waryńskiego Ludwika	Wał ^[2]
92	Wiejska	Poza gromadą Sławków - w kolonii Korzeniec w gromadzie Korzeniec (gm. Sławków) ^[9]	Poza gromadą Sławków - w kolonii Korzeniec w gromadzie Korzeniec (gm. Sławków)	Poza gr Sławków - w kol. Korzeniec w gr. Korzeniec (gm. Sławków) (1945 r.-1954r.) Wiejska (od 1954 r.)	Wiejska	Wiejska
93	Wikle	Wikle ^[8]	brak danych	Wikle	Wikle	Wikle
94	Wilcza	nie istniała	nie istniała	nie istniała	nie istniała	Wilcza
95	Wrocławska	Strzemieszycka (?)	brak danych	Strzemieszycka	Sławkowska ^[1]	Wrocławska ^[2]
96	Wrzosowa	Poza gromadą Sławków - w kolonii Miedawa w gromadzie Korzeniec (gm. Sławków) ^[9]	Poza gromada Sławków - w kolonii Miedawa w gromadzie Korzeniec (gm. Sławków)	Poza gr Sławków - w kol. Miedawa w gr. Korzeniec (gm. Sławków) (1945 r. - 1954 r.) Leśna (1954 r. - 1977 r.)	Wrzosowa ^[1]	Wrzosowa

Lp	Obecna nazwa ulicy	Nazwa ulicy w latach 1918-X.1939	Nazwa ulicy w latach X. 1939-I.1945 ^[4]	Nazwa ulicy w latach I.1945-1977 ^[3]	Nazwa ulicy w latach 1977-1990	Nazwa ulicy od 1990 r.
97	Zachodnia	Poza gromadą Sławków - w kolonii Dębni w gromadzie Kozioł (gm. Sławków) ^[9]	Poza gromadą Sławków - w kolonii Dębni w gromadzie Kozioł (gm. Sławków)	Poza gr Sławków - w kol. Dębni w gr. Kozioł (gm. Sławków) (1945 r. - 1954 r.) Zachodnia (od 1954 r.)	Zachodnia	Zachodnia
98	Zagródki	Poza gromadą Sławków - kolonia Zagródki w gromadzie Korzeniec (gm. Sławków) ^[9]	Poza gromadą Sławków - kolonia Zagródki w gromadzie Korzeniec (gm. Sławków)	Poza gr Sławków - kol. Zagródki w gr. Korzeniec (gm. Sławków) (1945 r. - 1954 r.) Zagródki (od 1954 r.)	Zagródki	Zagródki
99	Zajęcza	nie istniała	nie istniała	nie istniała	nie istniała	Zajęcza
100	Zakościelna	Zakościelna ^[8]	brak danych	Zakościelna	Zakościelna	Zakościelna
101	Zamkowa	Zamkowa	brak danych	Zamkowa	Zamkowa	Zamkowa
102	Zawalna	Zawalna ^[8]	brak danych	Zawalna	Zawalna	Zawalna
103	Zbożowa	nie istniała	nie istniała	nie istniała	Zbożowa ^[11]	Zbożowa
104	Żupnicza	Poza gromadą Sławków - w kolonii Kozioł w gromadzie Kozioł (gm. Sławków) ^[9]	Poza gromadą Sławków - w kolonii Kozioł w gromadzie Kozioł (gm. Sławków)	Poza gr Sławków - w kol. Kozioł w gr. Kozioł (gm. Sławków) (1945 r.-1954 r.) Boczna (1954 r.-1977 r.)	Żupnicza ^[11]	Żupnicza

Objaśnienia do tabeli:

- [1] Nazwy ulic zmienione Uchwałą Miejskiej Rady Narodowej w Dąbrowie Górniczej nr XIX/58/77 z 30.06.1977
- [2] Nazwy ulic zmienione i nadane Uchwałą Miejskiej Rady Narodowej w Sławkowie nr XII/50/90 z 3.04.1990 r.
- [3] Geoportal Województwa Śląskiego - mapy historyczne - <http://www.orsip.pl/uslugi/archiwum-panstwowe> Mapa topograficzna GUGiK w skali 1:5000 i 1:10000 (układ Borowa Góra) wydana w latach 1960-1966.
- [4] W latach X.1939 - I.1945 istniały też nawy ulic: Friedhofstrasse (Cmentarna), Gerade-strasse (Prosta), Schmiederstrasse (Kowalska), Ziegeleistrasse (Cegielniana), Kurze-strasse (Krótka). Nie udało się ich utożsamić z żadną współczesną ulicą.
- [5] Antoni Wiatrowski „Przewodnik po Ziemi Olkuskiej” - reprint wydania z 1938 roku, wydany w 1990 r., str. 61.
- [6] Olgerd Dziechciarz „Dzieje Sławkowa od

- 1905 r. do 1939 r.” [w]: „Przegląd Olkuski „ z 13.01.2018r. (internet).
- [7] Plan Sławkowa miasta narodowego w woj. krakowskim z 1823 r. wykonany przez mierzniczego Potockiego.
- [8] Spis wyborców do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z miejscowości Sławków powiatu olkuskiego” z roku 1930.
- [9] Rozporządzenie Woj. Kieleckiego z 31.10.1933 r. o podziale obszaru gmin wiejskich w powiatach: będzimskim, ilżeckim, olkuskim, stopnickim i włoszczowskim w woj. kieleckim na gromady. - Dziennik Wojewódzki woj. kieleckiego nr 27, rok 1933, poz. 182.
- [10] R. Jaworski, Z. Matuszczyk, 100 lat pod wezwaniem św. Floriana, s. 60-61 rok 1934 r. wymieniana jest „ul. Piasek”, s. 92-93 lata 1945-1951 wymieniany jest „Piasek” bez ulicy.

Pilica

Nazwy własne dróg i traktów, które z czasem przerodziły się w nazwy ulic, można znaleźć w dokumencie „Spisanie ogrodów miasta Pilce, na których zboże roczne siewają i dziesięcinę z nich dawać powinni” z 1700 r. Opisując lokalizację wspomnianych ogrodów, pojawiają się takie nazwy jak: „Ku Gliniankom”, „Idąc od miasta ku Kapinej”, „Idąc ku gościńcowi krakowskiemu”, „Ku Zamkowi”, „Ku Dobrej”. Z dokumentu z 1791 r. wiemy, że w Pilicy było 6 ulic: Senatorska, Księża (obecnie Księżna), Krakowska, Markowska, Żarnowiecka, Lelowska (obecnie 3-go Maja) i Rynek (obecnie Plac Mickiewicza).³⁰ Na planie Miasta Okręgowego Pilicy, odnalezionym w Archiwum Głównym Akt Dawnych nie datowanym, sporządzony w języku polskim, a więc

przed 1863 rokiem możemy zobaczyć, że do tych 6 wyżej wymienionych ulic dołączyły: Smoleńska (obecnie Magdaleny Epstein), Krymołowska i Żarecka (obecnie całość Zawierciańska), Starego Kierhhofa (obecnie Klasztorna od 3-go Maja do Reformackiej), Magazynu (obecnie Klasztorna od Reformackiej do tyłów obecnej remizy), Targu - obok był targ na bydło (obecnie Klasztorna od tyłów obecnej remizy do Zawierciańskiej), Reformacka (istniała już w 1845 r.)³¹, Kozia (obecnie część Reformackiej), Szczekocińska (obecnie Targowa), Trakt Warszawski (obecnie odcinek Żarnowieckiej od skrzyżowania z Jana Pawła II i Piłsudskiego w stronę Wierbki), Łazienek (w 1834 r. Węgielna, obecnie Krótka), Przeczni- ca Bóżnicy (obecnie Łazienna), Mała (obecnie św. Barbary), Kościelna (obecnie Partyzantów), Przyczni- ca Garbarni (obecnie Armii Krajowej), Przyczni- ca Żarnowiecka (obecnie Wolności), a ul. Markowską zapisano „ul. Marków”. Rynek stał się Rynkiem Wielkim i pojawił się trójkątny Rynek Mały u zbiegu dzisiejszych ulic: św. Barbary i 3-go Maja³². Istniał on do 1919 r., kiedy zakończono budowę starej remizy OSP, zwanej też Domem Ludowym lub Strażackim. Rynek Mały przestał wtedy istnieć, a z jego południo- wo-wschodniej pierzei powstała ul. Strażacka. Na tym planie na terenie dzisiejszej wsi Zarzecz- e, która wtedy należała do m. Pilicy zaznaczone są ulice: Zarzecz- e i Olearnicy. Kolejny odnaleziony w kieleckim Archiwum Państwowym plan Pi- licy pochodzi z 1893 r.³³ i możemy na nim od- czytać zapisane cyrylicą nazwy: Rynek (obecnie Plac Mickiewicza), Krakowska, Zarzeczna (po-

31 Gazeta Rządowa Królestwa Polskiego z 16 (28) marca 1845 r.

32 Plan Miasta Okręgowego Pilicy z połowy XIX wieku - AGAD.

33 Plan Pilicy z 1896 r. - Archiwum Państwowe Kielce, Zbiór kartograficzny mapy sygn. 360.

30 Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego, t. 1, op.cit., s. 355-356.

przednio i obecnie Markowska), Żarnowiecka, Lelowska (obecnie 3-go Maja), Reformacka, Różana (nowopowstała ulica), Senatorska, Kościelna (poprzednio i obecnie Księżna), Zamkowa (kiedyś Smoleńska, obecnie Magdaleny Epstein), a z mapki sytuacyjnej z 1896 r. wynika, że Przychylnica Garbarni nazywała się wówczas Zatylnia (obecnie Armii Krajowej). Jak widać niektóre z ulic zmieniły nazwy. Obecnie Zamkowa to ulica biegnąca wzdłuż murów zamkowych na południe. Ponadto na wspomnianym planie z 1893 r. nie wszystkie istniejące wtedy ulice mają naniezione nazwy.

Na początku XX wieku ulice Kościelna i Zarzeczna wróciły do swych pierwotnych nazw, czyli odpowiednio Księżnej i Markowskiej. Ponadto Trakt Warszawski stał się ciągiem dalszym Żarnowieckiej, ul. Łazienek - Bóżniczą, Przechylnica Bóżnicy - Kahalną, Zatylnia - Markowską Poprzednią, Starego Kierhhofa, Magazynu i Targu stały się Klasztorną, Kozia została włączona do Reformackiej, Żarecka i Krymołowska - Zawierciańska, Mała zmieniła nazwę na św. Barbary, Przychylnica Żarnowiecka stała się Żarnowiecka Poprzednią Pierwszą, Szczekocińska - Pradelską. Ponadto pojawiły się nazwy ulic: Żarnowiecka Poprzednia Druga, Do Złożeńca, Do Czarnego Lasu, Górka, Ogrodowa. Po I-ej wojnie światowej ul. Lelowska stała się ul. 3-go Maja, a w 1935 r. ul. Krakowska - ul. Marszałka Józefa Piłsudskiego³⁴. Na odręcznej mapce sporządzonej dla potrzeb manewrów strażackich OSP w Pilicy z 7.07.1935 r. ul. Różana nosi nazwę Oficjalna, od Oficjalistów, czyli urzędników³⁵, ale na powojennej mapie z 1959 r.

widzimy znów Różaną³⁶.

Podczas okupacji niemieckiej ul. 3-go Maja zmieniono na ul. Wąską, a ul. Piłsudskiego na powrót stała się Krakowską³⁷. Ponieważ Pilica weszła w skład Generalnego Gubernatorstwa, to ulice zachowały nazwy w języku polskim, ale używano nazw niemieckich w przypadku: Rynku - RingPlatz i ul. Krakowskiej - Krakauerstrasse³⁸.

Po zakończeniu wojny ul. 3-go Maja powróciła do swej nazwy, ale nie na długo. W 1950 roku zmieniono szereg nazw ulic: ul. Markowska Poprzednia stała się Gen. Karola Świerczewskiego, Żarnowiecka Poprzednia Pierwsza - Wolności, Żarnowiecka Poprzednia Druga - Armii Czerwonej, Kahalna - Łazienną, Bóżnicza- Krótką, Reformacka - Wąską, 3-go Maja i Pradelska na 1 go Maja, Do Czarnego Lasu - 17-go Stycznia, Do Złożeńca - Adama Mickiewicza, Górka - Tadeusza Kościuszki³⁹. Na mapie z 1959 r. widzimy, że Rynek nazwano Placem Mickiewicza, ulicy Kościelnej nadano nazwę ul. Partyzantów, ul. Wąska znów stała się Reformacką i ponownie pojawiła się ul. Różana⁴⁰. Później drodze biegnącej do wsi Dobra nadano nazwę ul. kapitana Newskiego - partyzant radziecki kpt. Aleksander Griszczuk ps. "Newski", a w latach 60-tych po wybudowaniu bloków koło zamku,

34 A. Wiatrowski, Ilustrowany Przewodnik po Ziemi Olkuskiej, op.cit., s. 83.

35 Mapka dla potrzeb manewrów strażackich OSP z 7.07.1935 r., ze zbiorów Aleksandra Kota.

36 Mapa topograficzna GUGiK w skali 1:5000 i 1:10000 (układ Borowa Góra) wydana w latach 1960-1966. Mapa przedstawia sytuację topograficzną z lat 1958-61 - <https://www.orsip.pl/uslugi/archiwum-panstwowe>

37 H. Błażkiewicz OFM, Pilica - Zarys dziejów, Kraków 1992, s. 414.

38 K. Kocjan, Zagłada pilickich Żydów w: „Ilcusiana” nr 22, rok 2020, s. 108, 137-170.

39 H. Błażkiewicz, Pilica - Zarys dziejów, op.cit. s. 529.

40 Mapa topograficzna GUGiK w skali 1:5000 i 1:10000 (układ Borowa Góra) wydana w latach 1960-1966. Mapa przedstawia sytuację topograficzną z lat 1958-61 - <https://www.orsip.pl/uslugi/archiwum-panstwowe>

nowej ulicy obok jego murów nadano nazwę Zamkowa. Także za komuny często ul. św. Barbary nazywano „po świecku” ul. Barbary.

W 1992 r. w Pilicy dokonano zmian nazw ulic: Świerczewskiego na Armii Krajowej, Armii Czerwonej na Zuzanny Czaplicowej, 1-go Maja na 3-go Maja, kapitana Newskiego na Marszałka Józefa Piłsudskiego. Potem w 2001 r. część ulicy 3-go Maja biegnąca od skrzyżowania z Żarnowiecką w stronę Pradeł otrzymała nazwę Jana Pawła II, a odnoga ul. 3-go Maja biegnąca do placu targowego stała się ul. Targową. Droga biegnąca do Wolbromia (bo z czasem po 1959 r. nazwa Zamkowa na tym odcinku zanikła) otrzymała w 2011 r. za patronkę Magdalenę Marię Epstein - pochodzącą z Pilicy zakonnice, założycielkę pierwszej w Polsce szkoły dla pielęgniarek i położnych. W związku z rozbudową Pilicy w jej południowej części na nowopowstałym osiedlu domów jednorodzinnych nadano

nazwy ulic w latach 1994-95: Niepodległości, 11-go Listopada, Edwarda Kwapisza - pilickiego aptekarza i działacza patriotycznego zamordowanego przez Niemców we wrześniu 1939 r., Elżbiety Jagiełłowej, Marii Sobieskiej, Piaskowa, w 1999 r.: Osiedle Nad Zalewem, Osiedle Wilcze Doły i w 2014 r. ul. Raszki.

Tabliczki z nazwami ulic w Pilicy są emaliowane, granatowe z białymi literami.

Tabela nr 5: PILICA - NAZWY ULIC

Nazwy Osiedli co do których przypisane są adresy wpisane są pod literą „o”, nazwy placów wpisane są pod literą „p”, a nazwy ulic typu 3-go Maja itp. (zaczynające się liczebnikiem) pod literą od nazwy następnego słowa, w tym przypadku pod literą „m”.

Lp	Obecna nazwa ulicy	Nazwa ulicy do 1918 r.	Nazwa ulicy w latach 1918-1939	Nazwa ulicy w latach X.1939-I.1945	Nazwa ulicy w latach I.1945-1989	Nazwa ulicy od 1990r.
1	Armii Krajowej	Przycznica Garbarni (XIX w.) ^[1] Zatylnia ^[2] (koniec XIX w.) Markowska Poprzeczna (od pocz. XX w.)	Markowska Poprzeczna	Markowska Poprzeczna	Markowska Poprzeczna (1945 r. - 11.03.1950 r.) Generała Świerczewskiego Karola ^[6] (od 11.03.1950 r.)	Generała Świerczewskiego Karola (1990 r. - 04.04.1992 r.) Armii Krajowej ^[7] (od 04.04.1992 r.)
2	św. Barbary	Mała ^[1] (do pocz. XX w.) św. Barbary (od pocz. XX w.)	św. Barbary	św. Barbary ^[5]	św. Barbary	św. Barbary

Lp	Obecna nazwa ulicy	Nazwa ulicy do 1918 r.	Nazwa ulicy w latach 1918-1939	Nazwa ulicy w latach X.1939-I.1945	Nazwa ulicy w latach I.1945-1989	Nazwa ulicy od 1990r.
3	Czaplicowej Zuzanny	Żarnowiecka Poprzeczna Druga	Żarnowiecka Poprzeczna Druga	Żarnowiecka Poprzeczna Druga	Żarnowiecka Poprzeczna Druga (1945 r. - 11.03.1950 r.) Armii Czerwonej ^[5] (od 11.03.1950 r.)	Armii Czerwonej (1990 r. - 04.04.1992 r.) Czaplicowej Zuzanny ^{[7], [12]} (od 04.04.1992 r.)
4	Engliszówka	Poza granicami osady Pilica	Poza granicami osady Pilica	Poza granicami osady Pilica	Engliszówka	Engliszówka
5	Epstein Magdaleny	Smoleńska ^[1] (poł. XIX wieku) Zamkowa ^[2] (od przynajmniej 1896 r.)	Zamkowa	Zamkowa	Zamkowa (w 1960 r.) bez nazwy - nazwa zanikła	bez nazwy (1990 r. - ok. 2011 r.) Epstein Magdaleny ^[13] (od 2011 r.)
6	Królowej Jagiełowej Elżbiety	nie istniała	nie istniała	nie istniała	nie istniała	Królowej Jagiełowej Elżbiety ^{[9], [15]} wytyczono i nadano nazwę 3.03.1995 r.
7	Jana Pawła II	część ul. Lelowskiej (obecnie 3-go Maja)	część ul. 3-go Maja	część ul. Wąskiej (obecnie ul. 3-go Maja)	część ul. 1-go Maja (obecnie ul. 3-go Maja)	część ul. 1-go Maja (1990 r. - 1992 r.) część ul. 3-go Maja ^[7] (1992 r. - 2001 r.) Jana Pawła II ^[11] (od 2001 r.)
8	Klasztorna	Starego Kierhoffa ^[1] (od Lelowskiej do Reformackiej) Magazynu ^[1] (od Reformackiej do tyłów obecnej remizy) Targu ^[1] (od tyłów obecnej remizy do Zawierciańskiej) (do przynajmniej 1896 r.) Klasztorna (całość od przynajmniej 1896 r.)	Klasztorna	Klasztorna	Klasztorna	Klasztorna

Lp	Obecna nazwa ulicy	Nazwa ulicy do 1918 r.	Nazwa ulicy w latach 1918-1939	Nazwa ulicy w latach X.1939-I.1945	Nazwa ulicy w latach I.1945-1989	Nazwa ulicy od 1990r.
9	Kościuszki Tadeusza	Górka	Górka	Górka	Górka (1945 r. - 11.03.1950 r.) Kościuszki Tadeusza ^[6] (od 11.03.1950 r.)	Kościuszki Tadeusza
10	Krakowska	Krakowska	Krakowska (1918 r.-1935 r.) Marszałka Piłsudskiego Józefa (1935 r.- 1939 r.)	Krakauerstrasse ^[5] (Krakowska)	Krakowska	Krakowska
11	Krótką	Węgielna (1834 r.) Łazienek ^[1] (poł. XIX w. - pocz. XX w.) Bóźnicza (od pocz. XX w.)	Bóźnicza	Bóźnicza ^[5]	Bóźnicza (1945 r. - 11.03.1950 r.) Krótką ^[6] (od 11.03.1950 r.)	Krótką
12	Księżna	Księża ^[1] (do najdalej 1896 r.) Kościelna ^[2] (od przynajmniej 1896 r. do pocz. XX w.) Księżna (od pocz. XX w.)	Księżna	Księżna	Księżna	Księżna
13	Kwapisza Edwarda	nie istniała	nie istniała	nie istniała	nie istniała	Kwapisza Edwarda ^{[8], [12]} wytyczono i nadano nazwę 26.05.1994 r.
14	11-go Listopada	nie istniała	nie istniała	nie istniała	nie istniała	11-go Listopada ^[9] wytyczono i nadano nazwę 3.03.1995 r.
15	Łazienna	Przecznica Bóźnicy ^[1] (do pocz. XX w.) Kahalna (od pocz. XX w.)	Kachalna	Kachalna ^[5]	Kachalna (1945 r. - 11.03.1950 r.) łazienna ^[6] (od 11.03.1950 r.)	Łazienna

Lp	Obecna nazwa ulicy	Nazwa ulicy do 1918 r.	Nazwa ulicy w latach 1918-1939	Nazwa ulicy w latach X.1939-I.1945	Nazwa ulicy w latach I.1945-1989	Nazwa ulicy od 1990r.
16	3-go Maja	Lelowska	3-go Maja	Wąska	Wąska (?) (?r. - ?r.) 3-go Maja (? r. - ? r.) 1-go Maja (od ? r.)	1-go Maja (1990 r. - 04.04.1992 r.) 3-go Maja ^[7] (od 04.04.1992 r.)
17	Markowska	Markowska (do poł. XIX w.) Marków ^[1] (poł. XIX w.) Zarieczna ^[2] (od przynajmniej 1896 r. do pocz. XX w.) Markowska (od pocz. XX w.)	Markowska	Markowska ^[5]	Markowska	Markowska
18	Mickiewicza Adama	Do Złożeńca	Do Złożeńca	Do Złożeńca	Do Złożeńca (1945 r. - 11.03.1950 r.) Mickiewicza Adama ^[6] (od 11.03.1950 r.)	Mickiewicza Adama
19	Niepodległości	nie istniała	nie istniała	nie istniała	nie istniała	Niepodległości ^[9] wytyczono i nadano nazwę 3.03.1995 r.
20	Ogrodowa	Ogrodowa	Ogrodowa	Ogrodowa	Ogrodowa	Ogrodowa
21	Osiedle Nad Zalewem	nie istniało	nie istniało	nie istniało	nie istniało	Osiedle Nad Zalewem ^[10] wytyczono i nadano nazwę 14.09.1999 r.
22	Osiedle Wilcze Doły	nie istniało	nie istniało	nie istniało	nie istniało	Osiedle Wilcze Doły ^[10] wytyczono i nadano nazwę 14.09.1999 r.
23	Partyzantów	Kościelna ^[11]	Kościelna	Kościelna	Kościelna (najdalej do 1959 r.) Partyzantów (przynajmniej od 1959 r.)	Partyzantów
24	Piaskowa	nie istniała	nie istniała	nie istniała	nie istniała	Piaskowa ^[9] wytyczono i nadano nazwę 3.03.1995 r.

Lp	Obecna nazwa ulicy	Nazwa ulicy do 1918 r.	Nazwa ulicy w latach 1918-1939	Nazwa ulicy w latach X.1939-I.1945	Nazwa ulicy w latach I.1945-1989	Nazwa ulicy od 1990r.
25	Pileckich	nie istniała	nie istniała	nie istniała	nie istniała	Pileckich ^[9] wytyczono i nadano nazwę 3.03.1995 r.
26	Marszałka Piłsudskiego Józefa	bez nazwy	bez nazwy	bez nazwy	Kapitana Newskiego	Kapitana Newskiego (1990 r. - 04.04.1992 r.) Marszałka Piłsudskiego Józefa ^{[7], [12]} (od 04.04.1992 r.)
27	Plac Mickiewicza Adama	Rynek (do poł. XIX w.) Rynek Wielki ^[1] (poł. XIX w. - przynajmniej 1896 r.) Rynek ^[2] (od przynajmniej 1896 r.)	Rynek	Ringplatz ^[5] (Rynek)	Rynek (1945 r. - najdalej do 1959 r.) Plac Mickiewicza Adama (przynajmniej od 1959 r.)	Plac Mickiewicza Adama
28	Raszki	nie istniała	nie istniała	nie istniała	nie istniała	Raszki ^[14] wytyczono i nadano nazwę 29.04.2014 r.
29	Reformacka	Reformacka	Reformacka	Reformacka ^[5]	Reformacka (1945 r. - 11.03.1950 r.) Wąska ^[6] (11.03.1950 r. - najdalej do 1959 r.) Reformacka (przynajmniej od 1959 r.)	Reformacka
30	Różana	Różana	Różana (do lat. 30-tych XX w.) Oficjalna ^[4] (lata 30-te XXw. - 1939 r.)	Różana	Różana	Różana
31	Senatorska	Senatorska	Senatorska	Senatorska	Senatorska	Senatorska
32	Sobieskiej Marii	nie istniała	nie istniała	nie istniała	nie istniała	Sobieskiej Marii ^[9] wytyczono i nadano nazwę 3.03.1995 r.

Lp	Obecna nazwa ulicy	Nazwa ulicy do 1918 r.	Nazwa ulicy w latach 1918-1939	Nazwa ulicy w latach X.1939-I.1945	Nazwa ulicy w latach I.1945-1989	Nazwa ulicy od 1990r.
33	17-go Stycznia	Do Czarnego Lasu	Do Czarnego Lasu	Do Czarnego Lasu	Do Czarnego Lasu (1945 r. - 11.03.1950 r.) 17-go Stycznia ^[6] (od 11.03.1950 r.)	17-go Stycznia
34	Strażacka	Strażacka wytyczono i nadano nazwę w 1919 r. Poprzednio u zbiegu ul. św. Barbary i Lelowskiej istniał do zabudowy go remizą OSP Rynek Mały ^[1]	Strażacka	Strażacka	Strażacka	Strażacka
35	Targowa	Szczekocińska ^[1] (do pocz. XX w.) Pradelska (od pocz. XX w.)	Pradelska	Pradelska	część ul. 1-go Maja (obecnie ul. 3-go Maja)	część ul. 1-go Maja (1990 r. - 1992 r.) część ul. 3-go Maja ^[7] (1992 r. - 2001 r.) Targowa ^[11] (od 2001 r.)
36	Wolności	Przycznica Żarnowiecka ^[1] (do pocz. XX w.) Żarnowiecka Poprzeczna Pierwsza (od pocz. XX w.)	Żarnowiecka Poprzeczna Pierwsza	Żarnowiecka Poprzeczna Pierwsza ⁵	Żarnowiecka Poprzeczna Pierwsza (1945 r. - 11.03.1950 r.) Wolności ^[6] (od 11.03.1950 r.)	Wolności
37	Zamkowa	nie istniała	nie istniała	nie istniała	Zamkowa wytyczono i nadano nazwę w latach 60-tych.	Zamkowa

Lp	Obecna nazwa ulicy	Nazwa ulicy do 1918 r.	Nazwa ulicy w latach 1918-1939	Nazwa ulicy w latach X.1939-I.1945	Nazwa ulicy w latach I.1945-1989	Nazwa ulicy od 1990r.
38	Zawierciańska	Żarecka ^[1] (od Reformackiej do ul. Targu - ob. Klasztornej) Krymołowska ^[1] (od ul. Targu - ob. Klasztornej ku granicom Pilicy) (do pocz. XX w.) Zawierciańska (od pocz. XX w.)	Zawierciańska	Zawierciańska	Zawierciańska	Zawierciańska
39	Żarnowiecka	Żarnowiecka ^[1] (od Rynku do skrzyżowania z ul. Lelowską, dziś 3-go Maja) (XIX w.) Trakt Warszawski ^[1] (od skrzyżowania z ul. Lelowską w stronę Wierbki) (poł. XIX w.) Żarnowiecka (całość od pocz. XX wieku)	Żarnowiecka	Żarnowiecka ^[5]	Żarnowiecka	Żarnowiecka
---	-----	Olearnicy Zarzecze	Brak nazw ulic. Na terenie wsi Zarzecze	Brak nazw ulic. Na terenie wsi Zarzecze	Brak nazw ulic. Na terenie wsi Zarzecze	Brak nazw ulic. Na terenie wsi Zarzecze

Objaśnienia do tabeli:

- [1] Plan Pilicy z połowy XIX z Archiwum Głównego Akt Dawnych.
- [2] Plan Pilicy z 1896 r. z Archiwum Państwowego w Kielcach.
- [3] Mapka sytuacyjna z końca XIX wieku ze zbiorów Aleksandra Kota.
- [4] Mapka z manewrów strażackich OSP w Pilicy z 1935 r. ze zbiorów Aleksandra Kota.
- [5] Krzysztof Kocjan, Zagłada pilickich Żydów [w]: „Ilcusiana” nr 22/2020, str. 108 - wykaz Żydów chorych na tyfus i str. 137-170 - spis

pilickich Żydów z adresami zamieszkania - oba dokumenty sporządzone przez władze niemieckie. W spisie tym obok ul. Bóźnicznej występuje także ul. Krótka. Brak danych do której ulicy odnosi się nazwa ul. Krótkiej w czasie niemieckiej okupacji.

- [6] Nazwy ulic zmienione Uchwałą Gminnej Rady Narodowej w Pilicy z dn.11.03.1950 r.
- [7] Nazwy ulic zmienione Uchwałą nr XVII/76/92 wówczas Rady Gminy Pilica z dn. 4.04.1992 r.
- [8] Nazwa ulicy nadana uchwałą Rady Mia-

- sta i Gminy Pilica nr XXXIV/157/94 z 26.05.1994 r.
- [9] Nazwy ulic nadane uchwałą Rady Miasta i Gminy Pilica nr VI/48/95 z dnia 3.03.1995 r.
- [10] Nazwy osiedli nadane uchwałą Rady Miasta i Gminy Pilica nr X/73/99 z 14.09.1999 r.
- [11] Nazwy uliczmiennione (nadane) uchwałą Rady Miasta i Gminy Pilica nr XXXI/201/2001 z 29.06.2001 r.
- [12] Nazwy ulic skorygowane uchwałą Rady Miasta i Gminy Pilica nr XXXI/202/2001 z 29.06.2001 r.
- [13] Nazwa ulicy nadana uchwałą Rady Miasta i Gminy Pilica nr VII/45/2011 z dn. 30.03.2011 r.
- [14] Nazwa ulicy nadana uchwałą Rady Miasta i Gminy Pilica nr XLVI/353/2014 z dnia 29.04.2014 r.
- [15] Przedłużenie ulicy nadane uchwałą Rady Miasta i Gminy Pilica nr XVIII/104/2020 z dnia 17.01.2020 r.

Żarnowiec

W „Księdze rachunków m. Żarnowca z lat 1570-1586” wymienione są Rynek i ulice: Morawka (obecnie Ogrodowa), Szpitalna (obecnie 3-go Maja), Krakowska, Zamkowa (obecnie Warszawska), Niemiecka (obecnie Wolności), Piekarska (obecnie Cmentarna), Glinianki (obecnie Kościelna), [Krakowskie] Przedmieście (obecnie Kościuszki)⁴¹. Wcześniej, bo w 1406 r., odnotowane jest istnienie Rynku miejskiego⁴², a lustracja żarnowieckiej parafii z 1690 r. potwierdza istnienie ulic: Szpitalnej i Niemiec-

kiej.⁴³ Natomiast kontrola z 1756 r. informuje, że w Żarnowcu było 129 domów i 78 pustych placów przy Rynku i ulicach: Krakowskiej, Warszawskiej, Niemieckiej, Szpitalnej oraz na przedmieściach: Zabrodzie i Krakowskie Przedmieście.⁴⁴ Nazwa ul. Szpitalnej (obecnie 3-go Maja) wzięła się od znajdującego się naprzeciw jej wylotu do ul. Krakowskiej (w miejscu Urzędu Gminy) przytułku dla chorych i ubogich oraz kościółka św. Krzyża, który to spłonął w 1816 r.⁴⁵ W monografii „Żarnowiec szkice z dziejów” widzimy „Plan Miasta Narodowego Żarnowca z 1823 r.”, na którym są nazwy ulic: Rynek, Warszawska, Krakowska, Kościelna, Zatylna (obecna Cmentarna). Nazwę ul. Mała noszą obecne ulice: Wolności i 3-go Maja, a współczesna Ogrodowa na owym planie nie ma nazwy⁴⁶. W kieleckim Archiwum Państwowym odnaleziono sporządzony po rosyjsku i nie datowany „plan sytuacyjny części osady Żarnowiec z pokazaniem na nim domów, w których planuje się urządzić chedery”.⁴⁷ Widzimy na nim Rynek z wylotami przyległych ulic, na który naniesiono nazwy: Rynek i ul. Warszawską. Odnaleziono tam także mapkę potwierdzającą, że w 1896 r. obecna Wolności nosiła nazwę Niemiecka.⁴⁸ W II RP ul. Szpitalna zmieniła nazwę na 3-go Maja. Krakowskie Przedmieście stało się ul. Kościuszki, a Niemiecka - Wolności, ale nie

43 Tamże, s. 151.

44 Tamże, s. 154.

45 Tamże, s. 161.

46 W. Pasowicz, Żarnowiec szkice z dziejów, s. 18; zobacz też: Plan Miasta Narodowego Żarnowca z 1823 roku, Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Łodzi, AGD.

47 Plan sytuacyjny części osady Żarnowiec z pokazaniem na nim domów, w których planuje się urządzić chedery”, bez daty - Archiwum Państwowe Kielce, Rząd Gubernialny Kielecki sygn. 17554

48 Plany budynków i ulic Wolbromia, Żarnowca, Ślawkowa, Olkusza, Skały, Ogrodzieńca z lat 1896 -97 - Archiwum Państwowe Kielce, sygn. 21.35.818, 35 - Zarząd Powiatowy Olkuski.

41 Z. Jedynak, Księga rachunków m. Żarnowca z lat 1570-1584 [1586], s. 12-20, 37-45, 54-63.

42 J. Przemysza-Zieliński, Trzy złote korony Żarnowca - rozmyślenia nad latami świetności przesławnego królewskiego miasta, Sosnowiec 1998 r., s. 126.

wiemy czy te 2 ulice zmieniły nazwy po I czy II wojnie światowej. Do dnia dzisiejszego sytuacja topograficzna Żarnowca nie zmieniła się - i tak mamy w nim ulice: Cmentarna, Rynek, Krakowska, Kościuszki, 3-go Maja, Miechowska, Mostowa, Ogrodowa, Rolnicza, Studzniczna, Traktorzystów - nazwa nadana w okresie powojennym, Warszawska, Wolności, Żurawia i od 2017 r. rondo błogosławionego ojca Mariana Binkiewicza⁴⁹, który pochodził z Żarnowca. Żarnowieckie tabliczki uliczne emaliowane - nieliczne najstarsze niebieskie z białymi literami, nowsze z końca lat 80-tych XX wieku mają białe litery na zielonym tle, a najnowsze są malowane, granatowe z białymi literami i herbem Żarnowca.

Skala

W 1596 roku w Skale były 62 domy, z czego 17 w rynku, 45 przy ulicach w mieście i 30 na przedmieściu.⁵⁰ W 1498 roku Jan Rychlik, rajca ze Skąły dostał w zastaw karczmę Jerzmanowicką (poza miastem).⁵¹ Najstarszy odnaleziony w Archiwum Państwowym w Krakowie plan Skąły pochodzi z 1875 roku. Widzimy na nim Rynek oraz ulice: Pilicką (od 1917 r. Wolbromską), Słomnicką, Krakowską, Przechodnią, Olkuską, Zagrodzką, Szewską, Graniczną, Gołębią, Krótką, Plac Targowy (obecnie Plac Konstytucji 3-go Maja), Długą, Kościelną (wówczas biegła ona od Krakowskiej, ale mijała kościół od południa i dochodziła do Mydlarskiej), Mydlarską, Górną, Dworską, Ojcowską, Stawową. Na miejscu ul. Nullo znajdowało się tylko wąskie przejście dla

pieszych (bez nazwy) łączące Rynek i Plac Targowy. Tereny wokół obecnych ulic: Topolowej, Wejściowej i końca Zagrodzkiej (od strony Olkuskiej) stanowiły odrębną wieś Zagrody, która dopiero u progu niepodległości lub tuż przed wybuchem I wojny światowej stała się częścią Skąły. Wtedy obecna ul. Wejściowa stała się ul. Zagrody, a Zagrodzka powiększyła swój bieg. Znany jest też „plan sytuacyjny osady Skąła ze wskazaniem odległości żydowskich domów modlitwy od Kościoła Katolickiego” z 1905 r.⁵², oczywiście sporządzony w języku rosyjskim, który obejmuje jedynie Rynek, wyloty przyległych ulic i okolice kościoła. Są na nim naniesione nazwy: Rynek i ul. Krakowska. W 1917 r. ul. Pilicka stała się Wolbromską. W II Rzeczypospolitej ul. Olkuska zmieniła nazwę na Marszałka Józefa Piłsudskiego. Stało się po śmierci Marszałka w 1935 roku lub w 1927 r. kiedy to uroczyście otwarto z udziałem Józefa Piłsudskiego i prezydenta Ignacego Mościckiego brukowaną szosę z Olkusza przez Ojców do Skąły.

Ze spisu z końca lat 30-tych „pensjonariuszy” skalskiego aresztu wiemy, że w Skale były ulice: Cmentarna, Długa, Graniczna, Kościelna, Krakowska, Dworska (obecnie Langiewiczza), Ojcowska, Piłsudskiego (obecnie Olkuska), Pasternak, Górna (obecnie Powstańców), Przechodnia, Rynek, Słomnicka, Sobiesęcka, Szewska, Targowa, Legionów, Żwirki i Wigury. Tych dwóch ostatnich nazw nie ma obecnie, a w spisie tym brak ulic: Wolbromskiej i Zagrodzkiej, być może to te dwie ulice tak się wtedy nazywały. Podczas okupacji lub zaraz po 1945 r. Legiony oraz Żwirko i Wigura zostali zrzuceni z tabliczek i ulice te powróciły do swych pierwotnych nazw. W spi-

49 Nazwa ronda została nadana Uchwałą Rady Gminy Żarnowiec nr XXV/136/2017 z 27.03.2017 r.

50 Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego, red. F. Kiryk, R. Kołodziejczyk, t. 1, s. 367.

51 Tamże, s. 364.

52 Plan sytuacyjny osady Skąła ze wskazaniem odległości żydowskich domów modlitwy od Kościoła Katolickiego z 1905 roku - Archiwum Państwowe Kielce, Rząd Gubernialny Kielecki sygn. 17555.

sie tym jest jeszcze ul. Poprzeczna, której dziś nie ma. Nie ma również w spisie niewielkich uliczek: Gołębiej, Krótkiej, Mydlarskiej, Placu Targowego, Rzepińskiej, Skałecznej, Stawowej, Wąskiej, Zagrody (obecnie Wejściowa), Zacisze, które istniały już przed wojną, no ale nie z każdej ulicy musiał ktoś siedzieć „w kozie”.

Podczas okupacji w Skale, która znajdowała się na terenie Generalnego Gubernatorstwa, ulice nosiły polskie nazwy⁵³, a także Niemcy poszerzyli poprzez wyburzenie domów przejście pomiędzy Rynkiem a Placem Targowym i tak powstała ul. Handlowa (dziś ul. Nullo). W 1945 r. ul. Piłsudskiego (Olkuska) otrzymała nazwę Józefa Stalina, a Słomnicka - 1-go Maja. Już z końcem 1956 r. zamiast Stalina znów była Olkuska, a w 1959 r. 1-go Maja wróciła do nazwy Słomnicka. Także w 1959 r. ul. Górna stała się Powstańców, a Zagrody - Wejściową. W 1963 r. z okazji 100 rocznicy powstania styczniowego nadano kilku ulicom nazwy powstańczych bohaterów. Dworska stała się Mariana Langiewicza, ul. Topolowa - Andrzeja Potebni, a ul. Handlowa - płk. Francesco Nullo. Nazwa ul. Potebni nie przyjęła się i Topolowa wróciła w latach 80-tych⁵⁴.

Na początku PRL-u w Skale przybyły ulice: Polna i Słoneczna, co widać na mapie pochodzącej z 1960 roku, następnie pomiędzy 1960, a 1967 rokiem doszły: Krzywa, Kurniki, Mleczna, Ogrodowa, Poddomie, Szkolna, Walecznych, w latach 1967-1980: Łącznik, Na Podgóry, Nowa, Parkowa, Rzeźnicza, Stocka, Sportowa, Wesoła, Wspólna i w końcu lat 70-tych Bohaterów Września. W spisie ulic z 1967 r. figuruje ul. Cianowicka, której dziś nie ma, to prawdopodobnie obecna ul. Rzeźnicza. W latach 80-tych pojawiły się ulice: Sobieskiego, Błogosławionej Salomei, Łokietka.

W III Rzeczpospolitej zmieniono Plac Targowy na Plac Konstytucji 3-go Maja (w 1989 lub 1990 r.), a w 1991 r. ul. Popowiec stała się ul. Armii Krajowej. Ponadto w tym okresie nadano nazwy ulic: Do Cegielni, Lipowa, Marianów, ks. Stanisława Połotka - skalskiego proboszcza w latach 1960-1988 więzionego w latach stalinowskich, Postępu, Andrieja Potebni, Rzemieślnicza i skwerek Andrieja Potebni. Skalskie tabliczki z nazwami ulic są emaliowane. Starsze z nich są czerwone z białymi literami, a nowsze z końca lat 80-tych XX wieku białe z ciemnozielonymi literami.

Tabela nr 6: SKAŁA nazwy ulic:

Nazwy placów wpisane są pod literą „p”.

53 K. Kocjan, Zagłada skalskich Żydów w: Ilcusiana nr 20, rok 2019, st 69 (ul. Zagrody) i s. 73 (ul. Piłsudskiego).

54 Relacja ustna Pana Jacka Wilka ze Skały.

Lp	Obecna nazwa ulicy	Nazwa ulicy do I.1945	Nazwa ulicy w latach I.1945-1989	Nazwa ulicy od 1990 r.
1	Armii Krajowej	nie istniała	Popowiec wytoczono i nadano nazwę pomiędzy 1960 r. a 1967 r.	Popowiec (do 1991 r.) Armii Krajowej ⁽¹⁾ (od 1991 r.)
2	Bohaterów Września	nie istniała	Bohaterów Września Wytoczono i nadano nazwę z końcem lat 70-tych XX wieku	Bohaterów Września

Lp	Obecna nazwa ulicy	Nazwa ulicy do I.1945	Nazwa ulicy w latach I.1945-1989	Nazwa ulicy od 1990 r.
3	Cmentarna	Cmentarna	Cmentarna	Cmentarna
4	Długa	Długa	Długa	Długa
5	Do Cegielni	nie istniała	nie istniała	Do Cegielni ⁽⁴⁾ wytyczono i nadano nazwę 25.09.2012 r.
6	Gołębia	Gołębia	Gołębia	Gołębia
7	Graniczna	Graniczna	Graniczna	Graniczna
8	Jana Sobieskiego	nie istniała	Jana Sobieskiego wytyczono i nadano nazwę w latach 80-tych XX wieku	Jana Sobieskiego
9	Kościelna	Kościelna	Kościelna	Kościelna
10	Krakowska	Krakowska	Krakowska	Krakowska
11	Krótką	Krótką	Krótką	Krótką
12	Krzywa	nie istniała	Krzywa wytyczono i nadano nazwę pomiędzy 1960 r. a 1967 r.	Krzywa
13	Kurniki	nie istniała	Kurniki wytyczono i nadano nazwę pomiędzy 1960 r. a 1967 r.	Kurniki
14	Langiewicza Mariana	Dworska	Dworska (do 1963 r.) Langiewicza Mariana (od 1963 r.)	Langiewicza Mariana
15	Lipowa	nie istniała	nie istniała	Lipowa ⁽⁶⁾ wytyczono i nadano nazwę 27.06.2017 r.
16	Łącznik	nie istniała	Łącznik wytyczono i nadano nazwę po 1967 r.	Łącznik
17	Marianów	nie istniała	nie istniała	Marianów ⁽⁴⁾ wytyczono i nadano nazwę 25.09.2012 r.
18	Mleczna	nie istniała	Mleczna wytyczono i nadano nazwę pomiędzy 1960 r. a 1967 r.	Mleczna
19	Mydlarska	Mydlarska	Mydlarska	Mydlarska
20	Na Podgóry	nie istniała	Na Podgóry wytyczono i nadano nazwę po 1967 r.	Na Podgóry
21	Nowa	nie istniała	Nowa wytyczono i nadano nazwę po 1967 r.	Nowa

Lp	Obecna nazwa ulicy	Nazwa ulicy do I.1945	Nazwa ulicy w latach I.1945-1989	Nazwa ulicy od 1990 r.
22	Pułkownika Nullo Francesco	Handlowa wytyczono i nadano nazwę w latach 1939-1945	Handlowa (do 1963 r.) Pułkownika Nullo Francesco (od 1963 r.)	Pułkownika Nullo Francesco
23	Ogrodowa	nie istniała	Ogrodowa wytyczono i nadano nazwę pomiędzy 1960 r. a 1967 r.	Ogrodowa
24	Ojcowska	Ojcowska	Ojcowska	Ojcowska
25	Olkuska	Olkuska (do 1927 r. lub 1936 r.) Marszałka Piłsudskiego Józefa (od 1927 r. lub 1936 r. do 1945 r.)	Józefa Stalina (1945 r. - 1956 r.) Olkuska (od 1956 r.)	Olkuska
26	Parkowa	nie istniała	Parkowa wytyczono i nadano nazwę po 1967 r.	Parkowa
27	Pasternak	Pasternak	Pasternak	Pasternak
28	Poddomie	nie istniała	Poddomie wytyczono i nadano nazwę pomiędzy 1960 r. a 1967 r.	Poddomie
29	Plac Konstytucji 3-go Maja	Plac Targowy	Plac Targowy	Plac Targowy (do 1990 r.) Plac Konstytucji 3-go Maja (od 1990 r.)
30	Polna	nie istniała	Polna wytyczono i nadano nazwę pomiędzy 1945 r. a 1960 r.	Polna
31	Księdza Stanisława Poletka	nie istniała	nie istniała	Księdza Stanisława Poletka ^[2] wytyczono i nadano nazwę 24.05.1994 r.
32	Postępu	nie istniała	nie istniała	Postępu ^[6] wytyczono i nadano nazwę 27.06.2017 r.
33	Potiebni Andrieja	nie istniała	nie istniała	Potiebni Andrieja ^[5] wytyczono i nadano nazwę 29 kwietnia 2014 r.
34	Powstańców	Górna	Górna (do 1960 r.) Powstańców (od 1960 r.)	Powstańców
35	Przechodnia	Przechodnia	Przechodnia	Przechodnia
36	Rynek	Rynek	Rynek	Rynek
37	Rzemieślnicza	nie istniała	nie istniała	Rzemieślnicza ^[6] wytyczono i nadano nazwę 27.06.2017 r.
38	Rzeplińska	Rzeplińska	Rzeplińska	Rzeplińska

Lp	Obecna nazwa ulicy	Nazwa ulicy do I.1945	Nazwa ulicy w latach I.1945-1989	Nazwa ulicy od 1990 r.
39	Rzeźnicza	nie istniała	Rzeźnicza wytyczono i nadano nazwę po 1967 r.	Rzeźnicza
40	świętosławionej Salomei	nie istniała	świętosławionej Salomei wytyczono i nadano nazwę w latach 80-tych XX wieku	świętosławionej Salomei
41	Skaleczna	Skaleczna	Skaleczna	Skaleczna
42	Skwerek Potiebni Andrieja	bez nazwy	bez nazwy	Skwerek Potiebni Andrieja ^[3] wytyczono i nadano nazwę 23.10.2006 r.
43	Słomnicka	Słomnicka	1-go Maja (1945 r. - 1959 r.) Słomnicka (od 1959 r.)	Słomnicka
44	Słoneczna	nie istniała	Słoneczna wytyczono i nadano nazwę pomiędzy 1945 r. a 1960 r.	Słoneczna
45	Sobiesęcka	Sobiesęcka	Sobiesęcka	Sobiesęcka
46	Sportowa	nie istniała	Sportowa wytyczono i nadano nazwę po 1967 r.	Sportowa
47	Stawowa	Stawowa	Stawowa	Stawowa
48	Stocka	wie istniała W tym miejscu istniał jedynie dukt polny.	Stocka wytyczono i nadano nazwę po 1967 r.	Stocka
49	Szewska	Szewska	Szewska	Szewska
50	Szkolna	nie istniała	Szkolna wytyczono i nadano nazwę pomiędzy 1960 r. a 1967 r.	Szkolna
51	Targowa	Targowa	Targowa	Targowa
52	Topolowa	bez nazwy poza terenem miasta Skąła - na terenie wsi Zagrody. (do ok. 1918 r.) Topolowa (od ok. 1918 r.)	Topolowa (do 1963 r.) Potiebni Andrieja (1963 r. - lata 80-te XX wieku) Topolowa (od lat 80-tych XX wieku)	Topolowa
53	Walczyńskich	nie istniała	Walczyńskich wytyczono i nadano nazwę pomiędzy 1960 r. a 1967 r.	Walczyńskich
54	Wąska	Wąska	Wąska	Wąska
55	Wejściowa	bez nazwy poza terenem miasta Skąła - na terenie wsi Zagrody. (do ok. 1918 r.) Zagrody (od ok. 1918 r.)	Zagrody (do 1959 r.) Wejściowa (od 1959 r.)	Wejściowa

Lp	Obecna nazwa ulicy	Nazwa ulicy do I.1945	Nazwa ulicy w latach I.1945-1989	Nazwa ulicy od 1990 r.
56	Wesoła	nie istniała	Wesoła wytyczono i nadano nazwę po 1967 r.	Wesoła
57	Władysława Łokietka	nie istniała	Władysława Łokietka wytyczono i nadano nazwę w latach 80-tych XX wieku	Władysława Łokietka
58	Wolbromska	Pilicka (do 1917 r.) Wolbromska (od 1917 r.)	Wolbromska	Wolbromska
59	Wspólna	nie istniała	Wspólna wytyczono i nadano nazwę po 1967 r.	Wspólna
60	Zacisze	Zacisze	Zacisze	Zacisze
61	Zagrodzka	Zagrodzka	Zagrodzka	Zagrodzka
----	-----	<u>Lata 30-te do najpóźniej 1945 r.</u> Legionów - być może obecna Wolbromska. Żwirki i Wigury - być może obecna Zagrodzka. Poprzeczna - obecna brak danych.	-----	-----
----	-----	-----	<u>Lata 60-te:</u> Cianowicka - być może obecna Rzeźnicza.	-----

Objaśnienia do tabeli:

- [1] Nazwa ulicy zmieniona Uchwałą Rady Miejskiej w Skale z dnia 9.12.1991 roku.
- [2] Nazwa ulicy nadana Uchwałą Rady Miejskiej w Skale nr XXIX/214/94 z dnia 24 .05.1994 r.
- [3] Nazwa skwerku została nadana Uchwałą Rady Miejskiej w Skale nr XLVII/405/06 z 23.10.2006 r.
- [4] Nazwy ulic zostały nadane Uchwałą Rady Miejskiej w Skale nr XXV/174/12 z 25.09.2012 r.
- [5] Nazwa ulicy nadana Uchwałą Rady Miejskiej w Skale nr XLVII/350/14 z dnia 29 kwietnia 2014r
- [6] Nazwy ulic zostały nadane Uchwałą Rady Miejskiej w Skale nr XXV/274/17 z 27.06.2017 r.

Na koniec serdecznie dziękuję urzędom miast i gmin oraz bibliotekom z terenu ziemi olkuskiej za udostępnienie danych, bez których ten artykuł nie mógłby powstać, pracownikom Miejskiego Ośrodka Kultury w Sławkowie, Panu Jackowi Sypieniowi za konsultacje historyczne oraz wielu regionalistom: Ewie Barczyk, Stanisławowi Osmędzie, Krzysztofowi Nowakowskiemu, Maciejowi Pszonce, Dariuszowi Gorgoniowi z Wolbromia, Aleksandrowi Kotowi z Pilicy, Jackowi Wilkowi ze Skały, Zbigniewowi Matuszczykowi ze Sławkowa, Krystianowi Greli, Damianowi Orczykowi, Zdzisławowi Jedyńskowi dot. Żarnowca. Mam jednak świadomość, że temat ten ma jeszcze wiele braków, nie wszystkie szczegóły udało się jednoznacznie wyjaśnić. Oczekuję na wszelkie uwagi i uzupełnienia na mojego maila: nkaras@op.pl

lub pod adresem mailowym redakcji lub olkuskiej biblioteki.

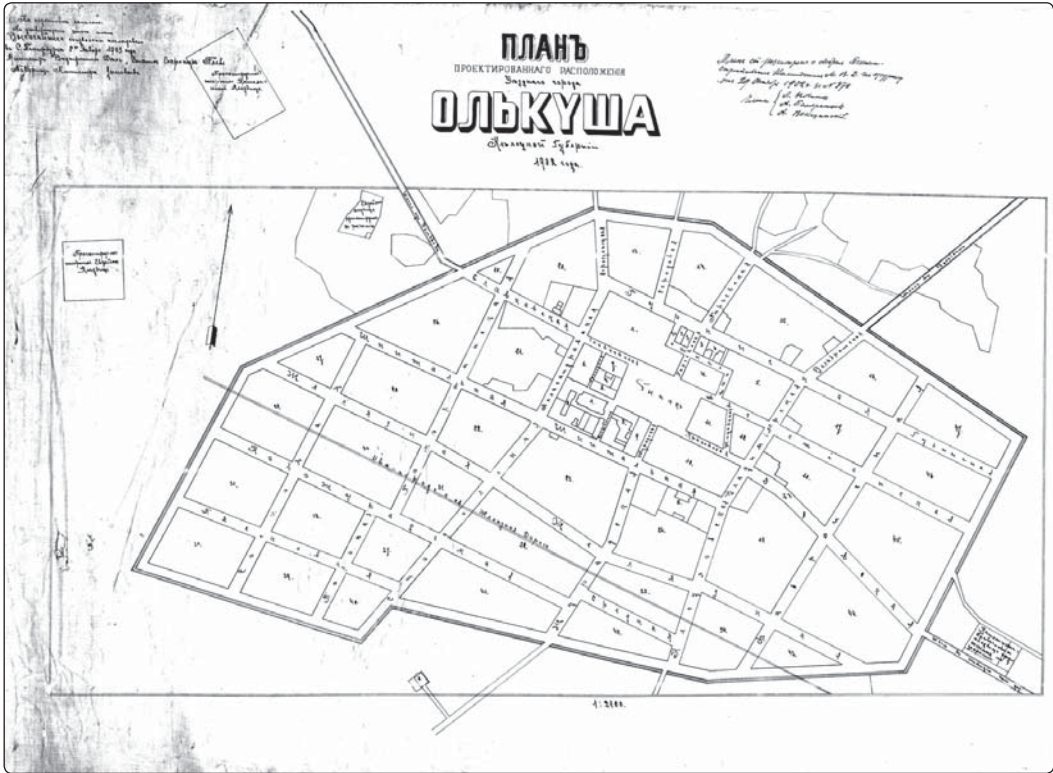
Bibliografia:

Źródła internetowe:

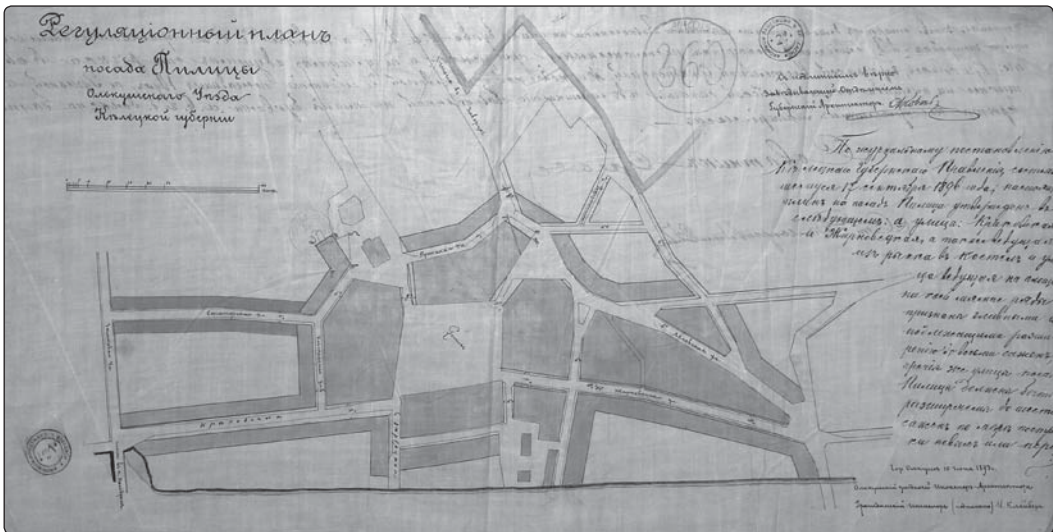
- Frączek L., Brukowanie Rynku i ulic Wolbromia w okresie 1822-1864 jako element rozwoju infrastruktury małego miasta Królestwa Polskiego w: Świat Nieruchomości nr 1 rok 2017, Kraków.
- Gazeta Rządowa Królestwa Polskiego z 16 (28) marca 1845 r., internet.
- Łyczak M., Dzieje Wolbromia, Pracownia Regionalna PTTK Katowice, internet.
- Jedynek Z., Księga rachunków m. Żarnowca z lat 1570-1584 [1586], 2018 r., internet
- Mapa topograficzna GUGiK w skali 1:5000 i 1:10000 (układ Borowa Góra) wydana w latach 1960-1966. Mapa przedstawia sytuację topograficzną z lat 1958-61 - <https://www.orsip.pl/uslugi/archiwum-panstwowe>
- <https://mapy.orsip.pl/imap/?locale=pl&gui=new&sessionID=69290>
- Plan Pilicy z połowy XIX wieku, z- AGAD sygn. 515-377-30.
- Plan Pilicy z 1896 r. - Archiwum Państwowe Kielce, Zbiór kartograficzny mapy sygn. 360.
- Plan sytuacyjny osady Skała ze wskazaniem odległości żydowskich domów modlitwy od Kościoła Katolickiego” z 1905 roku - Archiwum Państwowe Kielce, Rząd Gubernialny Kielecki sygn. 17555.
- Plan sytuacyjny części osady Żarnowiec z pokazaniem na nim domów, w których planuje się urządzić chedery”, bez daty - Archiwum Państwowe Kielce, Rząd Gubernialny Kielecki sygn. 17554
- Plan Wolbromia z 1939 r., Archiwum Państwowe Kielce, sygn.
- Plan Miasta Narodowego Żarnowca z 1823

roku, Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Łodzi, AGD.

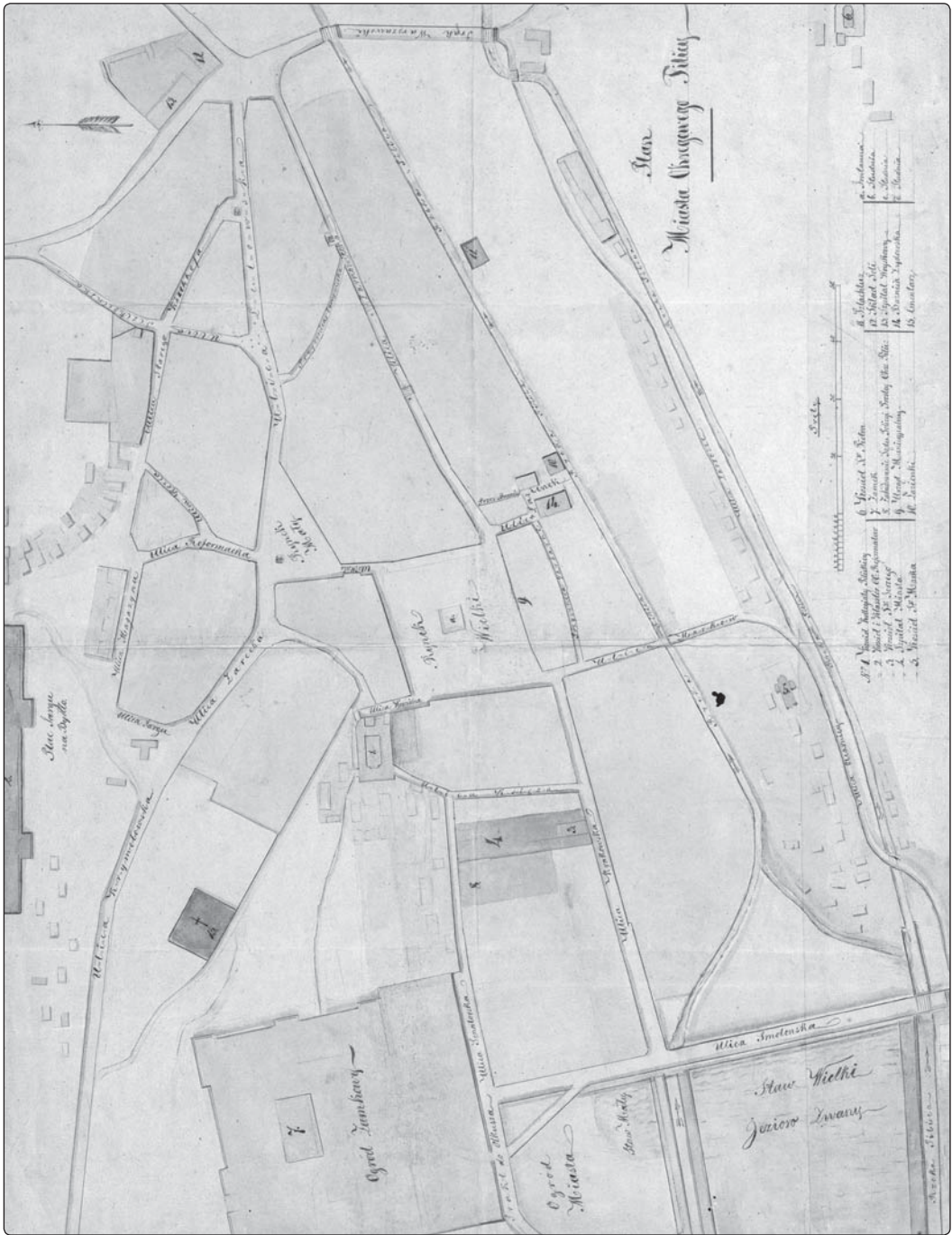
- Spis abonentów sieci telefonicznych Dyrekcji Okręgu Poczty i Telegrafów w Krakowie wraz z siecią P.A.S.T. w Zagłębiu Dąbrowskim w 1929 r., internet.
 - Spis abonentów sieci telefonicznych Dyrekcji Okręgu Poczty i Telegrafów w Krakowie” z lat: 1924, 1935 i 1936, internet.
 - Walczak A. „Okruchy wojennych wspomnień” str.24, internet.
- Literatura:*
- Augustowski W., Wolbrom w 40-to Leciu PRL” - wyd. Urząd Miasta i Gminy Wolbrom i Katowickie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne.
 - Błażkiewicz H. OFM, Pilica - Zarys dziejów”, wyd. Instytut Wydawniczy Księży Misjonarzy „Nasza Przyszłość”, Kraków 1992.
 - Dziechciarz O., Szkice z dziejów Wolbromia od początku XIX wieku do 1989 r. w: „Przegląd Olkuski” z 10.12.2017 r.
 - Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego, red. F. Kiriak, R. Kołodziejczyk, t. 1, Warszawa-Kraków 1978.
 - Inwentarze i lustracje klucza sławkowskiego z XVII i XVIII wieku, red. S. Witkowski, J. Krajniewski, Dąbrowa Górnicza - Sławków 2013.
 - Jaworski R., Z. Matuszczyk Z., 100 lat pod wezwaniem św. Floriana, Sławków 2005.
 - Kocjan K., Cieślak I., Wolbromscy Żydzi, Wolbrom 2015.
 - Kocjan K., Zagłada sławkowskich Żydów w: Ilcusiana nr 4/2011.
 - Kocjan K., Zagłada skalskich Żydów w: Ilcusiana nr 20/2019.
 - Kocjan K., Zagłada pilickich Żydów w: Ilcusiana nr 22/2020.
 - Matuszczyk Z., Przez Sławków do niepodległej Polski. Legiony Polskie w Sławkowie i Zagłębiu Dąbrowskim, Sławków 2010.
 - Pankowicz A., Kronika Ochotniczej Straży Pożarnej w Wolbromiu na 100-lecie istnienia, Wolbrom 1994.
 - Pankowicz A., Wolbrom. Studium przestrzeni miejskich w okresie staropolskim, Wolbrom 1998.
 - Pasowicz W., Żarnowiec szkice z dziejów, Kraków 1999.
 - Przegonia M., Zdarzyło się wczoraj cz. I, Dzierżoniów 2011.
 - Przegonia M., Zdarzyło się wczoraj. Tryptyk wolbromski cz. III, Dzierżoniów 2013.
 - Przemsza-Zieliński J., Trzy złote korony Żarnowca - rozmyślenia nad latami świetności przesławnego królewskiego miasta, Sosnowiec 1998.
 - Wiatrowski A., Ilustrowany przewodnik po Ziemi Olkuskiej, Olkusz 1938.
 - Wiśniewski J., Miasto Wolbrom w Olkuskiem, Marjówka Opoczyńska 1934.

Il. 1. Olkusz plan miasta z 1902 r.

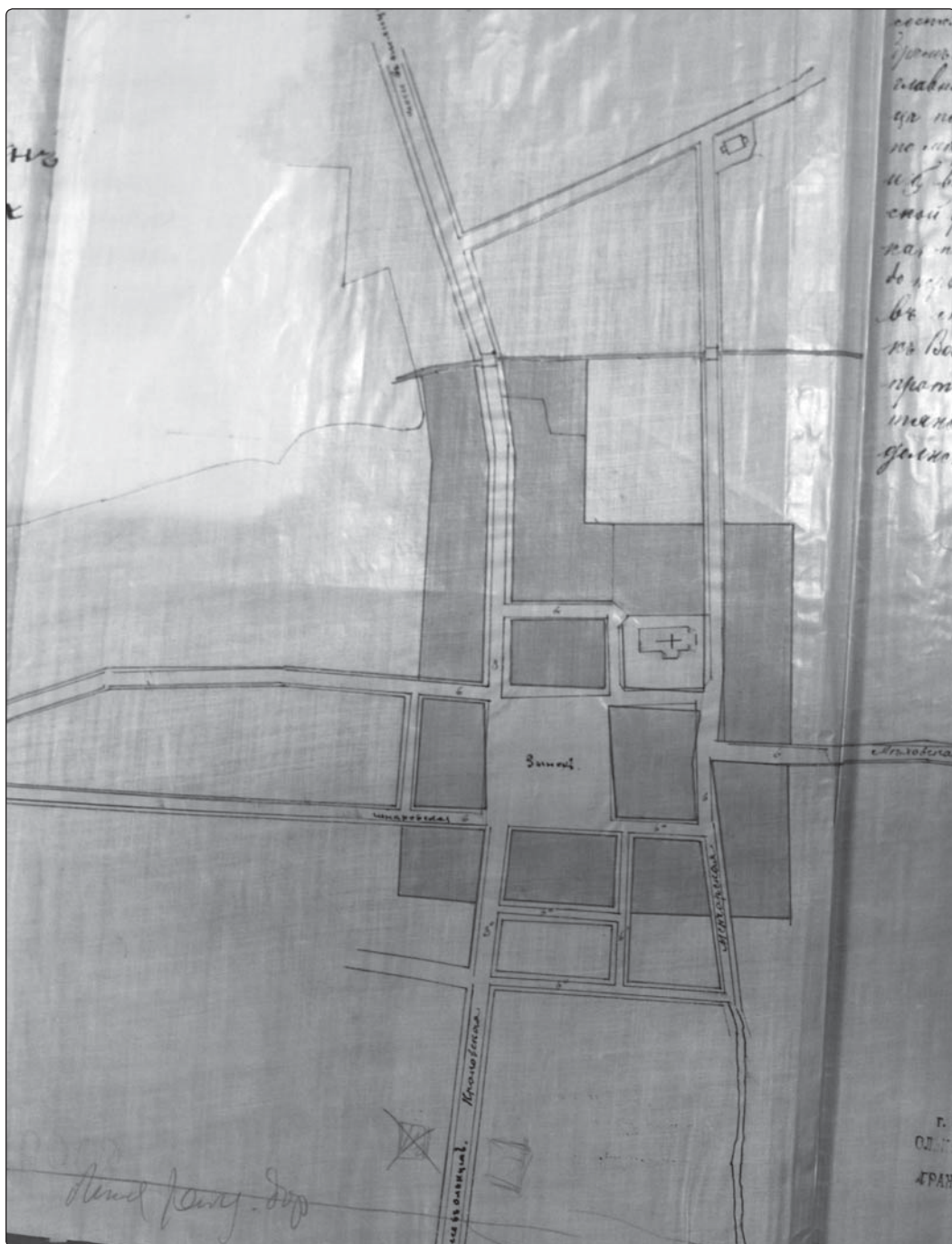
Il. 2. Pilica - plan z 1896 r.

Il. 3. Pilica plan miasta z połowy XIX w.

Il. 4. Sławków plan z 1823 r.

Il. 5. Wolbrom plan miasta z 1896 r.

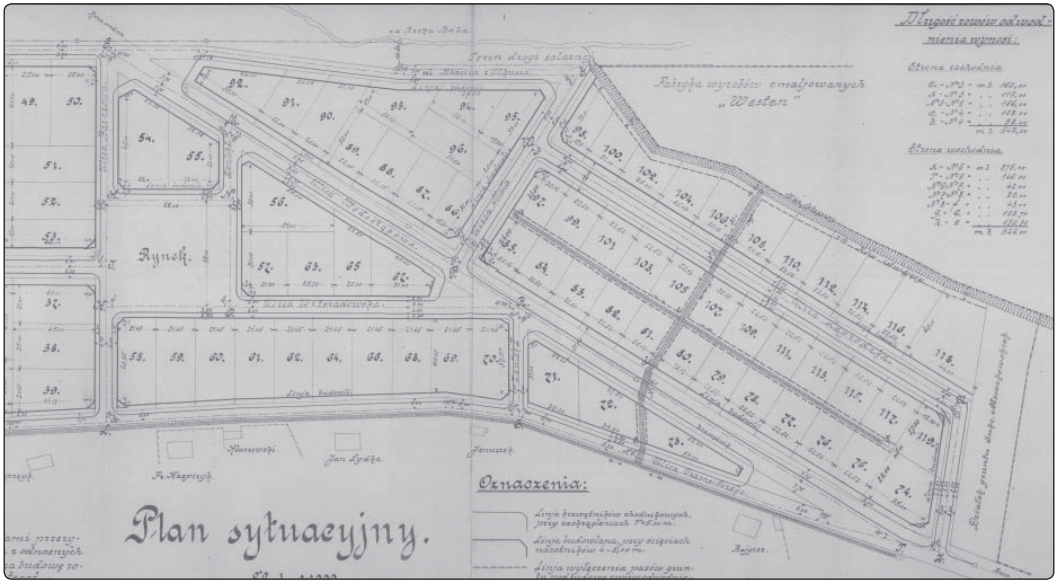
Il. 6. Żarnowiec - plan z XVI w.

Il. 7. Żarnowiec plan z 1823 r.

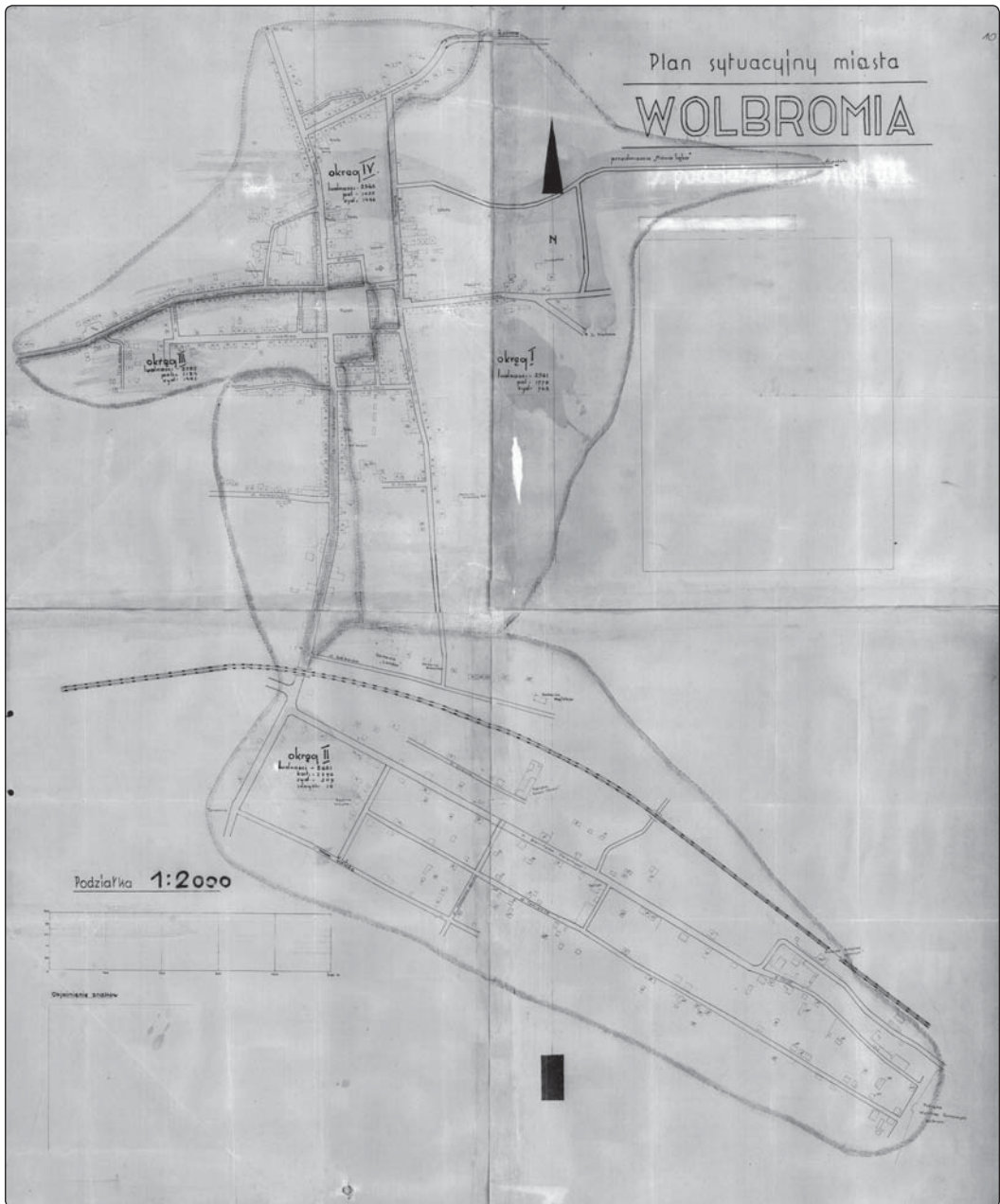
Il. 8. Olkusz plan miasta z 1933 r.

Il. 9. Olkusz-Czarna Góra 1927 r.

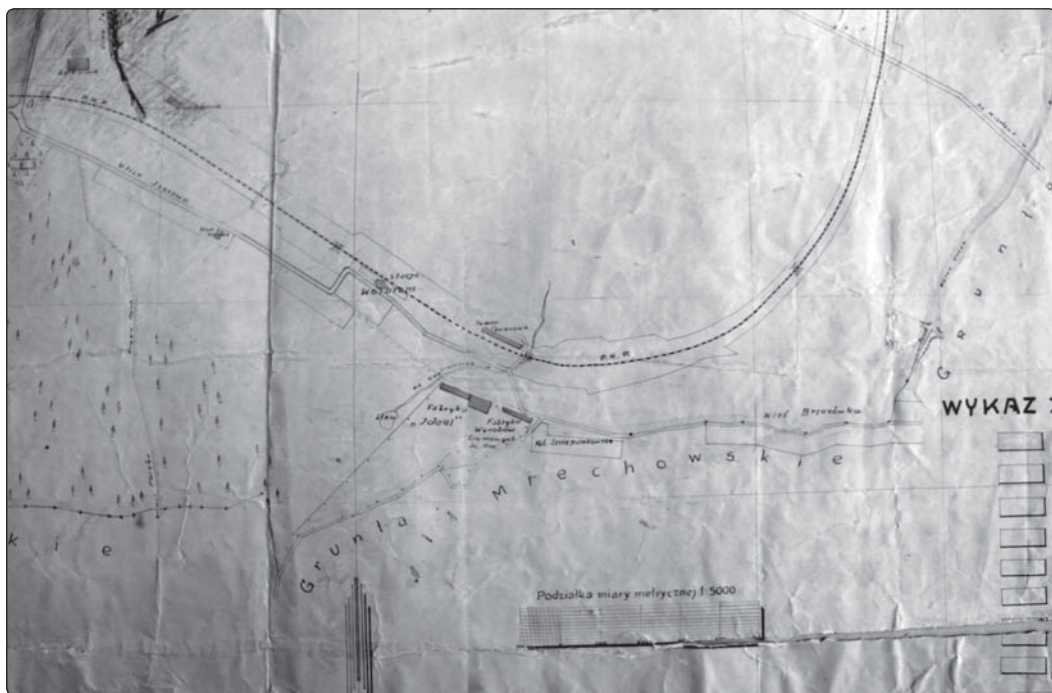
Il. 10. Olkusz-Czarna Góra 1927 r.

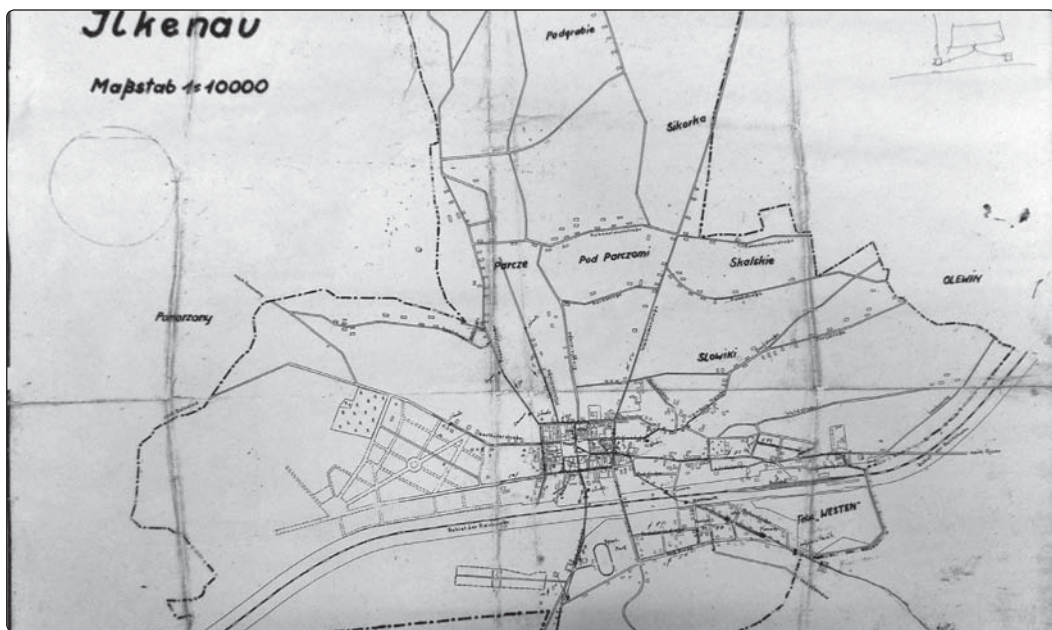
Il. 11. Wolbrom - plan miasta z 1939 r.

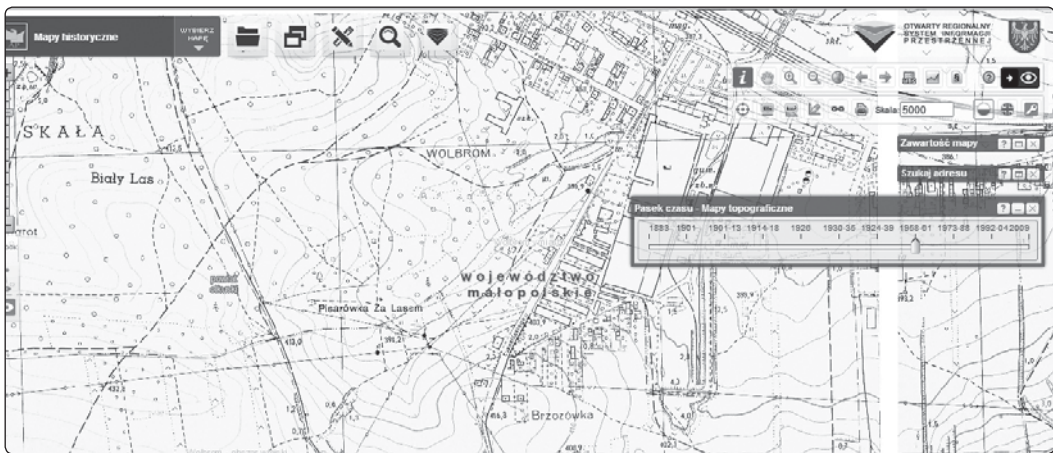
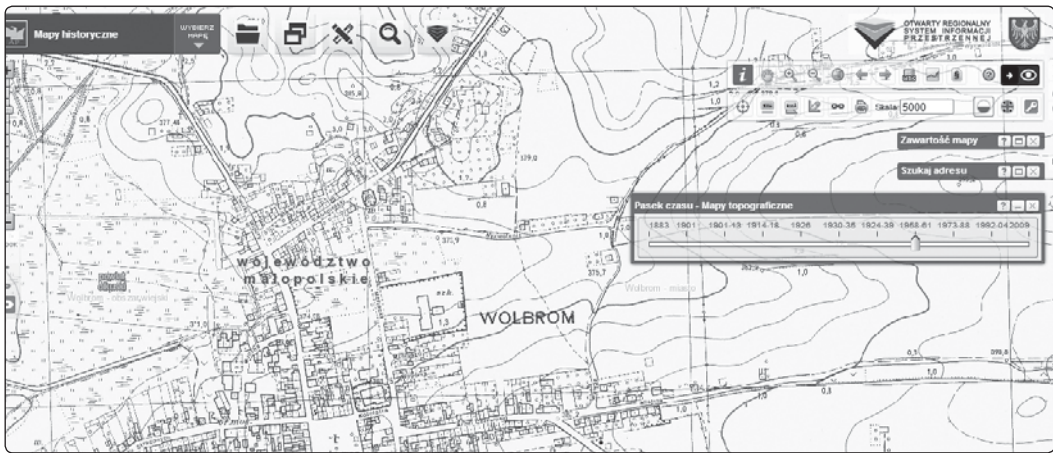
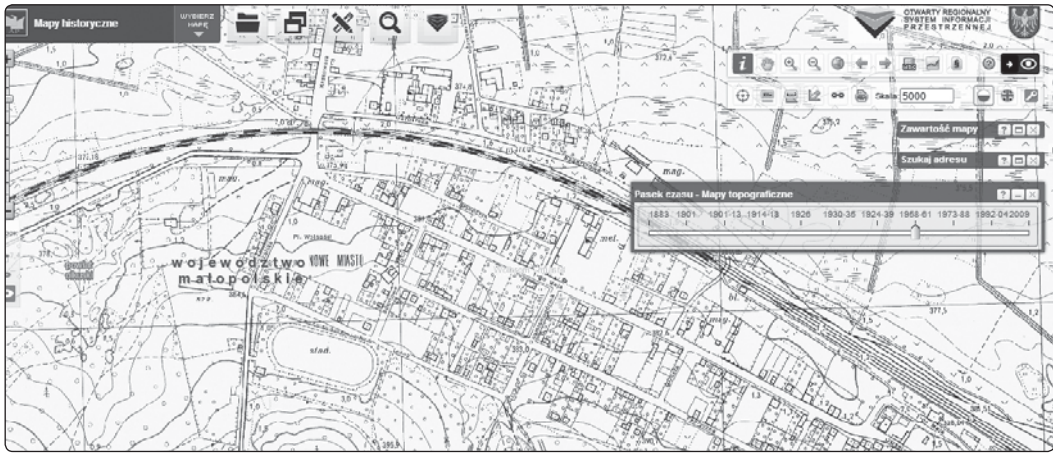
Il. 12. Wolbrom plan z 1932 r.

Il. 13. Wolbrom plan z 1932 r.

Il. 14. Olkusz plan miasta z lat 1939-1945

Il. 16. Wolbrom - stara mapa 1958 r.

Il. 17. Wolbrom ul. Skalska, Plac Wolności lata 60-te

Il. 18. Skala plan ok. 1960 r.

Il. 19. Sławków - tabliczki z nazwami ulic, fot. Daniel Kaznodziej

Il. 20. Sławków Krakauerstrasse, Ringplatz - tabliczki z lat niemieckiej okupacji 1939 - 1945, fot. Dawid Kaznodziej

Il. 21. Sławków Rynek - tabliczka

Il. 22. Sławków ul. Poprzeczna - tabliczka

Il. 23. Sławków ul. Kwartowska, św. Jakuba - tabliczki

Il. 24. Wolbrom ul. Mieczowska - tabliczka

Il. 25. Wolbrom Rynek - tabliczka

Il. 26. Wolbrom ul. Ogrodowa - tabliczka

Il. 27. Wolbrom ul. Jaśminowa - tabliczka, fot. Ewa Barczyk

Il. 28. Wolbrom ul. Staszica - tabliczka

Il. 29. Wolbrom ul. Mariacka - tabliczka

Il. 30. Żarnowiec ul. 3-go Maja i Rynek - tabliczki, fot. Krystian Grela

Il. 31. Żarnowiec ul. Kościelna i Rynek - tabliczki, fot. Krystian Grela

Il. 32. Żarnowiec ul. Krakowska, Warszawska, Rynek - tabliczki, fot. Krystian Grela

Il. 33. Pilica ul. Różana - tabliczka

Il. 34. Pilica ul. Zawierciańska - tabliczka

Il. 35. Skala ul. Wolbromska - tabliczka

Il. 36. Żarnowiec Rynek - tabliczka z lat 80-tych, fot. Krystian Grela

Il. 37. Żarnowiec ul. Warszawska - stara tabliczka z lat PRL, fot. Krystian Grela

Il. 38. Olkusz tabliczka Plac 15-go Grudnia

Jerzy Turbasa

Paweł Turbas 1851-1921

Projektant wnętrz sakralnych i artysta rzeźbiarz

Jerzy Turbasa

Paweł Turbas 1851-1921

Projektant wnętrz sakralnych i artysta rzeźbiarz

*Kubie, Natalii, Maryni oraz Izabeli,
że może i Tatarzy, ale nie jacy tacy.*

PAWEŁ TURBAS 1851-1921

Projektant wnętrz sakralnych i artysta rzeźbiarz

Wstęp

Jubileusz Pawła Turbasa staje się znakomitym pretekstem do przybliżenia postaci, a rocznica 170 urodzin i okrągła 100-lecia śmierci artysty o tak znaczącym dorobku - w szczególności. Wobec wielości znaków zapytania, nieodgadnionych tajemnic i potrzeby szukania jeszcze w wielu archiwach, najlepszym kluczem do opisanego wybitnego artysty wydawał mi się esej. Nie sposób było zawrzeć w nim dorobku, realizowanego przez pół wieku w co najmniej 24 świątyniach! Starłem się zwrócić uwagę na niektóre ciekawsze kawałki tego artystycznego tortu i przybliżyć, uczłowiczyć postać, którą stać było na prawdziwie heroiczne, hamletowskie decyzje.

Po rozmowach z osobami znającymi dorobek Pawła Turbasa i zaangażowanymi w jego popularyzowanie wierzę, że dojdzie do wydania rzetelnego opracowania w formie albumu, który odkryje tę zapomnianą postać. Tak zapomnianą, że niektórzy zawiadujący świątyniami nigdy nie słyszeli o nazwisku Turbas...

Paweł Turbas urodził się w Bieńczycach pod Krakowem, w bogatej rodzinie o rodowodzie się

gającym Kacpra Turbasy z początku XVII wieku i legendarnych wschodnich korzeniach osadników tatarskich. Zdecydowane charaktery oraz niepospolitość i odrębność nazwiska Turbasa, niski wzrost, śniada cera, ciemne włosy i oczy, jakby to potwierdzały. W księdze Liber Natorum parafii w Raciborowicach wpisano, iż urodził się 12 listopada w 1851 roku, jako syn Grzegorza Turbasy i Marii z domu Wielgus, a rodzicami chrzestnymi zostali Feliks Zamoyski i Agnieszka Krawczykówna. Na cześć swojego dziadka, sołtysa Bieńczyc, otrzymał imię Paweł. Urodził się w ogromnym, jak na owe czasy murowanym domu [24 x 8 m], głową rodziny był człowiek o autorytecie poważanego powszechnie sołtysa. W najstarszym niezwykle uzdolnionym synu Pawle widział swojego następcę, który miał realizować jego legendę, a nie swoją. A ten nabuzowany ambicjami i obdarzony genem piękna¹, postanowił obrać swoją drogę - zostać artystą rzeźbiarzem. Charakterność kosztuje, ale to cena wolności. Paweł został wydziedziczony!!! Awanturna tak piekielna, rana tak głęboka, duma urażona. Ale jak schizma, to schizma! Opuścił dom. Odciął się od rodziny, pozbywając się ostatniej litery w nazwisku i w księdze parafialnej

¹ Gen piękna w rodzinie Turbasów objawił się w postaci niepospolitej urody nie tylko jego stryjecznych kuzynek Salomei i Wiktorii, z których ta pierwsza po plenerze malarskim w Bieńczycach, organizowanym przez Jana Stanisławskiego, poznała malarza Józefa Krasnowolskiego. Odbyło się czwarte młodopolskie wesele, które niestety swojego Wyspiańskiego nie miało, a był tam m. in. Leon Wyczółkowski i Jan Stanisławski. Krążący gen uwiódł się w osobie krawca artysty Józefa Turbasy. Krąży w następnych pokoleniach dając architektów, fotograficzkę.

w Białym Kościele [pisanej cyrylicą, jak to w Kongresówce], gdzie 13 maja 1883 roku wziął ślub z Heleną Salomeją Pasternak, widnieje osobisty podpis - Paweł Turbas. I tak zostanie w dokumentach, na rzeźbach, czy na tabliczce na ambonie - „Paweł Turbas w Olkusz”, a nie „Turbasa w Bieńczykach”. Po śmierci ojca, mimo braku pieniędzy, konsekwentnie zrzeknie się spadku. Dalej jego życiorys jest pełen sprzeczności. W pewne zakłopotanie wprawia wystawiona w 1883 roku przez CK Galicyjski Batalion Piechoty Kraków nr 52 „Odprawa z obrony krajowej”², wystawiona na nazwisko Turbasa, z której dowiadujemy się, że w wieku 19 lat został wcielony na okres 10 lat i 8 miesięcy. Służył jako szeregowy i kapral tytularny w pułku piechoty nr 13, plus 2 lata jako kapral tytularny w obronie krajowej. Jak to możliwe, że według urzędowego wojskowego dokumentu do 31.12.1883 roku służył w stopniu oficera w wojsku austriackim, zaś zgodnie z Księgą ślubów w Białym Kościele 13.05.1883 r. wziął ślub w zaborze rosyjskim? Wojskowy? Podoficer? Ba, wziął ślub przed ołtarzem własnej roboty, jeszcze przed konsekracją kościoła (20.06.1894 r.). Nie cały wystrój świątyni jeszcze był gotowy, o czym świadczy podpis na chrzcielnicy - „Paweł Turbas 1885 r.” Można powiedzieć, że granica zaborów stała się symboliczną granicą jego życia.

Poziom jego wiedzy o projektowaniu wnętrz kościelnych, znajomość kompozycji, stylów, potwierdzają, że bez studiów w Krakowskiej Szkole Sztuk Pięknych nie osiągnąłby takiej maestrii

2 „Odprawa Obrony Cywilnej” wystawiana na zakończenie służby wojskowej przez dowództwo batalionu dla Pawła Turbasa. Jako podoficer był zobowiązany powiadomić przełożonych o ślubie, winien otrzymać akceptację panny młodej i wziąć ślub w kościele garnizonowym, jak to było w analogicznym przypadku - Karola Wojtyły, również w stopniu podoficera, który 10.02.1904 r. wziął ślub z Emilią Kaczorowską w ówczesnym kościele garnizonowym św. św. Piotra i Pawła w Krakowie.

w obrabianiu drewna, a to lipowe stało się jego przeznaczeniem, nabrał prawdopodobnie jako praktykant w pracowni w Szarej Kamienicy w Rynku w Krakowie, u rzeźbiarza-konserwatora i snycerza - Józefa Brzostowskiego. Zdobył tam tytuł czeladnika. Na ul. Kanoniczej („U stóp Wawelu miał ojciec pracownię”, jak wspominał IV wieszcz) nabierał biegłości w formie pod okiem mistrza Franciszka Wyspiańskiego. Pracował przy przebudowie Sukiennic (1875-79) według planów Tomasza Prylińskiego, odkuwając kamienne kapitele do kolumn według rysunków dostarczanych przez Jana Matejkę. Kto wie, czy nie pomagał przy statui senatora Florkiewicza (1877 r.) ustawionej w kościele św. Piotra i Pawła w Krakowie, na co wskazywać mogłaby elegancja ubioru, a ten gen płatał i płacze się w tej rodzinie.

Czy mógł zatem służyć w wojsku 12 lat i 8 miesięcy, a nie 2 lata, jak to bywało w wojskach lądowych? Czy też datowanie ołtarza w kościele św. Magdaleny i św. Zygmunta w Wawrzeńczykach koło Igołomi sugerujące że Paweł wykonał go w wieku 26 lat, jest słuszne? Potwierdzają to figury obu patronów, przebadane i odrestaurowane w 1983 r. przez konserwatora Zbigniewa Rachtana, który datował na rok 1877 i pozytywnie ocenił ich wartość: „Jest przykładem dziewiętnastowiecznej rzeźby, dobrej jakości artystycznej, której autor prawidłowo oddał proporcje, elementy stroju i zindywidualizowane rysy twarzy postaci”, (co odnotowano w Sakralnych Dziedzictwach Małopolski). Miał zatem 4 lata na studia i praktykę? Musiał już wtedy mieć renome zdolnego, dobrze zapowiadającego się rzeźbiarza, bo czemuż innemu można przypisać tak poważne zamówienia?

Kolejnym znakiem zapytania należy obdarzyć przypisywanie jego autorstwu wykonanie pod ko-

niec XIX wieku (po pożarze w 1850 r.) nowych stali w kościele Franciszkanów w Krakowie. Za wykonawcę uchodzi Jacek Góralczyk, z którym być może współpracował. Za tą tezę przemawiają podobne stylowo stalle w bolesławskim kościele, również w manierze neogotyckiej z pinaklami, ozdobionymi licznymi pięknymi i jakże dojrzałymi ilustracjami scen i osób nowotestamentowych i z motywami wazonów z bukietami (takie grafiki na drewnianych deskach), jakie wykonał w Bolesławiu. Warte przebadania są te grafiki, przedstawiające wyrafinowane, obdarzone światłocieniem postacie ewangelistów, apostołów i jakże wspinałe sceny, przedstawiające chociażby tę neogotycką pracownię stolarską św. Józefa wraz z świętą Rodziną.

Turbas odziedziczył ducha wojownika, nadającego ogromny format i nieposkromiony rozmach działaniom, pozwalający zaprojektować i stworzyć ołtarze ok. 10 m wysokości, a w Bolesławiu - wysokości 25 m, czyli 7-8 kondygnacyjnego budynku! Zapewne po głowach dziadka Pawła i ojca Grzegorza odziedziczył niebawem zmysł organizacyjny, pozwalający mu wyszkolić i zatrudnić na stałe kilkunastu rzeźbiarzy, snycerzy. Był epigonem struktury średniowiecznej strzechy, która wypełniała wnętrza kościelne od A do Z i objeżdżała ziemię pod zaborem rosyjskim i pewnie dlatego obdarza się go niczym w średniowieczu zbitką słowną - „Paweł Turbas z Olkusza”, którą kserują różne publikacje. Po ślubie, jako 32-latek osiadł w Białym Kościele. Skorzystał z ogromnej koniunktury na swoje szerokie repertuarowo umiejętności i talent rzeźbiarski.

Zadać sobie możemy paradoksalne wydawałoby się pytanie - czy katastrofa kolejowa może wpłynąć na budowę kościołów? Otóż może, pod warunkiem, że w katastrofie uczestniczy

car i jego rodzina. A tak było pod Charkowem w 1888 roku. Uratowanie cara Aleksandra III uznano za cud! W zaborze rosyjskim, gdzie kościół miał przechłapano po powstaniu styczniowym, ten propagandowy „cud” stał się wytrychem do otrzymania odmawianych dotychczas zezwoleń na budowę świątyń katolickich, wznoszonych jako „wotum za uratowanie imperatora”. I na tym koniunkturalnym koniku pojechał Paweł. Przenosił się z całą rodziną tam, gdzie robota, a z nimi ekipa snycersko-rzeźbiarska. Z centusia (od centa) z „dobrej rodziny” w Galicji, stał się kopiniokiem (od kopiejki) z dziurą w kieszeni w Priwisłinskim Kraju.

Zaczął od zera. Jego fascynat i odkrywca ks. Jan Wiśniewski słusznie ocenił jego położenie - „z musu ciężko pracując w szablonie nad wykonaniem drugorzędnych przedmiotów, nie mógł rozwinąć i nie miał sposobności zużytkować swojej wiedzy i wielkiego talentu na tworzenie wielkich dzieł sztuki i arcyzmu”. Jakże inaczej potoczyłaby się jego kariera, gdyby spotkał na swej drodze mecenas sztuki, który sfinansowałby jego wykształcenie i ułatwił rozwój i zamówienia. Był skazany na siebie i wszystko zawdzięczał sobie, swojej determinacji. Jako człowiek o dużym poczuciu odpowiedzialności działał i tworzył tak, aby utrzymać dużą rodzinę. Przedstawia się go jako rzeźbiarza, snycerza, a był nienazwanym - architektem wewnątrz, który dysponował niejednokrotnie różnymi przestrzeniami świątyń, i tych prostych jednonawowych, jak i ogromnych - trójnawowych z transeptem, które tworzą inne problemy dyspozycji przestrzennej, ale i możliwości, nadając im ducha sacrum. Rozwiązywał przestrzeń w trzech wymiarach, korzystając z podniesionej ambony (rozwiązanie sprzed II soboru watykańskiego), Chrystusa Ukrzyżowanego na

łuku tęczowym oddzielającego prezbiterium od nawy głównej - u góry w przestrzeni sklepień oraz głównego ołtarza z obramiającymi go stalami. W jego repertuarze były ołtarze główne i boczne, krucyfiks w łuku tęczowym (belki tęczowe pokręcone, rozpychające przestrzeń - inspirowana tą z olkuskiej bazyliki, jako wzorcowej), chrzcielnice, ambony, konfesjonały, stalle, ławki, feretrony, wykończenie chóru itd., wyposażenie zakrystii. Operował jakże dojrzałymi detalami, wprawiającymi w zdumienie dojrzałością formy. Świadomie komponował, z wrażliwością dobierał i wyważał właściwe proporcje, tak równoważył elementy wyposażenia, by koncentracja wiernych spoczywała na tabernakulum i głównym ołtarzu. Biegłość w operowaniu stylami sprawiała, że swobodnie poruszał się od gotyku po rokoko. W sosnowieckim kościele Wniebowzięcia NMP udało się zharmonizować w sposób niewiarygodny neoromańską architekturę wnętrza Karola Kozłowskiego z neogotycką Drogą Krzyżową i amboną z bocznymi ołtarzami: neorenesansowym - MB Różańcowej, neobarokowym - św. Zyty, neorokokowym - MB Nieustającej Pomocy, neomanierystycznym ołtarzem głównym (wstępne badania tego monumentu nie do końca potwierdzają autorstwo Pawła) oraz secesyjnymi freskami Włodzimierza Tetmajera i Henryka Uziembły. Do tego nawiązując do secesji witraże Jana Bukowskiego, wykonane w renomowanym Krakowskim Zakładzie Witrażowniczym S. G. Żeleńskiego. Turbas zatem obracał się w znakomitym towarzystwie artystycznym, grał w artystycznej pierwszej lidze.

Należał do pokolenia takich rzeźbiarzy, jak: Walery Gadowski, Konstanty Laszcza czy Antoni Madeyski. W przeciwieństwie do nich nie zatrzymał się na samoistnej rzeźbie,

ale przekroczył barierę dyspozycji całej przestrzeni świątyni, jaką dysponował i wypełniał, idąc tropem największych renesansowych mistrzów dłuta. Wprawdzie parafianie - sponsorzy, w przypadku sosnowieckiej bazyliki - „rzeźnik, kasjer kolejowy czy wytwórca szczotek”, to nie Medyceusze, a Bolesław nie może kopać się z Rzymem, więc musimy pamiętać o wskazaniu hrabiego Aleksandra Fredry - „Znaj proporcjum mocium panie”. Paweł Turbas współpracował z tej miary znakomitymi architektami, jak Józef Pomianowski, Karol Kozłowski czy gubernialny architekt Franciszek Ksawery Kowalski. Posiadana renoma sprawiła, że ogromne wnętrza kościołów Bolesławia czy stolicy Zagłębia - Sosnowca były do jego dyspozycji, jak kościół św. Joachima czy obecna bazylika katedralna, w której w drugim pomieszczeniu zakrystii jest niebywała gratka - ogromny ścienny obraz pędzla Włodzimierza Tetmajera i Henryka Uziembły, przedstawiający kościelnych dostojników, a na drugim planie - twórców wnętrza, rzeźbiarza i obu malarzy. I tu moje odkrycie! Z tyłu, wciśnięta pomiędzy Tetmajerem i księdzem, skromna, ale jakże tatarska głowa twórcy rzeźbiarskiego wyposażenia kościoła - Pawła Turbasa. Nieprzypadkowo - twarzą w twarz, sportretowani obok siebie główni twórcy sacrum - Turbas i Tetmajer!

W gigantycznym głównym, pełnym ornamentów ołtarzu, sporządzonym wg receptury „horror vacui” (lęk przed pustym miejscem) nienajlepszy obraz „Wniebowzięcie NM” - jak gdyby dały o sobie znać uprzedzenia religijne Tetmajera. Powala natomiast swoją odwagą, swobodą pędzla, kolorystyką i rozmachem gigantyczny, ujęty w 14 scen „wykład z historii Kościoła i Polski”. Na jednej ze scen - chrzcie Polski - zgodnie z młodopolską manierą Piast ma pas

krakowski, a Rzepicha chustę i sznur koralu, zaś na obrazie ślubów Jana Kazimierza uwiecznił Kazimierza Wielkiego, Jana III Sobieskiego i Stefana Batorego jako trzech królów, a to „...ku Bożej Chwale i tej Rzeczypospolitej nieszczęśliwej, wspomoeniu dla dźwignięcia serc wszystkich Polaków...”, jak utrwalono na dedykowanym fresku, w przestrzeni między sacrum a profanum - w kruchcie, a podpisanym przez obu malarzy.

Szczytowym osiągnięciem Pawła Turbasa było wnętrze kościoła w Bolesławiu, gdzie wznosił się na wyżyny artystycznego kunsztu. Gdy proboszcz Sylwester Kulka zamówił u Adama Bujaka sesję zdjęciową, ten przysłał syna. Po obejrzeniu sфотографowanych wnętrz tak się zachwyił, że sam przyjechał, a efekt swojej sesji zamieścił w albumie „Credo”. W opublikowanym (11.04.2005) wywiadzie w *Dzienniku Polskim* przyznał, że zjeździł całą Polskę, wykonał ponad 5 tysięcy zdjęć, a zachwyił się właśnie tym - „Wspaniałe dzieło! Pięknie wyrzeźbione figury Matki Bożej z Dzieciątkiem oraz króla Jana III Sobieskiego i husarza składających jej hołd. Misternie wykonane, kolorowe, cudowne.”

Bolesław to królewska wieś, którą w 1279 r. założył Bolesław V Wstydlivy i nadał jej nazwę od swojego imienia. Ta królewskość znajdzie swoje odbicie w części centralnej ołtarza. Wzorowanie się Pawła Turbasa przy tworzeniu jakże ciekawego trójosiowego ołtarza bolesławieckiego na Ołtarzu Mariackim z Zaśnięciem NMP Wita Stwosza - który jest przecież pentaptykiem pozornym z predellą z drzewem Jessego, późnogotyckim o przeblaskach renesansowych - ociera się o megalomanię. Niewątpliwie przepięknie wykonana snycerka azurowych baldachimów, jak i wiele ornamentów nawiązuje do mistrza z Norymber-

gii, jednak trudno odmówić oryginalności ołtarzowi o innej treści teologicznej, o kompozycji trójdzielnej, z niezwykłością tkwiącą w centralnie zlokalizowanej scenie głównej. Dopatrzeć się tu możemy wpływu Włodzimierza Tetmajera z bazyliki katedralnej w Sosnowcu, dopiero co ukończonej! Jego demonstracyjnie wręcz potraktowane patriotyczne freski, ilustrujące utęsknione dni chwały Polski, ale i wcześniejszy głośny fakt przekazania w imieniu narodu w rocznicę 200-lecia odsieczy obrazu „Sobieski pod Wiedniem” przez Jana Matejkę na ręce papieża Leona XIII, niewątpliwie wpłynęły na zadziwiająco scenę kładzenia sztandarów Mahometa u stóp siedzącej na tronie NMP z Dzieciątkiem. Z prawej klęczy wspaniała legendarna postać przedstawiciela husarii wraz z nieistniejącą figurą symbolizującą przyszłość ojczyzny. Ta powalająca wielu scena obramowana została czterema po każdej stronie srebrzonymi płaskorzeźbami ze scenami tajemnic bolesnych Różańca Świętego, zaś w bocznych flankach trójdzielnego ołtarza cztery polichromowane płaskorzeźby ilustrujące tajemnice radosne różańca: Zwiastowanie, Nawiedzenie, Boże Narodzenie, Ofiarowanie w świątyni. Sceny te, jak i dwie sceny z biblijną Rut wraz z postaciami aniołów z antepedium ołtarza, wymagają obszerniejszego omówienia (a ja poprzestanę jedynie na zaznaczeniu ich ważności).

Podczas rozmowy z ks. proboszczem Sylwestrem Kulką dowiedziałem się, że intryguje go tajemnica nieistniejącej Drogi Krzyżowej Pawła Turbasa, z której istnieje jedynie stacja nr XI Jezusa pod krzyżem przybijają - zwłaszcza, że w latach 1957-75 świątynia przeszła w wyniku konfliktu wśród parafian na rzecz Kościoła Polskokatolickiego. Zrodziło się więc podejrzenie

zniknięcia w tym okresie pozostałych stacji. Prawda wydaje się tak prozaiczna, jak pieniądże. Z pewnością z braku funduszy w następnym wnętrzu, w sosnowieckim kościele św. Joachima, wykonał i zawiesił pełną Drogę Krzyżową. Wśród niej zawieszona jest niemal identyczna stacja nr XI, różniąca się nieznacznie kolorystyką szat i brakiem narzędzi męki. Wersja bolesławska przyćmiewa artystyczną jakością tę sosnowiecką.

Ambony Pawła Turbasa, potraktowane jako ołtarz Słowa Bożego, czyli przemawiania Boga do człowieka, osiągnęły niebywałą rangę i znaczenie - jako drugie miejsce liturgii i rangę artystyczną. Ambona została potraktowana jako dopełnienie ołtarza głównego. Jeszcze w Białym Kościele, ta debiutancka[?] była skromna, biała. Ambony w Sosnowcu - szalenie ciekawe, pokazujące sztukę. Bezgraniczna inwencja szukającego różnych rozwiązań artysty osiągnęła szczyt w Bolesławiu - w niepowtarzalności form ową lekkość formy, unoszącej się nad posadzką; wspaniałe złoczone koszyki z na przemian figurami ewangelistów i srebrnymi płaskorzeźbami scen Nowego Testamentu, u góry dwupiętrowy baldachim z Mojżeszem i tablicami, zwieńczony figurą Archanioła Michała, polichromowaną jak wszystkie, zdobioną misterną ornamentyką, inspirowaną Wittem Stwoszem (Veit Stoss, jak podczas wykładu zwrócił nam studentom architektury uwagę prof. Wiktor Zin na podpis przy grobowcu Kazimierza Jagiellończyka, ale - jak dodał - syna nazwał Stanisław).

To czas, gdy panuje duch neogotyku propagowany przez Jana Sasa Zubrzyckiego czy Teodora Talowskiego. Styl, który stać się miał stylem narodowym. Turbas swoje rzeźbione postacie zawsze polichromował, co jest ukłonem w stronę mistrza z Norymbergii, jak i swoistym własnym

podpisem. Jego najbardziej dojrzałe dzieła błyskają feerią barw, gdzie kolor w mariażu ze złoceniami, a czasem srebrem płaskorzeźb sprawia, że niejednokrotnie kwestia stylu spada na drugi plan, jako mniej istotna. Współgra z kwietnie rozgwieżdzonym błękitem sklepień, jak w przypadku Bolesławia i zaprojektowanymi przez Aleksandra Mroczkowskiego delikatnymi ornamentalnymi freskami wykonanymi pędzlem Bronisława Grzywacza³. Wnętrze bolesławskiej świątyni to istna galeria rzeźby, skoro w samym głównym ołtarzu można naliczyć ponad sto postaci! Wśród szeregu świętych i aniołów, dostrzec można i współczesnych mu papieża Leona XIII, biskupa kieleckiego Tomasza Teofila Kulińskiego czy zawiadującego parafią ks. Euzebiusza Kanickiego. Spośród indywidualnie ustawionych rzeźb, szczególnie wyróżnia się figura subtelnie rzeźbionego Chrystusa Ukrzyżowanego, wśród dość ekspresyjnej, florystycznej glorii, na wspaniałym, dającym lekkość łuku tęczowym, zwieńczonym od dołu swoistym misternie ażurowym kwiatem.

Warto kolejny raz podkreślić kolorystyczną wrażliwość artystyczną Turbasa, korzystającego bez obaw z ogromnej palety zaskakujących barw, tworzących jednak harmonijną całość. Potwierdzają to omawiane wnętrza, ale także owo czyste stylowo w neoromańskim kościele w Słomnikach. Znakomicie zharmonizowany neobarokowy [!] zespół pięciu odważnie karminowych ołtarzy gra pierwsze skrzypce na tle jasnych ścian przekrytych kolebką. Ich dojrzała kompozycja budzi podziw, a galeria klasycznie nadnaturalnych rzeźb - Chrystusa na krzyżu oplakiwanego przez NMP, św. Magdalenę i św. Jana, świętych: Augustyna

3 Bronisław Grzywacz [1885-1977] malarz impresjonista i abstrakcjonista, ukończył ASP w Krakowie, uczeń Stanisława Wyspiańskiego, nauczyciel w szkole Olkusza, gdzie uczył też Władysława Turbas, ożenił się z Jadwigą Marią, córką Pawła Turbasa.

i Ambrożego w głównym ołtarzu, a w bocznych świętych: Jacka i Dominika, Jana Chrzciciela i Joachima, Jakuba i Szymona, Stanisława i Wojciecha, to próbka maestrii. Śmiało można postawić tezę, że jakość dokonań w kościele Bożego Ciała stawia go obok Bolesławia wśród szczytowych dokonań mistrza. A kto wie, czy pod względem syntezy i porządku architektonicznego - nie wyżej?

Ciekawie skomponowana jest bolesławecka Pieta, ukazująca na pierwszym planie cielesność, ale i duchowość męki Chrystusa. Dramat pomiędzy anatomicznym pięknem rozłożenia nagiego ciała syna, wydłużonego o rękę wspartą na spowitej w fałdy szat, a przepełnioną smutkiem, ledwo widoczną, owiniętą chustą spuszczoną twarzą matki. Aby wydobyć piękną kompozycję i samoistność rzeźby, artysta świadomie ustawił ją na dość neutralnym postumencie i równie neutralnym ukośnie kratkowanym tle predelli ołtarza Najświętszego Serca P. Jezusa. Na podstawie Piety, czy też jakże majestatycznych grup figuralnych - „Pokłonu trzech króli”, czy „Świętej Rodziny”, gdzie Paweł Turbas pokazał swój pazur rzeźbiarski, możemy domyśleć się, jakiej klasy samoistne rzeźby tworzyłyby, gdyby nie pochłaniały go intelektualnie i czasowo projekty wnętrz, organizacja wykonania prac stolarskich, snycerskich i wreszcie rzeźbiarskich. Zatem dokładna analiza kompozycji rzeźb, ich harmonii, czekają na swojego Cycerona.

Ogromne nagromadzenie ornamentyki, zgodnie z panującymi trendami rządzącymi stylistyką eklektyzmu sprawia, że mało kto zwraca uwagę na ornamentykę pojedynczego detalu. A ten bywa znakomity! Ujawnia ogromną dyscyplinę projektancką, niejednokrotnie stosowaną syntetyczność, wysublimowane wyczucie proporcji,

idealną kompozycję. Podstawą formy stają się figury idealne - kwadrat, koło, czy trójkąt prostokątny, prostokąt utworzony z dwóch kwadratów. Multiplikowane proste ornamenty tworzą ciekawy zespół, ukazując dość współczesne minimalistyczne traktowanie materii. W oderwaniu od całości zaskakują mistrzowską prostotą i spokojem. Rzecz by można forma idealna, dająca próbkę prawdziwych możliwości twórczych.

Paweł Turbas należał do tych twórców, którym udało się utrzymywać z tego, czemu się poświęcili, o czym marzyli i co kochali robić. Praca w niełatwych zimnych wnętrzach kościelnych, przemieszczanie się i tymczasowość w wynajmowanych domach (kilka lat w Białym Kościele, 10 lat w Bolesławiu - a utrzymywał żonę i szóstkę dzieci sprawiła, że na zdjęciu z 1910 r. mając 59 lat wyglądał na zniszczonego pracą i troskami starszaka.

Niszczony chorobą płuc już 4 lata później zaprzestaje swoich, prac, by poświęcić się pracy pedagogicznej z młodzieżą skautowską, ucząc stolarki i modelowania. Koniunktura się kończyła, o czym świadczy wystawione w 1912 przez proboszcza bolesławeckiego ks. Euzebiusza Kanickiego świadectwo: *”Zaświadczam, że Pan Paweł Turbas artysta rzeźbiarz z Olkusza, wykonał [...] roboty rzeźbiarskie [...] według przedłożonych planów własnej kompozycji, roboty przeprowadził starannie, artystycznie i ściśle stylowo zastosował do architektury kościoła. Wobec tego czuję się w obowiązku [...] polecić szanownym księżom kolegom i rządcom kościołów. Dodać należy, że choć już 10 lat dobiega [...] wszystko trzyma się dobrze i wygląda jak nowe. W ogóle p. Turbas ze względu na swą sumienność, artystyczne zalety i przystępne ceny zasługuje na poparcie.”* Proszę zwrócić uwagę na trzy kluczowe słowa - sumienność, artystyczne

zalety, przystępne ceny. Kierował się zawsze zasadą „być, a nie mieć”. Przy drodze na Rabsztyn, przy ulicy Wolbromskiej 18 (obecnie ul. Rabsztyńskiej) po latach tułania się, osiadł w Olkuszu budując ok. 1910 roku pod Sikorką drewniany dom z pracownią i stolarnią. To tu powstała m.in. słynna olkuska „Święta Rodzina”, umieszczona w kaplicy św. Anny w bazylice św. Andrzeja Apostoła. Urokliwe położenie nad dwoma naturalnymi stawami, wśród wierzb, jakże zatem polskiego krajobrazu, inspirowało i dawało potrzebne wytchnienie. Jaka szkoda, że w latach 90-tych ubiegłego wieku uległ zburzeniu, a pozostałe tam artefakty uległy zniszczeniu i rozproszeniu. To tam pracowali dwaj synowie i dorastały cztery córki, z których najmłodsza wyszła za partnera ojca, malarza Władysława Grzywacza, wykonawcę bolesławskich ściennych ornamentów i obrazu św. Teresy od Dzieciątka Jezus.

W dawnej kolekcji Kingi i Ignacego Kościńskich z Olkusza zauważamy, że obok rzeźby „Chrystusa Ukrzyżowanego”, występują co prawda figury, których tytuły sugerują charakter świeckich studiów - „Młody chłopiec”, „Młoda kobieta”, „Postać kobiety”, jednakże po dokładniejszym obejrzeniu, sprawiają wrażenie niewykorzystanych figur religijnych. Paweł Turbas nie unikał wykonywania przedmiotów o charakterze symbolicznym. Przykładem może być wykonana w 1916 roku Tarcza Legionów, przy której podając go jako autora, zmieniono niefrasobliwie imię na Piotr - tak, jak przez kilkadziesiąt lat na tablicy w Białym Kościele, zresztą już zlikwidowanej. Sporadycznie wykonywał kamienne płyty nagrobne, np. na cmentarzu w Wolbromiu. Reszta dorobku pozostała w zbiorach rodzinnych, a te zapewne uległy rozproszeniu... Postawił też wiele znaków wiary przy drodze - kapliczek.

O wielu pozostały tylko wspomnienia, choćby tej drewnianej w Bolesławiu, czy nieliczne zdjęcia, jak tej z Krzykawki z klasyczną rzeźbą Chrystusa Frasobliwego, zafrasowanego naszym światem. Również jego uczniowie budowali i wyposażali kapliczki [ok. 30]. Ograbione [Desy w latach 60, 70, 80-tych pełne były tzw. świątków], zniszczone, nie zachowały się do naszych dni. W ich miejsce pojawiła się gipsowa pasmanteria...⁴

Kalendarium działalności artystycznej, obejmującej okolice Krakowa, Kielc, Częstochowy i Zagłębia:

- 1877 - kościół św. Zygmunta i św. Magdaleny w Wawrzeńcyczach Igołomia - przeróbka ołtarza, figury św. Zygmunta i św. Magdaleny
- 1880 - kościół Narodzenia NMP w Piekoszowie - ołtarz główny i boczne
- 1882-85 - kościół św. Mikołaja w Białym Kościele - wystrój
- 18... - kościół Najświętszego Serca Jezusowego w Sosnowcu - rzeźba Najświętszego Serca J.
- 1893-1901 - kościół Bożego Ciała w Słomnikach - wystrój
- 1896-99 - kościół Jana Chrzciciela w Sosnowcu - wystrój
- 1892 - kościół w Pierzchnicy - ołtarz główny
- 189... - kościół św. Katarzyny w Wolbromiu -

4 Józef Turbas [1921-2010] - urodzony w Bieńczykach, nazywany Pierwszym Krawcem Rzeczypospolitej i ambasadorem prawdziwej elegancji. Stworzył legendę krakowskiej pracowni, która ubierała osobowości tworzące historię II poł. XX i początku XXI wieku - laureatów nagrody Nobla, filmowych Oskarów, wielkich kompozytorów, muzyków, literatów, poetów, reżyserów, prezydentów, premierów. Nie bez powodu Wisława Szymborska w książce „Nowe lektury nadobowiązkowe” (Wydawnictwo Literackie, 2002 r.) podkreśliła - „Naturalnie smoking musi być uszyty na miarę. Najlepiej przez takiego mistrza, jak zamieszkały w Krakowie p. Józef Turbas”. Skrojony przez niego frak dla Andrzeja Wajdy, jako członka Akademii Francuskiej, dostąpił zaszczytu bycia eksponatem w Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego. W uznaniu niebywałego talentu, prezydent miasta Krakowa prof. Jacek Majchrowski ustanowił ulicę Józefa Turbasy.

- 4 ołtarze, ambona
- 189... - kościół Najświętszego Serca Pana Jezusa w Sosnowcu- figura Serca P. Jezusa
 - 1896 - kościół św. Józefa w Staromieściu [Rzeszów] - ołtarz główny nieistniejący [pozostały figury]
 - 1896-99 - kościół Jana Chrzciciela Sosnowiec [Niwka] - wystrój [niestety stalle zdemontowano]
 - 1903 - bazylika katedralna Wniebowzięcia NMP w Sosnowcu - wystrój
 - 1906 - kościół Macierzyństwa NMP i św. Michała Archaniola w Bolesławiu - wystrój
 - 1908 - kościół św. Joachima Sosnowiec [Zagórze] - boczne ołtarze, ambona, konfesjonały, droga krzyżowa
 - 1911 - kościół św. Marcina w Kłobucku - ołtarz główny i boczne
 - 1..... - bazylika św. Andrzeja Apostoła w Olkusz - rzeźba Święta Rodzina
 - 1..... - kościół św. Benedykta w Imbramowicach - nieistniejący wystrój
 - 1..... - kościół NSP] Strzemieszycach [Dąbrowa Górnicza] - nieistniejący wystrój
 - 1..... - kościół św. Franciszka z Asyżu w Niegowonicach - [wystrój spłonął] w 1911r.]
 - 1..... - kościół Nawiedzenia NMP w Obiechowie -figury św. Piotra i św. Pawła w ołtarzu głównym, pasja procesjonalna
 - 1884 - kościół Narodzenia NMP w Piekoszowie k. Kielc wystrój
 - 1..... - kaplica Przysieka k. Miechowa [?]
 - 1.... - kościół Narodzenia NMP w Chechle [?]
 - 1.... - kościół Najśw. Zbawiciela w Przegini
 - 1.... - kościół Św. Jana Chrzciciela w Jangrocie
 - 1919 - kościół Wniebowzięcia NMP w Mstyczowie k. Kielc

Pawłowi Turbasowi udało się zerwać z Bieńczykami, ale nie z apodyktycznością. Coś w nim zostało z satrapy zarządzającego ekipą ludzi, który swoim synom, widząc talenty artystyczne, też chciał urządzić życie. Starszemu synowi Eustachiuszowi, niezłemu urwisowi wyznaczył jako przeznaczenie metaloplastykę, ale ten wraz ze swoją czupurnością i odziedziczonym duchem wolności zwał spod wpływów ojca, by peregrynując po Europie zatrzymać się we Lwowie. Założył wytwórnię znakomitej galanterii drewnianej, ale chyba nie ułożył sobie życia, bo niczym syn marnotrawny wrócił do Olkusza i złożył kości w rodzinnym grobowcu Pawła Turbasa, obecnie Grzywaczów (malarz Grzywacz to jego szwagier). Młodszy syn Władysław (1884-1950), o wielkiej wrażliwości i artystycznej smykałce ukończył krakowską Wyższą Szkołę Przemysłową, studiował w Wiedniu, praktykował w litewskich Szawłach, a mimo to nie potrafił się wybić na niepodległość. Stał się trybikiem w rzeźbiarskiej maszynie ojca, jako jeden z pomagających rzeźbiarzy, nie tylko w Bolesławiu. Pasywny, pozbawiony był charyzmy Pawła, która tamtemu pozwalała działać szerokim gestem. Niewysoka, chodząca sfrustrowana subtelność. Samotnik zamknięty w sobie, nie ułożył sobie życia, nikt nie widział go uśmiechniętego. Raczej nie zachłystywał się życiem, nie potrafił. Tatarska twarz, z pałającymi czarnymi oczami i zaciśniętymi, pełnymi zgryźliwości ustami, tworzyła postać ekscentrycznego oryginała. Trawiła go myśl o niespełnieniu, bo nauczanie rysunku w gimnazjum im. Kazimierza Wielkiego i Szkoła Rzemieślniczo-Przemysłowej, Liceum im. Kazimierza Wielkiego, któremu oddał się bez reszty i całym sobą, tak naprawdę nie satysfakcjonowała go w pełni. Z czasem nabrał pewności siebie, a niski wzrost, elegancki ubiór i poza na foto-

grafii z 1916 r. wyróżniają go spośród grona przyjmującego Józefa Piłsudskiego. Był dysponującym świetnym warsztatem autorem znakomitych grafik z Olkusza, Rabsztyna, Ogrodzieńca i okolic, niezwykle zdyscyplinowanego, acz ciekawego projektu sztandaru z jakże pięknym wizerunkiem orła i ornamentami roślinnymi, wykonawcą herbu Olkusza, czy prac rzeźbiarskich, z których nieliczne zachowały się, jakies drobiazgi - talerze (Muzeum Narodowe w Warszawie, Belweder - dar dla prezydenta), kasetki, głowy... (gdzie rozproszone). To tylko próbki możliwości...

Oderwana od Bieńczyc, olkuska męska gałąź Turbasów zakończyła swój żywot w 1971 roku wraz ze śmiercią Eustachiusza. Tablice Pawła i Eustachiusza dołączono do grobowca spokrewnionych Grzywaczów. Są razem. A Władysław, jak był osobny, tak leży w innym sektorze cmentarza. To też znaczące...

Jakże aktualnie brzmią słowa wielkiego admiratora sztuk Pawła Turbasa - ks. Jana Wiśniewskiego - „Znakomity rzeźbiarz, gdyby żył w innym kraju, już by dotąd był wydany album jego prac... u nas przeszedł nieznan... a dziś nikt o nim nie pamięta”. Taki album musi powstać...

W rodzinie Turbasów pojawiły się dwie silne osobowości artystyczne. Gdy umierał Paweł w 1921 r., w tymże 1921 r. narodził kolejny wielki talent - Józef Turbasa, artysta krawiec, zwany Pierwszym Krawcem Rzeczypospolitej. Jakby gen przeskoczył, tworząc zadziwiająca sztafetę.

Podziękowanie

Nie sposób nie podziękować tak wielu osobom, którym ten esej tak wiele zawdzięcza. Okazało się, że istnieje dość znaczna grupa akolitów talentu Pawła Turbasa, której ta postać leży na sercu. Ich życzliwość sprawiła, że dotarły do mnie nieznanne fakty z jego życia i twórczości. Przede wszystkim dziękuję: p. Jackowi Sypieniowi z Punktu Informacji Turystycznej w Olkuszu za życzliwość i otwarcie wielu drzwi, p. Tomaszowi Sawickiemu, oddanemu wielbicielowi twórczości Pawła Turbasa za rozmowy, z których wiele wynikało, p. Arkadiuszowi Królewiczowi za rozmowy i za napisanie pracy dyplomowej „Paweł Turbas - rzeźbiarz i snycerz z Olkusza”, ks. proboszczowi Sylwestrowi Kulce za podzielenie się problemami bolesławskiego kościoła i obdarowanie książką o nim, ks. kanonikowi Janowi Gaikowi z katedry sosnowieckiej za udostępnienie publikacji i przesłanie zdjęcia XI stacji D.K., p. Mateuszowi Radomskiemu za udostępnienie materiałów archiwalnych Muzeum Regionalnego PTTK im. Antoniego Minkiewicza w Olkuszu, ks. Tomaszowi Zmarzłemu, historykowi sztuki, kierującego sosnowieckim archiwum diecezjalnym, za długą obiecującą rozmowę, z której wyniknąć mogą przygotowania do wydania oczekiwanego, acz profesjonalnie opracowanego albumu, którego tak domagał się odkrywca Pawła Turbasa niezwykle wnikliwy badacz historii ks. Jan Wiśniewski.

Bibliografia:

- Bolesławscy Mistrzowie rzeźby, Paweł Turbas [1851-1921], Władysław Turbas [1884-1950] i inni, Bolesławskie Zeszyty Historyczne nr 34, oprac. Józef Liszka, Tomasz Sawicki, Bolesław 2011.
- Katedra sosnowiecka, koncepcja m. Czesława Frejlich, tekst Emilia Padoł, Sosnowiec 2020.
- Kościół bolesławski w stulecie konsekracji 1906-2006, red. Mirosław Siudyka, wpraw. ks. Tomasz Zmarzły, Bolesław 2006.
- Królewicz Arkadiusz, Paweł Turbas - rzeźbiarz i snycerz z Olkusza, praca dyplomowa 1997.
- Liszka Józef, Przydrożni świadkowie historii, Bukowno 1994.
- Miedzian Paweł, Zapomniane dziedzictwo Nowej Huty - Bieńczyce, Kraków 2014.
- Wiśniewski Jan, Historyczny opis kościołów miast, zabytków i pamiątek w olkuskim, Marjówka Opoczyńska 1933.
- Zmarzły Tomasz, Paweł Turbas - mistrz niedoceniony, [w:] „Niedziela” 30.07.2015.

W publikacji wykorzystano fotografie ze zbiorów Autora, a także m.in. archiwum Muzeum Regionalnego PTTK w Olkuszu

Jerzy Turbasa - stryjeczny prawnuk Pawła Turbasa. Ukończył z wyróżnieniem W. A.P.K., 1979-86 - pracownik dyd.-nauk. W. Architektury PK. Projektant wielu rezydencji w Warszawie i w Krakowie oraz ok. 40 projektów wnętrz, witraży tablic, nagrobków, autor pierwszej w Polsce „papieskiej” kapliczki w Miłogoszczy k/Myslenic, inicjator i projektant pomnika Jana Pawła II w Parku Strzeleckim oraz połowy Parku Strzeleckiego, wnętrz restauracji „Pod krzyżykiem” w Rynku w Krakowie, inicjator i projektant tablicy w kościele św. Piotra i Pawła, upamiętniającej ślub rodziców JP2 oraz 2 krucht poświęconych św. JP2 i św. o. Pio w Sanktuarium św. JP2 w Krakowie, autor „ABC męskiej elegancji” [doczekała się ona recenzji-felietonu pt. „Mężczyźni w ubraniach” napisanego przez Wisławę Szymborską („Nowe lektury nadobowiązkowe”), oraz „...ubierając kobietę sukcesu”, „Garnitur polski” i „...abyście stare tradycje...”. 2006 - Król Kurkowy - „Trzeci” Bractwa Kurkowego w Krakowie, Prowadzi Artystyczną Pracownię Krawiecką.

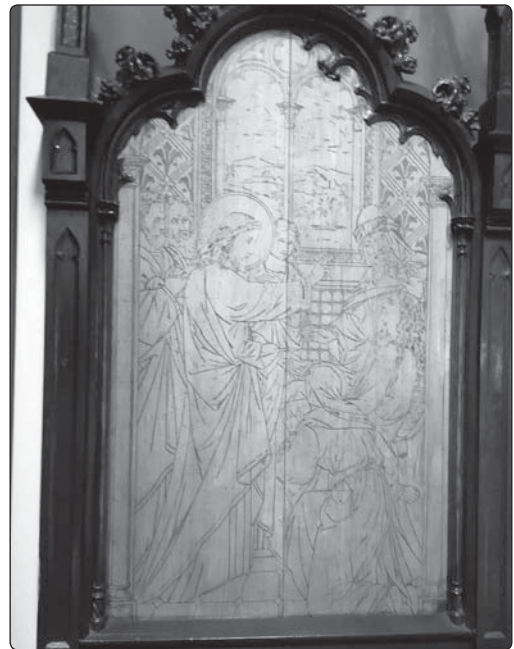
Il. 1. Bolesław - fragment stalli z grafiką w drewnie - gotycka pracownia stolarska św. Józefa

Il. 2. Przykład pięknej grafiki na desce, apostołów i ewangelistów

Il. 3. Gazon z różami

Il. 4. Cudna scena z dziejów Jezusa

Il. 5. Wnętrze jednonawowe - Biały Kościół

Il. 6. Bolesław zespół ołtarza głównego, ambony łuku tęczowego

Il. 7. Krucyfiks w łuku tęczowym sosnowieckiej katedry

Il. 8. Konfesjonal piękny ażur snycerski - Bolesław

Il. 9. Tabernakulum w formie aediculi Słomniki

Il. 10. Konfesjonal Bolesław

Il. 11. Twarzą w twarz twórcy sacrum - Paweł Turbas i Włodzimierz Tetmajer

Il. 12. Fenomen ołtarza głównego - Jan III Sobieski z busarzem u stóp NMP z Dzieciątkiem

Il. 13. Płaskorzeźby - Tajemnice Bolesne [srebrne] i Radosne

Il. 14. Stacje Drogi Krzyżowej - jedyna stacja nr XI w Bolesławiu, niemal identyczna stacja nr XI jako element całej Drogi Krzyżowej zrealizowanej w kościele św. Joachima w Sosnowcu

Il. 15. Cudownie zawieszone misterne ambony jako ołtarze Słowa Bożego - Bolesław

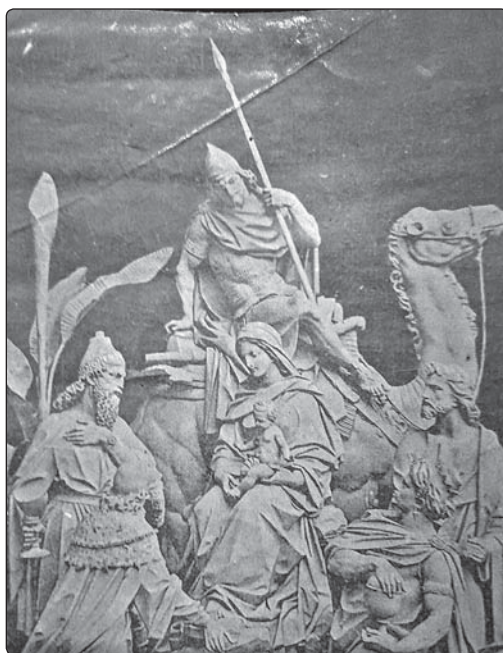
Il. 16. Św. Joachim - Sosnowiec

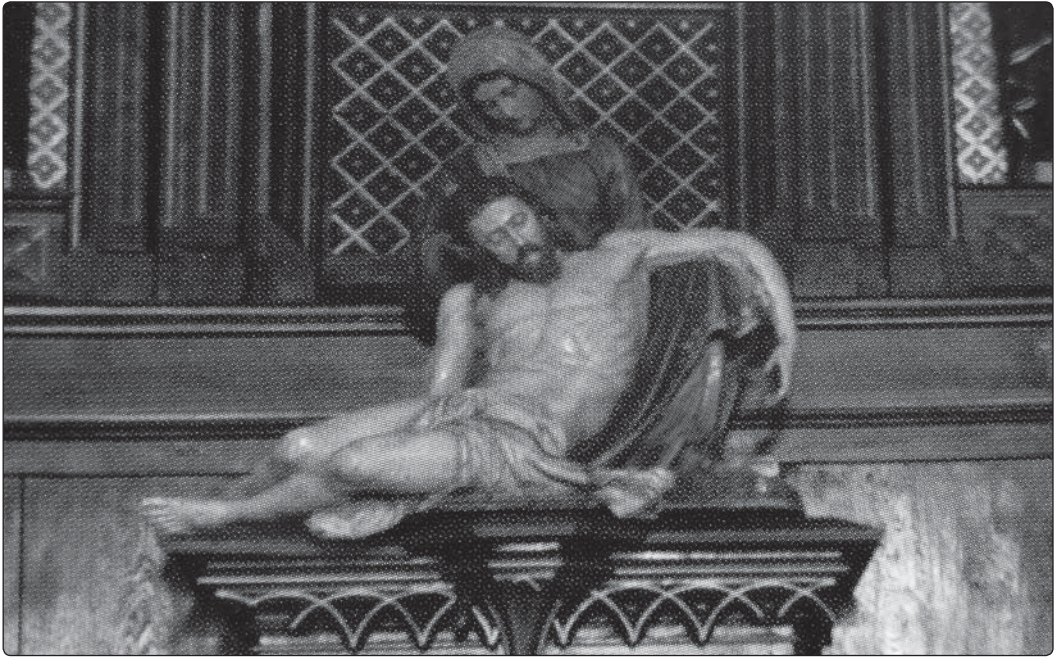
Il. 17. Bazylika katedralna sosnowiecka

Il. 18. Wolbrom

Il. 19. Płaskorzeźba "Pokłon trzech króli" [piękny układ postaci w trójkącie]

Il. 20. Majestatyczna kompozycja „Piety” - Bolesław

Il. 21. „Kalwaria” - Słomniki

Il. 22. Podobny układ tej samej postaci, a także inaczej przedstawiony - św. Jan Chrzciciel w Słomnikach

Il. 23. Św. Jan Chrzciciel w Bolesławiu

Il. 24. Św. Ambroży - Słomniki

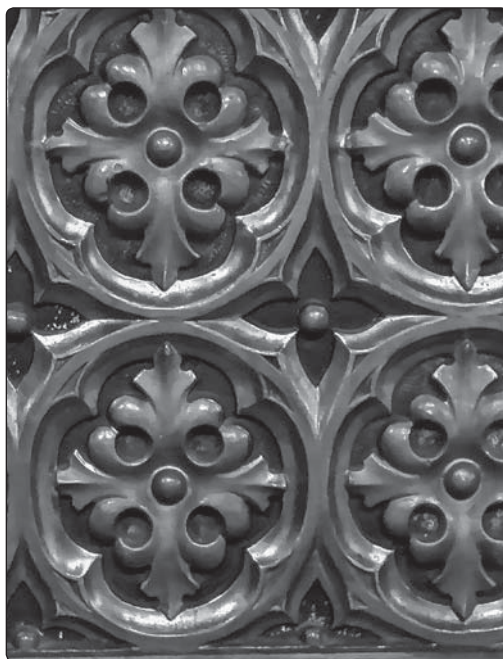
Il. 25. Ołtarz główny - Słomniki

Il. 26. Ołtarz boczny harmonia kompozycyjna - Słomniki

Il. 27. Mistrzowskie snycerskie detale

Il. 28. Idealnie wyważone w proporcjach

Il. 29. Jakże współcześnie zaprojektowane w kwadracie

Il. 30. Paweł Turbas. rys. Władysław Turbas

Il. 31. 59-letni Paweł Turbas

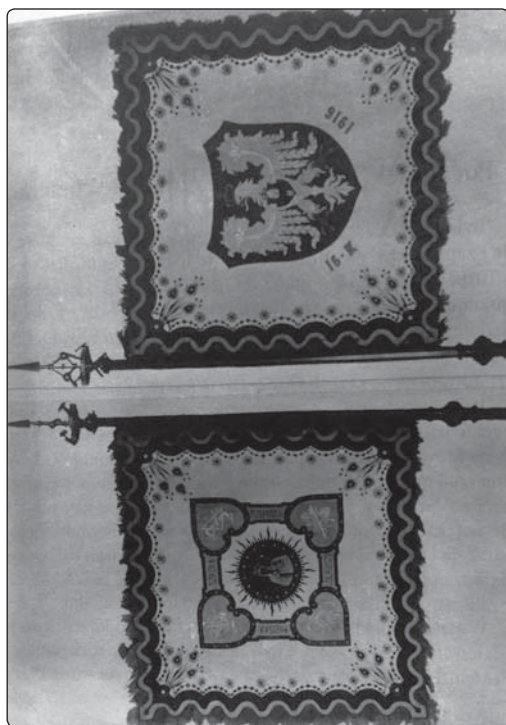
Il. 32. Władysław Turbas ze zb. Janiny Majewskiej

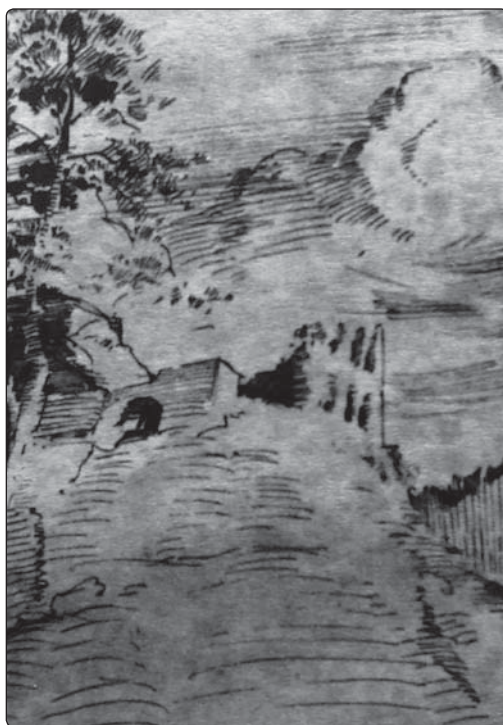
Il. 33. Zespół rzeźbiarski - obok po prawej Pawła jego syn Władysław ze zb. Józefa Liszki

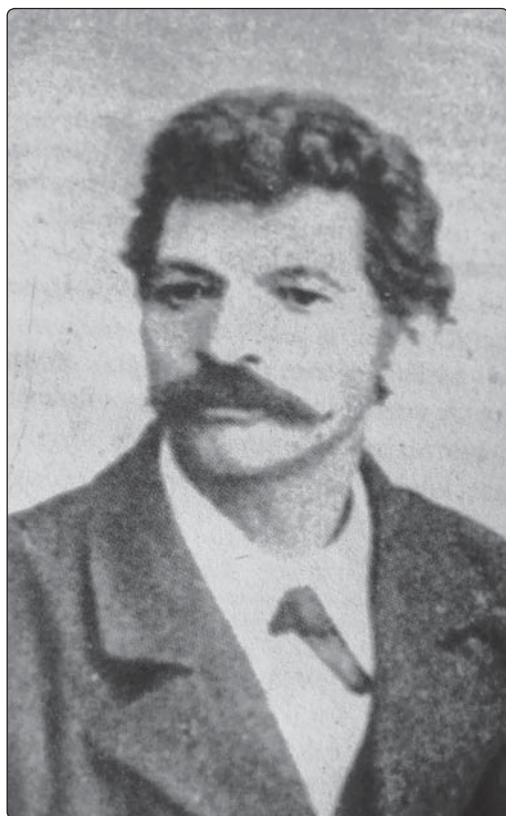
Il. 34. Pamiątkowe zdjęcie z 1916 r. z J. Piłsudskim - 4 z lewej w Władysław Turbas. W tle dekoracje według jego projektu

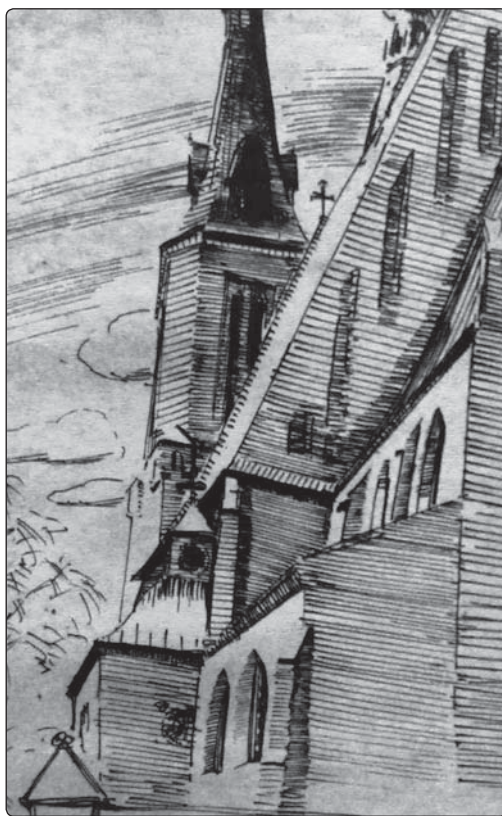
Il. 35. Sztandar

Il. 36. Grafika [ze zb. Janiny Majewskiej]

Il. 37. Portret Pawła Turbasa

Il. 38. Grafika - bazylika olkuska [ze zb. Janiny Majewskiej]

